

POLSKA AKADEMIA NAUK

Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa

SPRAWOZDANIE

z działalności naukowej

Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa

w 2007 roku

Warszawa, luty 2008

SPIS TREŚCI

I.	Ogólna charakterystyka działalności naukowej Instytutu.....	3
II.	Główne wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2007 roku.....	23
III.	Wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2007 roku.....	30
IV.	Projekty badawcze "granty".....	55
V.	Współpraca z zagranicą.....	58
VI.	Seminaria ogólnoinstytutowe w IRWiR PAN – 2007 rok.....	64

I. Ogólna charakterystyka działalności naukowej

Od 2005 roku Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN realizuje program badawczy pt.: *Polska wieś i rolnictwo w Unii Europejskiej. Dylematy i kierunki przemian* zaplanowany na lata 2005-2008. Rok 2007 był trzecim rokiem jego realizacji. Po części program ten stanowi kontynuację wcześniejszych kierunków badawczych Instytutu, jednak nowe wyzwania, jakie stwarza akcesja Polski do Unii Europejskiej powodują, że przedmiotem prac było również szereg zagadnień wcześniej w pracach IRWiR nie podejmowanych lub znajdujących się poza centralnymi kierunkami badań. Jest to związane przede wszystkim z obecną dynamiką przemian społecznych i gospodarczych dokonujących na wsi i w rolnictwie oraz objęciem tych obszarów nowymi instrumentami polityki społecznej i gospodarczej. Chodzi tu nie tylko o wspólną politykę rolną, ale także politykę rozwoju obszarów wiejskich, politykę spójności, rozwoju kapitału ludzkiego i kapitału społecznego. Śledzenie przemian społeczno-gospodarczych na polskiej wsi w kontekście nakładania się konsekwencji zasad gospodarki rynkowej oraz dostosowywania się do wymogów integracji, a więc analizowanie napięć towarzyszących tym procesom, rozkładu kosztów i korzyści, powstawanie nowego ładu gospodarczego, społecznego i instytucjonalnego – to obecnie główne zadanie badawcze Instytutu.

Przemiany na wsi analizowane są w pracach Instytutu interdyscyplinarnie, co pozwala na ich charakterystykę zarówno pod względem przemian struktur społecznych, gospodarczych, zróżnicowań przestrzennych dokonujących się zmian jak i mechanizmów dostosowawczych do nowych warunków gospodarki na szczeblu społeczności lokalnych. Mimo że instrumenty polityki społeczno-gospodarczej UE są dla Polski nowe, nie można pominąć faktu, że ulegają one pewnej ewolucji. Badania prowadzone w Instytucie pozwalają aktywnie włączyć się środowisku Instytutu w dyskusję na temat kierunków przemian tej polityki, a zwłaszcza w zakresie tzw. drugiego filara wspólnej polityki rolnej, to jest polityki rozwoju obszarów wiejskich.

Ostatnie lata przyniosły pewne zmiany w zakresie roli społecznej pełnionej przez Instytut. O ile w latach wcześniejszych miał on charakter wybitnie badawczy, a eksperckie prace prowadzone w Instytucie dotyczyły głównie diagnozy skutków prowadzonej polityki społeczno-gospodarczej wobec wsi, to obecnie Instytut jest postrzegany jako zaplecze eksperckie w zakresie prowadzonej polityki, z którego doświadczeń władze korzystają na etapie wypracowywania decyzji. Świadczy o tym zapraszanie pracowników Instytutu w charakterze ekspertów do prac nad tak istotnymi programami działania, jak Program Racjonalizacji Finansów Publicznych, Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006, Strategia Rozwoju Wsi i Rolnictwa na lata 2007-2020, Narodowy Plan Rozwoju itp. Niezależnie od prac badawczych Instytut, bardzo aktywnie włączył się w pełnienie funkcji eksperckich w stosunku do władz prowadzących politykę wobec wsi i rolnictwa, mimo że nowe zasady oceny parametrycznej jednostek naukowych nie premiuje tego rodzaju działalności.

Procesy integracji europejskiej i udział w nich Polski wpływają również na sposób pracy Instytutu; zwiększa się rola programów badawczych o charakterze międzynarodowym. W ramach takiej współpracy, w 2007 roku, Instytut uczestniczył w realizacji: projektu grantowego „ADVANCED-EVAL Rozwój i zastosowanie zaawansowanych metod ilościowych do ewaluacji ex-ante i ex-post projektów rozwoju obszarów wiejskich” (VI Program Ramowy), projektu “Comparative Evaluation Study of EU Rural Funds Management in Poland and Finland – national and regional economic effects of new Rural Development Plans” finansowanego przez Bank Światowy (GDN – CERGE), projektu „Badanie porównawcze efektów wpływu polityki rozwoju obszarów wiejskich na gospodarkę krajową i regiony w Polsce i Finlandii”, finansowanego przez MNiSW, realizowanego wspólnie z Ruralia Institute w Finlandii a także rozpoczął realizację międzynarodowego projektu badawczego „Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model rozwoju wsi” (PICS Les acteurs du developpement local a l’epreuve du modele europeen.) we współpracy z CEFRES (Francuskim Centrum Badań Społecznych) w Pradze.

Instytut jest członkiem międzynarodowej sieci placówek badawczych Europejskiej Sieci Instytucji Zajmujących się Polityką Rolnictwa i Obszarów Wiejskich ENARPRI (European Network of Agricultural And Rural Policy Research Institutes). Sieć tworzy 13 instytutów w tym 11 z dawnego składu (15) członków Unii Europejskiej oraz 2 z Europy Środkowo - Wschodniej.

W roku 2007 prace skupione były na komponentach czteroletniego programu badawczego (2005-2008), związanych w szczególności ze:

* skutecznością i efektywnością wspierania rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich z funduszy publicznych (krajowych i unijnych), rozwojem rolnictwa wielofunkcyjnego i wsi wielofunkcyjnej;

* procesami zmian dokonujących się pod wpływem Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, sposobów ich monitorowania, ewolucji WPR w kierunku wzrostu znaczenia tego programu i wzrostu znaczenia społeczności lokalnych w korzystaniu z jego instrumentów;

* kształtowaniem się nowych tendencji w zakresie zróżnicowania przestrzennego obszarów wiejskich pod wpływem II filaru EPR (polityki spójności i zrównoważonego rozwoju) ale także oddziaływania sąsiedztwa rynków miejskich, zróżnicowania gmin pod względem zasobności i prowadzonej polityki rozwoju;

* różnicowaniem się gospodarki wiejskiej, barierami i sposobami ich przełamywania, małymi miastami jako lokalnymi centrami rozwoju pozarolniczego;

* zasobami własnymi wsi, a zewnętrznymi wobec społeczności lokalnych programami rozwoju, kapitałem społecznym, kulturowym, kapitalizacją zasobów wiejskich, orientacjami życiowymi mieszkańców wsi.

* * *

* W roku 2007 prof. Maria Halamska została wybrana na członka Akademii Rolnictwa Francji.

* W maju 2007 r. prof. Jerzy Wilkin został odznaczony Złotym Laurem Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, przyznawanym przez Senat tej uczelni.

* Dwóch profesorów z IRWiR PAN, prof. Marek Kłodziński i prof. Andrzej P. Wiatrak zostało odznaczonych odznaką honorową Zasłużony dla Rolnictwa, przyznawaną przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

* Z okazji 20-lecia Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie, prof. Marek Kłodziński został wyróżniony tytułem zasłużony dla Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie.

* W 2007 roku 6 pracowników IRWiR PAN (profesorowie: Jan Górecki, Andrzej P. Wiatrak, Jerzy Wilkin, Marek Kłodziński, Barbara Kutkowska i Wiesław Musiał) zostało wybranych do Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN.

* 10 maja 2007 r. przed Radą Naukową IRWiR PAN mgr Dorota Klepacka-Kołodziejska (pracownik IRWiR PAN) obroniła rozprawę doktorską nt.: "Wsparcie Unii Europejskiej dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania – doświadczenia i wnioski dla Polski". Promotorem pracy był prof. Jerzy Wilkin.

* 15 czerwca 2007 na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu odbyła się obrona pracy doktorskiej pracownika IRWiR PAN mgr Krzysztofa Wasielewskiego, zatytułowanej „Drogi młodzieży wiejskiej na uniwersytet z perspektywy pytania o wartość i społeczne funkcje”. Promotorem pracy była doc. dr hab. Krystyna Szafraniec.

* 10 grudnia 2007 przed Radą Naukową IRWiR PAN odbyła się obrona pracy doktorskiej, pracownika IRWiR PAN, mgr Adama Czarneckiego, zatytułowanej „Urbanizacja a wielofunkcyjność obszarów wiejskich”. Promotorem pracy był prof. Krystian Heffner.

* **IRWiR PAN jest członkiem 5 krajowych sieci badawczych:**

1. Mokradła i Człowiek

Specjalność naukowa: nauki biologiczne i społeczne

Jednostki naukowe tworzące sieć:

- Uniwersytet Warszawski – Wydział Biologii
- Instytut Melioracji i Użytków Zielonych (Falenty)
- Politechnika Białostocka (Białystok)
- Uniwersytet Warmińsko-Mazurski (Olsztyn)

- Akademia Rolnicza (Szczecin)
- Instytut Ekologii Terenów Uprzemysławianych (Katowice)
- Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN

2. Rozpad i nowy porządek

Specjalność naukowa: nauki humanistyczne

Jednostki naukowe tworzące sieć:

- Instytut Filozofii i Socjologii PAN
- Instytut Badań Literackich PAN
- Instytut Studiów Politycznych PAN
- Instytut Psychologii PAN
- Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN
- Instytut Nauk Ekonomicznych PAN
- Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
- Instytut Nauk Prawnych PAN

3. Miejsce i rola młodych ludzi w społeczeństwie i gospodarce

Specjalność naukowa: nauki ekonomiczne i humanistyczne

Jednostki naukowe tworzące sieć:

- Instytut Badań Rynku, Konsumpcji i Koniunktur (Warszawa)
- Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (Warszawa)
- Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową (Gdańsk)
- Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (Warszawa)
- Instytut Badań Edukacyjnych (Warszawa)
- Instytut Turystyki (Warszawa)
- Instytut Rozwoju Miast (Kraków)

4. Konfrontacja i dialog kultur współczesnego świata

Specjalność naukowa: nauki humanistyczne i ekonomiczne

Jednostki naukowe tworzące sieć:

- Instytut Archeologii i Etnologii PAN
- Instytut Badań Literackich PAN
- Instytut Nauk Ekonomicznych PAN
- Instytut Psychologii PAN
- Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
- Instytut Sławistyki PAN
- Instytut Studiów Politycznych PAN
- Instytut Sztuki PAN
- Zakład Krajów Pozaeuropejskich PAN

5. Rozwój europejskich obszarów wiejskich

Specjalność naukowa: nauki ekonomiczne i rolnicze

Jednostki naukowe tworzące sieć:

- Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – PIB
- Instytut Melioracji i Użytków Zielonych
- Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – PIB
- Instytut Budownictwa Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa
- Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
- Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN
- Instytut Badań Systemowych PAN

W oparciu o Zarządzenie Nr 4/2007 Dyrektora IRWiR PAN z dnia 6 listopada 2007 r. w Instytucie działała Komisja, której celem był okresowy (roczny) przegląd dorobku naukowego pracowników naukowych w 2007 r. Podstawę oceny tego dorobku stanowił Regulamin przyjęty przez Radę Naukową 23 lutego 2000 r. i zatwierdzony przez Sekretarza Wydziału I PAN 12 stycznia 2001 r. Komisja obradowała w dniach 8-9 stycznia 2008 r. pod kierownictwem Przewodniczącego Rady Naukowej IRWiR PAN prof. dr hab. Bogdana Klepackiego. Komisja oceniała działalność pracowników w oparciu o „Arkusze oceny okresowej pracownika naukowego za 2007 rok”, w którym rozpatrywane były następujące punkty: 1. Ocena pracy w temacie planowym; 2. Aktywność w publikowaniu wyników badawczych; 3. Uczestnictwo w życiu środowiska naukowego (udział w konferencjach, wygłoszone referaty, ekspertyzy, działania na rzecz praktyki itd.); 4. Opracowywanie projektów badawczych – „granty” i inne projekty; 5. Działalność dydaktyczna; 7. Inne działania i inicjatywy.

Komisja w ocenach końcowych podkreśliła, iż zdecydowana większość wyników działalności poszczególnych pracowników naukowych otrzymała wysoką ocenę aktywności naukowo-badawczej, publikacyjnej, organizacyjnej oraz w zakresie współpracy naukowej z zagranicą a także w przygotowywaniu i realizacji projektów grantowych. Zwrócono uwagę na wysoką pozycję kilku pracowników naukowych w środowisku naukowym, imponujące osiągnięcia w organizacji nauki i sukcesy w kształceniu kadry naukowej. W trzech przypadkach zwrócono uwagę na słabe zaangażowanie w działalność Instytutu i pracę naukową oraz brak postępów w przygotowywaniu publikacji habilitacyjnej.

Struktura organizacyjna Instytutu

- **Zakład Ekonomii Wsi**
(kierownik: *prof. dr hab. Włodzimierz Dzun*)
- **Zakład Socjologii Wsi**
(kierownik: *doc. dr hab. Izabella Bukraba-Rylska*)
- **Zakład Integracji Europejskiej**
(kierownik: *prof. dr hab. Jerzy Wilkin*)
- **Zakład Socjologii Młodzieży i Edukacji**
(kierownik: *doc. dr hab. Krystyna Szafraniec*)

Upowszechnienie wyników badań:

Instytut Rozwoju Wsi Rolnictwa PAN jest ważnym zapleczem eksperckim dla wielu jednostek centralnych w Polsce. Pracownicy naukowcy IRWiR PAN wykorzystują z powodzeniem swoją wiedzę dla wielu praktycznych rozwiązań w kraju, uczestnicząc w różnego typu komitetach i radach programowych powoływanych przez organa rządowe i inne:

* **Prof. dr hab. M. Kłodziński** jest członkiem Rady Konsultacyjnej Programowania Rozwoju przy Ministrze Rolnictwa i Rozwoju Wsi, jest także Prezesem Zarządu Europejskiego Funduszu Rozwoju Wsi Polskiej oraz członkiem Zarządu Fundacji na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

* **Prof. dr hab. A. Rosner** jest członkiem Krajowego Komitetu Monitorującym Program SAPARD a także Krajowego Komitetu Monitorującego Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich.

* **Prof. dr hab. Krystian Heffner** jest ekspertem Urzędu Marszałkowskiego w Opolu (ZPORR 2004-2006) oraz członkiem Komisji H02 Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, prezesem Kuratorium Stowarzyszenia Instytutu Śląskiego w Opolu.

* **Prof. dr hab. A. Wiatrak** jest Zastępcą Przewodniczącego Wydziału I Nauk Społecznych PAN, zastępcą przewodniczącego Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN, Pełni też funkcję przewodniczącego Centralnej Komisji Konkursowej „Ogólnopolskiego Konkursu Programów Kształcenia dla Wsi i Rolnictwa AGRO-PROGRAM”, jest członkiem Kapituły Orderu Krzyża Koniczynki.

* **dr Katarzyna Zawalińska** jest ekspertem zewnętrznym Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych CASE, członkiem zespołu oceniającego model prognozowania dla Unii Europejskiej EU ruralis 2.0.

* **Prof. dr hab. M. Wieruszewska** jest członkiem Komitetu Nauk Etnologicznych PAN.

* **Prof. dr hab. J. Wilkin** jest członkiem korespondentem PAN, członkiem Rady Programowej Fundacji na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, członkiem Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN, Komitetu Nauk Ekonomicznych PAN, Komitetu Prognoz Polska 2007 przy Prezydium PAN.

* **Dr Barbara Fedyszak-Radziejowska** – brała udział w pracach Zespołu Konsultacyjnego do Spraw Badań Społecznych organizowanych przez Departament Monitoringu Prognoz i Analiz KPRM.

* **Prof. dr hab. Jan Górecki** jest wiceprzewodniczącym Rady Fundacji „Rozwój SGGW“ oraz członkiem Komitetu Ekonomiki Rolnictwa PAN.

* **Prof. dr hab. Izasław Frenkel** jest członkiem Rady Programowej Studiów Demograficznych.

* **Doc. dr hab. Barbara Kutkowska** jest przewodniczącą Sekcji Sudeckiej Komitetu Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN oraz przewodniczącą Rady Społecznej Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego.

* **Doc. dr hab. S. Musiał** jest wiceprzewodniczącym Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu SERiA.

* **Doc. dr hab. K. Szafraniec** jest wiceprzewodniczącą Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, członkiem Prezydium Zarządu Głównego PTS, oraz przewodniczącą Sekcji Socjologii Młodzieży i Edukacji PTS, członkiem Komitetu Socjologii PAN, członkiem Zespołu Recenzentów w „Polish Sociological Review”.

* **Dr R. Kamiński** pełni funkcję łącznika ds. funduszy strukturalnych dla organizacji pozarządowych woj. kujawsko-pomorskiego przy Przedstawicielstwie Polskich Organizacji Pozarządowych w Brukseli. W 2007 roku został członkiem Komitetu Monitorującego Regionalny Program Operacyjny na lata 2007-2013. Jest też Prezesem Zarządu Forum Aktywizacji Obszarów Wiejskich (FAOW), pełni funkcję przedstawiciela polskich organizacji wiejskich w Europejskiej Sieci PREPARE, jest przewodniczącym Rady Fundacji Idealna Gmina.

* **Mgr D. Klepacka** jest członkiem Rady Programowej Fundacji Heinricha Bölla.

* **Mgr Dorota Klepacka i dr Marta Błąd** są koordynatorami Internetowego Forum Młodych Naukowców „Juventus Ruralis”.

* **Prof. dr hab. Włodzimierz Dzun** jest członkiem Rady Konsultacyjnej przy Krajowej Radzie Spółdzielczej oraz członkiem Zespołu ds. Struktur Rolniczych i Obszarów Wiejskich Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Prace eksperckie wykonane przez pracowników naukowych IRWiR PAN w 2007 roku:

Lp.	Nazwa ekspertyzy	Wykonawca	Zleceniodawca
1.	Kilka słów o roli rolników w najbliższych 10 latach i o rozwoju naszych regionów wiejskich.	dr Barbara Fedyszak-Radziejowska	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
2.	Propozycje uściśleń i uzupełnień do programu tabulacji danych Badania Struktury Gospodarstw Rolnych w 2007 roku.	prof. dr hab. Izasław Frenkel	Główny Urząd Statystyczny
3.	Funkcjonowanie miast małych w systemie osadniczym Polski w perspektywie 2033 – rekomendacje dla KPZK.	prof. dr hab. Krystian Heffner	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
4.	Opinia nt. nowego podziału województwa opolskiego na jednostki NUTS 3.	prof. dr hab. Krystian Heffner	Urząd Marszałkowski woj. opolskiego
5.	Budowanie lokalnej strategii rozwoju w ramach osi 4. Leader Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	dr Ryszard Kamiński, Adam Futymski	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
6.	Odnowa wsi w kujawsko-pomorskim na podstawie opinii mieszkańców – czy <i>udaje się osiągnąć zakładane cele?</i>	dr Ryszard Kamiński	Program Agro-Info Warszawa
7.	Polityka dochodowa m.st. Warszawy w latach 2008-2012.	prof. dr hab. Leszek Klank	Urząd M.St. Warszawy
8.	Projekt i biznes – plan nauki języka angielskiego dla 100 najbiedniejszych gmin w Polsce.	prof. dr hab. Marek Kłodziński	Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej
9.	Opracowanie regulaminu dotacyjnego wspierającego inicjatywy obywatelskie na rzecz wsi.	prof. dr hab. Marek Kłodziński	Fundacja „Polska Wieś 2000” im. Macieja Rataja
10.	Reorganizacja produkcji rolnej Opactwa Benedyktynów w Tyńcu.	prof. dr hab. Wiesław Musiał	Opactwo Benedyktynów w Tyńcu
11.	Kreacja rozwoju zrównoważonego poprzez podtrzymanie w górach produkcji zwierzęcej.	prof. dr hab. Wiesław Musiał	Małopolski Urząd Marszałkowski
12.	Opinia nt. projektu „Owca +”	prof. dr hab. Wiesław Musiał	Małopolski Urząd Marszałkowski
13.	Ocena ex-ante PROW 2007-2013	dr Beata Pięcek (udział w zespole IERiGŻ, Agrotec)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
14.	Analiza struktury projektów i charakterystyki beneficjentów Działań 1.1, 1.5, i 2.4	dr Beata Pięcek (udział w zespole IERiGŻ, Agrotec)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
15.	Wpływ interwencji finansowanych z funduszy strukturalnych UE na przekształcenia obszarów wiejskich	dr Beata Pięcek (udział w zespole IERiGŻ, Agrotec)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
16.	Ewaluacja SAPARD, działanie 3 „Infrastruktura”	dr Beata Pięcek (udział w zespole IERiGŻ, Agrotec)	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
17.	Uwarunkowania społeczno-gospodarcze związane z restrukturyzacją funkcji rolniczej polskiej wsi – diagnoza i rekomendacje dla Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju.	prof. dr hab. Andrzej Rosner	Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
18.	Diagnoza sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce (ekspertyza metodologiczna)	prof. dr hab. Krystyna Szafraniec	Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej
19.	Ekspertyza nt. potencjalnych skutków ekonomicznych zbudowania kopalni niklu w Talvivaara, w regionie Kainu w Finlandii.	dr Katarzyna Zawalińska, prof. Hannu Törmä	Fińskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i władze regionu Kainu
20.	Ewaluacja ex-ante skutków działania nowej kopalni niklowo-miedziowej w Kevitsa w latach 2008-2020.	dr Katarzyna Zawalińska, prof. Hannu Törmä	Komisja Europejska oraz Urząd Miejski w Sodankylä (Finlandia)

Konferencje naukowe zorganizowane lub współorganizowane przez Instytut w 2007 roku w kraju:

W 2007 roku IRWiR PAN był organizatorem lub współorganizatorem 6 konferencji naukowych w tym: 2 za granicą. Pracownicy naukowcy Instytutu wzięli udział w 156 konferencjach naukowych krajowych i 45 konferencjach międzynarodowych, przewodniczyli 34 sesjom konferencji krajowych i 6 konferencji międzynarodowych, uczestniczyli w 20 komitetach organizacyjnych konferencji krajowych i 8 komitetach organizacyjnych konferencji międzynarodowych.

Nazwa /tytuł konferencji	Współorganizatorzy	Rodzaj międzynarodowa / krajowa	Liczba uczestników		
			Ogółem	kraj	zagr.
Zjednoczona Europa – bogata w różnorodność i wyzwania dla odnowy wsi. VI Europejski Kongres Odnowy Wsi	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – patronat honorowy, Europejskie Stowarzyszenie Rozwoju Obszarów Wiejskich i Odnowy Wsi (ARGE), Opolski Urząd Wojewódzki, IRWiR PAN – patronat naukowy	międzynarodowa	860	770	90
Dawne i współczesne migracje zagraniczne ze wsi	Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego	krajowa	30	30	-
Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2013-2020	Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Fundacja Klubu 500 – „Nowe Życie Gospodarcze”, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi	krajowa	180	180	-
Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski Model rozwoju wsi	CEFRES Prague- (Francuskie Centrum Badań Społecznych w Pradze)URS 3138 CNRS	międzynarodowa	18	14	4

* W dniach 23-26 maja 2007 r. w Kamieniu Śląskim odbył się VI Europejski Kongres Odnowy Wsi pod hasłem: *Zjednoczona Europa – bogata w różnorodność i wyzwania dla odnowy wsi*. IRWiR PAN sprawował patronat naukowy nad kongresem. Instytut reprezentowały cztery osoby: prof. K. Heffner, prof. M. Kłodziński, prof. J. Wilkin oraz dr M. Bład. Wzięli oni aktywny udział w kongresie, zwłaszcza w Dniu Polskim, poprzez prowadzenie sesji oraz wygłoszenie referatów. Na podstawie materiałów z kongresu, w ramach wydawanej w Instytucie serii wydawniczej ukazała się książka pt. *Odnowa wsi w integrującej się Europie* pod redakcją naukową: M. Kłodzińskiego, M. Bład i R. Wilczyńskiego.

* W związku z zakończeniem grantu „Wpływ migracji międzynarodowych na zasoby społeczności wiejskich. Świadomość dyskursywna, świadomość praktyczna”, prowadzonego w IRWiR PAN pod kierownictwem prof. M. Wieruszewskiej, 25 września 2007 r. zorganizowano w Instytucie ogólnopolską konferencję nt. *Dawne i współczesne migracje zagraniczne ze wsi*. W oparciu o wyniki badań terenowych przeprowadzonych podczas realizacji grantu w trzech środowiskach wiejskich o silnych tradycjach emigracyjnych, w województwach opolskim, podlaskim i podkarpackim, ukazała się zbiorowa publikacja pod redakcją naukową Marii Wieruszewskiej

zatytułowana *Tu i tam. Migracje z polskich wsi za granicę*, IRWiR PAN, seria: "Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa" Warszawa 2007

* 21 listopada 2007 r. w Pałacu Staszica w Warszawie odbyła się konferencja pt.: *Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2013-2020*. Organizatorami konferencji byli: Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej, Fundacja Klubu 500 – „Nowe Życie Gospodarcze”, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN oraz Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. W konferencji udział wzięło 180 osób z całej Polski. Referaty zostały opublikowane w specjalnym dodatku do Nowego Życia Gospodarczego, a obecnie trwają prace nad książką pokonferencyjną. Konkluzje i wnioski uczestników konferencji zostały przesłane do Sejmu, Senatu oraz Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

* 6 grudnia 2007 roku w IRWiR PAN w Warszawie odbyło się pierwsze, robocze spotkanie grupy badawczej międzynarodowego projektu *Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model rozwoju wsi (PICS)*, na które złożyły się: prezentacje programu LEADER w krajach biorących udział w projekcie (Francja, Litwa, Węgry) oraz problemy organizacyjno- metodologiczne projektowanych badań. Dyrektor Instytutu prof. Marek Kłodziński przewodniczył pierwszej sesji obrad, a referaty wygłosili: prof. Maria Halamska i mgr Ruta Śpiewak (ze strony polskiej) oraz prof. Marie-Claude Maurel (Dyrektor Francuskiego Centrum Badań Społecznych w Pradze), Jurgita Maciulyte (Litwa) i Pascal Chavalier (Francja).

W 2007 roku IRWiR PAN był współorganizatorem **2 międzynarodowych konferencji naukowych zorganizowanych za granicą**:

* 26 i 27 września 2007 r. w Pekinie odbyła się konferencja, której współorganizatorem był IRWiR PAN, zatytułowana *Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives*. W konferencji wzięło udział sześcioro pracowników Instytutu: prof. A. Rosner, prof. K. Heffner, doc. dr hab. K. Szafraniec, dr. M. Błąd, dr K. Zawalińska oraz mgr S. Michalska. W konferencji uczestniczyła również p rof. M. Drozd – Piasecka (zastępca Przewodniczącego Wydziału I PAN) a także prof. I. Benet z Instytutu Ekonomiki Węgierskiej Akademii Nauk w Budapeszcie. W trakcie konferencji wygłoszonych zostało ze strony polskiej sześć referatów. Wszystkie wzbudziły duże zainteresowanie zebranych i wywołały żywą dyskusję, trwają prace nad skompletowaniem materiałów i przygotowaniem publikacji w obu krajach, w językach angielskim, chińskim i polskim.

* W dniach 5 i 6 października 2007 r., w Stacji Badawczej Polskiej Akademii Nauk w Paryżu, odbyło się *polsko-francuskie seminarium, poświęcone problemom rolnictwa obu krajów*, a także wymianie doświadczeń i przemyśleń dwóch członków Unii Europejskiej o różnym stażu i historii. Organizatorami spotkania były: Centrum Polskiej Akademii Nauk w Paryżu, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, a także Centrum Ekonomiczne Sorbony. W seminarium wzięło udział kilkudziesięciu przedstawicieli różnych placówek naukowych, studenci, przedstawiciele paryskiej Polonii. Dyrektor Instytutu prof. M. Kłodziński przewodniczył sesji poświęconej rozwojowi terenów wiejskich w UE, a referaty wygłosiły: prof. Maria Halamska, mgr Sylwia Michalska i mgr Ruta Śpiewak. Referaty, przygotowane przez uczestników konferencji, zostaną wydane w specjalnej publikacji, przygotowanej przez Stację Badawczą PAN w Paryżu.

Wykłady i referaty wygłoszone na ważnych konferencjach w kraju i za granicą: 87

Tytuł	Imię 1	Imię 2	Nazwisko	Temat	Nazwa zjazdu lub konferencji	Kraj
Dr	Marta		Błąd	Local initiatives for rural development in Poland.	Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives	Chiny
Dr Dr Dr	Jarosław <u>współautorzy:</u> Krzysztof Paweł		Domalewski Wasielewski Mikiewicz	The „Trajectorisation” of the Educational Biographies as an Unintentional Outcome of the Educational Expansion in Poland	Expected and Unexpected Consequences of the Educational Expansion	Szwajcaria
Prof.	Jan		Górecki	The role of human factor and social capital in agricultural and rural development (Polish experiences)	The Role of Social Capital and Grass-Roots Initiatives in Rural Development	Ukraina
Prof.	Maria		Halamska	Agriculture polonaise aujourd'hui: quelles perspectives pour la petite peysannerie	Agriculture française et agriculture polonaise dans l'Europe 2007	Francja
Prof.	Maria		Halamska	Le changements de la structure de la propriété dans le processus de la collectivization de l'agriculture en Europe Centrale	COST Action A35 Social Embedded – dans of Property Rights to Land in Europe	Portugalia
Prof. Prof.	Krystian <u>współautor:</u> Andrzej		Heffner Rosner	Disparities in Socio-Economic Development of Rural Areas in Poland vis-à-vis Transformation Dynamics	Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives	Chiny
Dr	Ryszard		Kamiński	Experiences and challenges in implementation of Pilot LEADER programme in Poland based on Krajna&Pałuki Partnership example	Leader Achievement: a Diversity of Territorial Experience	Portugalia
Doc. dr hab.	Leszek		Klank	Farm Succession in Poland	Where have we been Where are we going to ?	Kanada
Doc. dr	Leszek		Klank	Quo vadis CAD ? Polish agriculture	European Rural Development	Rumunia

hab.				after accession	Network	
Mgr	Sylwia		Michalska	Rural poverty in Poland – scale of the problem, reduction factors, groups of risk	Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives	Chiny
Mgr	Sylwia		Michalska	Le programme leader en pologne – les premieres experiences	Agriculture francaise et agriculture polonaise dans l'Europe 2007; experiences partagees et interets communs	Francja
Prof. Dr Dr	Andrzej <u>współautorzy:</u> Monika Katarzyna		Rosner Stanny Zawalińska	Spatial Variations in the Level of Socio-Economic Development of Rural Areas in Poland vis-à-vis Transformation Dynamics	Values and Challenges in Designing the European Rural Structures	Rumunia
Doc. dr hab.	Krystyna		Szafraniec	Changes in the Education System: Educational behaviour of Young Rural People	Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives	Chiny
Mgr	Ruta		Śpiewak	Zagrożenia dla implementacji programu LEADER+ w Polsce	Agriculture francaise et agriculture polonaise dans l'Europe 2007; Cooperation, inspiration, des interest ?	Francja
Prof.	Jerzy		Wilkin	Agriculture in New Member States – expectations and lesson learned	Agricultural Economics and Transition: What was expected, what we observed, the lessons learned	Węgry
Prof.	Jerzy		Wilkin	Review of transitional restrictions maintained by New Member States with regard to the acquisition of agricultural real estates – Poland	Review of transitional restrictions maintained by New Member States with regard to the acquisition of agricultural real estates	Belgia
Dr	Katarzyna		Zawalińska	Evaluation of some rural development programs in Poland	Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European	Chiny

					Perspectives	
Dr	Katarzyna		Zawalińska	Is LFA support a good value for money: regional CGE analysis for Finland and Poland	VII konferencja Regional Research Competition CERGEEI, w ramach inicjatywy Global Development Network Banku Światowego	Czechy
Dr	Jarosław		Domalewski	Uwarunkowania karier edukacyjnych młodych mieszkańców wsi	Sytuacja ludzi młodych na obszarach wiejskich	Polska
Dr	Jarosław		Domalewski	Szkoła wobec demarginalizacji młodzieży wiejskiej	XIII Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny	Polska
Dr	Jarosław		Domalewski	Edukacja młodzieży wiejskiej – bariery, możliwości, konsekwencje	Przedsiębiorczość ludzi młodych; Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa	Polska
Dr	Barbara		Fedyszak-Radziejowska	Wybrane problemy polskiej wsi w procesie transformacji systemowej i integracji z UE	Seminarium otwarte Kolegium Nauk Społecznych i Administracji Politechniki Warszawskiej	Polska
Dr	Barbara		Fedyszak-Radziejowska	Pytania o źródła i bariery rozwoju gospodarczego – na przykładzie sporu o Wspólną Politykę Rolną UE	V Krajowa Konferencja z cyklu: Nauczanie ekonomii w Politechnikach pt.: Determinanty rozwoju gospodarczego krajów europejskich.	Polska
Dr	Barbara		Fedyszak-Radziejowska	Polityczny i poza polityczny kontekst protestów w służbie zdrowia	Seminarium zorg. przez doradcę Prezydenta RP	Polska
Dr	Barbara		Fedyszak-Radziejowska	Rodzina w oczach współczesnych socjologów	Seminarium Rady Rzecznika Praw Obywatelskich nt. Zagrożenia dla rodziny na progu XXI wieku.	Polska
Prof.	Jan		Górecki	Wspólna Polityka Rolna UE i jej perspektywy	Rolnictwo i gospodarka żywnościowa Polski w ramach Unii Europejskiej	Polska

Prof.	Krystian <u>współautor:</u> Krzysztof		Heffner Malik	Implementacja <i>sustainable development</i> na poziomie regionalnym z wykorzystaniem środków Unii Europejskiej: województwo opolskie	VI Międzynarodowa konferencja naukowa: Uwarunkowania i mechanizmy zrównoważonego rozwoju	Polska Estonia
Dr	Ryszard		Kamiński	Jak napisać drobny program wykorzystania technologii informacyjnych w rozwoju wsi?	VI Ogólnopolskie Spotkanie Organizacji Działających na Obszarach Wiejskich	Polska
Dr	Ryszard		Kamiński	Funkcjonowanie LGD w nowym okresie – związania polskie	Konferencja międzynarodowa Krajowej Sieci LEADER+: LEADER+ - sukcesy i wyzwania	Polska
Dr	Ryszard <u>współautor:</u> Urszula		Kamiński Budzich-Szukała	Samorganizacja i samorządność wsi – potrzeby	Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020	Polska
Dr	Ryszard		Kamiński	LEADER w Polsce – pierwsze doświadczenia	Doświadczenia wdrażania programu LEADER w starych i nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej	Polska
Dr	Ryszard		Kamiński	Odnowa wsi kujawsko-pomorskiej w opinii mieszkańców	Odnowa wsi kujawsko-pomorskich – podsumowanie dotychczasowych doświadczeń i prognozy na lata 2007-2013	Polska
Prof.	Marek		Kłodziński	Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich	20-lecie Wydziału Ekonomiki Roln. i Gosp. Żywn. AR w Szczecinie	Polska
Prof.	Marek		Kłodziński	Kapitał społeczny polskiej wsi a program odnowy wsi	VI Kongres Odnowy Wsi	Polska
Prof.	Marek		Kłodziński	Bariery i priorytety wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich	Warmińsko-Mazurska Izba Rolnicza	Polska
Mgr	Sylwia		Michalska	Aktywność społeczna i postawy	Partycypacja lokalna i aktywizacja	Polska

				obywatelskie mieszkańców wsi a rodzaje ich życiowych orientacji	społeczności lokalnych jako warunków zrównoważonego rozwoju wsi polskiej	
Mgr	Sylwia		Michalska	Mieszkańcy polskiej wsi a konsumpcjonizm. Między tradycją a pokusami współczesnego świata	Konsumpcjonizm a poziom i jakość życia Polaków	Polska
Doc. dr hab.	Wiesław		Musiał	Wspieranie produkcji zwierzęcej w budżecie krajowym i projekcji budżetowej UE na lata 2007-2013	Szkoła Owczarska	Polska
Doc. dr hab.	Wiesław		Musiał	Wartości gospodarcze europejskich gór	XIV Kongres SERIA	Polska
Prof.	Andrzej		Rosner	Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce a dynamika przemian	Programowanie rozwoju regionu	Polska
Prof.	Andrzej		Rosner	Uwarunkowania, bariery, nowe rozwiązania instytucjonalne	Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie 2014-2020	Polska
Dr	Barbara		Perepeczko	Nowe oblicza migracji zagranicznych z obszarów wiejskich Polski południowo-wschodniej	Polska wobec wyzwań regionalnych i lokalnych	Polska
Dr	Barbara		Perepeczko	Migranci wiejscy na zagranicznych rynkach pracy	Dawne i współczesne migracje zagraniczne ze wsi	Polska
Doc. dr hab.	Izabella		Rylska	150 lat migracji zarobkowych – wnioski na przyszłość	Kongres Obywatelski	Polska
Doc. dr hab.	Izabella		Rylska	Tradycyjne wzory polskiego migrowania w dobie globalizacji	Z tradycją w przyszłość	Polska
Doc. dr hab.	Izabella		Rylska	Migracje zarobkowe ludności wiejskiej: od „obieźysastwa“ do „ludzi na	Procesy społeczno-ekonomiczne po wejściu Polski do UE	Polska

				huśtawce”		
Doc. dr hab.	Izabella		Rylska	Uwagi polemiczne na temat jakości kapitału społecznego i kulturowego polskiej wsi	Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem	Polska
Doc. dr hab.	Izabella		Rylska	Tradycje polskich migracji zarobkowych z obszarów wiejskich.	Migracje zarobkowe ludności wiejskiej	Polska
Doc. dr hab.	Izabella		Rylska	Aktualne wzory migrowania z paolskiej wsi	Migracje zarobkowe ludności wiejskiej	Polska
Dr	Monika		Stanny	Zróźnicowanie struktur demograficznych a stopień zrównoważenia rynku pracy na obszarach wiejskich w Polsce	Programowanie rozwoju regionu	Polska
Dr Prof.	Monika <u>współautor:</u> Andrzej		Stanny Rosner	Poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce a dynamika przemian	Programowanie rozwoju regionu	Polska
Dr Prof.	Monika <u>współautor:</u> Andrzej		Stanny Rosner	Wykorzystanie zasobów pracy na wsi – uwarunkowania, bariery, nowe rozwiązania instytucjonalne	Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020	Polska
Dr	Monika		Stanny	Demograficzne uwarunkowania wiejskiego rynku pracy	Gospodarowanie zasobami pracy na początku XXI wieku. Aspekty makroekonomiczne i regionalne	Polska
Dr	Monika		Stanny	Polski model rodziny w świetle europejskiego trendu zmian zachowań demograficznych.	Unia Europejska państw czy obywateli? Nowa koncepcja ładu integracyjnego	Polska
Doc. dr hab.	Krystyna		Szafraniec	Jakość życia społecznego a plany emigracyjne młodzieży	Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny	Polska
Doc. dr hab.	Krystyna		Szafraniec	Młodzi Polacy w wyborach parlamentarnych 2007	Socjologia polska wobec wyborów 2007	Polska
Doc.	Krystyna		Szafraniec	Jakość kapitału	Wyzwania przed	Polska

dr hab.				społecznego polskiej wsi wobec wyzwań europejskich i globalnych	obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie 2014-2020	
Mgr	Ruta		Śpiewak	Charakterystyka Lokalnych Grup Działania – zasoby ludzkie i instytucjonalne programu LEADER+	LEADER+ - nowe ramy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce	Polska
Mgr	Ruta		Śpiewak	Społeczności realizujące program LEADER+: wyrównywania czy pogłębianie różnicowań	XIII Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny PTS	Polska
Mgr	Ruta		Śpiewak	Zagrożenia dla implementacji programu LEADER+ w Polsce	Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model rozwoju wsi	Polska
Dr	Krzysztof		Wasielewski	Bezrobocie ludzi młodych na wsi	Przedsiębiorczości ludzi młodych	Polska
Dr	Krzysztof		Wasielewski	Nierówności społeczne w dostępie do wykształcenia młodzieży wiejskiej – nowe uwarunkowania, stare mechanizmy	Seminarium ogólnoinstytutowe	Polska
Dr	Krzysztof		Wasielewski	Młodzież wiejska na rynku pracy.	Przedsiębiorczość ludzi młodych	Polska
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Zarządzanie wiedzą w przedsiębiorstwie – istota, zakres i korzyści	Działalność innowacyjna przedsiębiorstw w warunkach globalnych	Polska
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Wpływ zarządzania wiedzą na zarządzanie zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwie	Sukces organizacji – przejawy i uwarunkowania	Polska
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Kształtowanie rozwoju i przedsiębiorczości w skali lokalnej	XIV Kongres Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Biznesu „Perspektywy rolniczej Polski w Unii Europejskiej”	Polska
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Polityka regionalna jako narzędzie kreowania przedsiębiorczości w Polsce po akcesie do	VIII Kongres Ekonomistów Polskich „Polska w gospodarce światowej – szanse i	Polska

				Unii Europejskiej	zagrożenia rozwoju”	
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Zarządzanie projektami w organizacjach publicznych	Nauki o zarządzaniu w Polsce. Stan obecny i perspektywy	Polska
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Zewnętrzne uwarunkowania konkurencyjności przedsiębiorstw	Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji	Polska
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Turystyka wiejska w kontekście zagospodarowania zasobów ludzkich na obszarach wiejskich	Rola władz samorządowych w rozwoju turystyki wiejskiej w kontekście wykorzystania zasobów ludzkich na przykładzie województwa podkarpackiego	Polska
Prof.	Andrzej	Piotr	Wiatrak	Uwarunkowania i analiza wyboru działalności turystycznej na obszarach wiejskich	Turystyka w rozwoju obszarów wiejskich	Polska
Prof.	Maria		Wieruszewska	Wieś i rolnictwo w procesie polskiej transformacji. Przeoczenia i pominięcia	Polska transformacja w oglądzie socjologicznym	Polska
Prof.	Maria		Wieruszewska	Kryzys – mit – intuicja. Refleksja nad wsią	Socjologia jako służba społeczna	Polska
Prof.	Maria		Wieruszewska	Tradycja i rozwój. Między kontestacją a fascynacją	Z tradycją dla współczesności	Polska
Prof.	Maria		Wieruszewska	Zasoby społeczne wsi w procesie migracji	Dawne i współczesne migracje zarobkowe	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Agricultural Policy and rural development Policy of the EU – conflicts, complementarities and synergy	A future vision of the European agriculture. The New Member States Perspective	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Strategia transformacji polskiej wsi i rolnictwa	Wspólna konferencja KER, PAN, KNE PAN i PTE	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Dairy sector in Poland – Introduction and policy recommendations	Changing Agri-Food Markets – Impacts upon Small-Scale Farmers	Polska

Prof.	Jerzy		Wilkin	„Ekonomia” Jana Pawła II – czy może być praktycznym drogowskazem dla budowy lepszego ładu gospodarczego?	Ekonomia a etyka	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Przemiany na obszarach wiejskich w Polsce w okresie transformacji systemowej i integracji europejskiej	VI Europejski Kongres Odnowy Wsi	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Dzień polski na VI Europejskim Kongresie Odnowy Wsi – podsumowanie i wnioski	VI Europejski Kongres Odnowy Wsi	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Problematyka instytucjonalna jako element integrujący nauki społeczne	XVII Ogólnowydziałowa Konferencja Naukowa WNE UW	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Ekonomiczny punkt widzenia: dlaczego warto wspierać rozwój gospodarki społecznie i zakorzenionej?	Przedsiębiorczość społeczna jako sposób na rozwój społeczności lokalnych i przeciwdziałanie ubóstwu	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Rynek, państwo i społeczeństwo w Polsce: dojrzewanie równowagi instytucjonalnej	Czy Polska ma już dojrzałe instytucje demokracji i gospodarki rynkowej?	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Wielofunkcyjność i wielofunkcyjność obszarów wiejskich	Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014-2020	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Wpływ reform Wspólnej Polityki Rolnej na przekształcenia w polskim rolnictwie	Obszary wiejskie jako wyzwanie dla polityki rozwoju w Polsce	Polska
Prof.	Jerzy		Wilkin	Aksjologiczne i prakseologiczne podstawy polityki Unii Europejskiej wobec rolnictwa i obszarów wiejskich	XIV Kongres Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu	Polska

Wykłady i referaty wygłoszone za granicą, na zaproszenie instytucji naukowych, nie będące referatami czy wykładami w trakcie konferencji ani działalnością dydaktyczną: 7

Tytuł	Imię i	Nazwisko	Temat	Nazwa instytucji zapraszającej	Kraj
Prof.	Maria	Halamska	Des quasi-paysans polonaise dans l'Union europeenne	Academie d'Agriculture de France	Francja
Prof.	Marek	Kłodziński	Dylematy rozwoju obszarów wiejskich w Polsce	Instytut Ekonomii Węgierskiej Akademii Nauk	Węgry
Prof.	Marek		Wpływ członkostwa w UE na polską wieś i rolnictwo	Uniwersytet w Szeged	Węgry
Dr	Katarzyna	Zawalińska	Regional Employment Effects of Investments in Rural Areas: the Case of Poland	Uniwersytet Joensuu, Katedra Geografii	Finlandia
Dr	Katarzyna	Zawalińska	Regional Effects of Investments in Rural Development: CGE model analysis of Poland and Finland	Uniwersytet Helsinki, Rurality Institute, Seinajoki	Finlandia
Dr	Katarzyna	Zawalińska	Regional Effects of Investments in Rural Development: the Case of Poland	Uniwersytet Helsinki, Rurality Institute, Mikkeli	Finlandia
Dr	Katarzyna	Zawalińska	Adaptation of RegFin model for Poland	Technopolis Ventyres – TULI Program of Turning Research into Business	Finlandia

Pracownicy naukowcy IRWiR PAN w 2006 roku wygłosili:

87 wykładów i referatów na konferencjach naukowych w kraju i za granicą,

7 wykładów i referatów na zaproszenie instytucji naukowych za granicą

(łącznie 94 wykłady i referaty)

Nagrody i wyróżnienia uzyskane przez pracowników IRWiR PAN w 2007 roku.

Nazwa / rodzaj nagrody	za co przyznane	Przez kogo	Komu
Powołanie na członka Akademii Rolnictwa Francji (Sekcja Ekonomii i Polityki Rolnej i Wiejskiej)	Za wieloletnią naukową i publikacyjną działalność w ramach współpracy polsko-francuskiej	Akademia Rolnictwa Francji; Prezydent Republiki Francuskiej	Prof. dr hab. Marii Halamskiej
Medal 20-lecia Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie	Za wieloletnie badania na terenie woj. zachodnio-pomorskiego i zaangażowanie wniesione w rozwój Wydziału	Dziekan Wydziału Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie	Prof. dr hab. Markowi Kłodzińskiemu
„Zasłużony dla Rolnictwa” – odznaka honorowa Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Za długoletnią współpracę, wykonanie wielu tematów badawczych i ekspertyz dla MRiRW	Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Prof. dr hab. Markowi Kłodzińskiemu
Medal 20-lecia Wydziału	Za wkład i	Dziekan Wydziału	Prof. dr hab. Andrzejowi

Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej Akademii Rolniczej w Szczecinie	zaangażowanie we współpracę naukowo-badawczą	Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie	Piotrowi Wiatrakowi
„Zasłużony dla Rolnictwa” – odznaka honorowa Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Za upowszechnianie wiedzy i udział w programach na rzecz rozwoju rolnictwa i wsi	Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi	Prof. dr hab. Andrzejowi Piotrowi Wiatrakowi
Złoty Laur Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego	Za współpracę naukowo-dydaktyczną	Senat Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego	Prof. dr hab. Jerzemu Wilkinowi
Medal Wydziału Ekonomiki i Organizacji Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie	Za wkład w rozwój Wydziału	Rada Wydziału Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej AR w Szczecinie	Prof. dr hab. Jerzemu Wilkinowi
Nagroda I stopnia	Za osiągnięcia naukowe	Rektor Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach	Prof. dr hab. Włodzimierzowi Dzunowi
Nagroda II stopnia	Za działalność naukową w 2007 r.	Rektora Akademii Ekonomicznej w Katowicach	Prof. dr hab. Krystianowi Heffnerowi
Nagroda JM Rektora Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu	Za osiągnięcia naukowe i organizacyjne	Rektor UP we Wrocławiu	Doc. dr hab. Barbarze Kutkowskiej
Nagroda III stopnia	Za osiągnięcia naukowe	Rektor Akademii Rolniczej w Krakowie	Doc. dr hab. Wiesławowi Musiałowi
Stypendium Post Doctoral	Za adaptowanie ekonomicznego modelu fińskiego do warunków polskich	Uniwersytet Helsinki, Ruralia Institute	Dr Katarzynie Zawalińskiej

*** W 2007 roku pracownicy naukowci IRWiR PAN opublikowali łącznie 109 pozycji, w tym: 8 książek (w tym: 4 autorskie i pod redakcją naukową), 46 rozdziałów w książkach, 3 artykuły w czasopismach recenzowanych o zasięgu międzynarodowym, 28 artykułów w naukowych czasopismach krajowych, 24 artykuły w innych czasopismach krajowych popularno-naukowych /wykaz publikacji pracowników naukowych zamieszczony jest w Aneksie/.**

* Instytut kontynuował działalność wydawniczą publikując *kwartalnik „Więś i Rolnictwo”* (w 2007 roku wydano 4 numery).

- W 2007 roku kontynuowano wydawanie *serii książkowej „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”*. Opublikowano w niej następujące książki: 4

<i>Autor</i>	<i>Tytuł</i>	<i>Miejsce wydania</i>	<i>Wydawnictwo</i>	<i>Rok wydania</i>
Andrzej Rosner (redakcja naukowa)	Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian	Warszawa	IRWiR PAN seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa”	2007
Maria Wieruszewska	Tu i tam. Migracje z	Warszawa	IRWiR PAN seria:	2007

(redakcja naukowa)	polских wsi za granicę		"Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa"	
Marek Kłodziński, Marta Bład, Ryszard Wilczyński (redakcja naukowa)	Odnowa wsi w integrującej Europie	Warszawa	IRWiR PAN seria: "Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa"	2007
Marta Bład, Dorota Klepacka-Kołodziejska (redakcja naukowa)	Społeczno-ekonomiczne aspekty rozwoju polskiej wsi	Warszawa	IRWiR PAN seria: "Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa"	2007

- Poza serią „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” w 2007 roku ukazała się książka:
- Izabella Bukraba-Rylska, Temat wiejski: kontynuacje i konkretyzacje. Wybór artykułów z lat 2006-2007, QPrint Spółka z o.o, Warszawa 2007;
- W IRWiR PAN w 2007 roku w serii wydawniczej „Studia i Monografie”, ukazały się następujące książki:
 1. Izasław Frenkel, Pracujący w gospodarstwach rolnych – według spisów rolnych w latach 2002-2005, IRWiR PAN seria: „Studia i Monografie”, Warszawa 2007;
 2. Wiesław Musiał, Wiejskie obszary górskie Karpat Polskich w procesie przemian społeczno-gospodarczych, IRWiR PAN seria: „Studia i Monografie”, Warszawa 2007;
 3. Barbara Kutkowska, Wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Sudetach, IRWiR PAN seria: „Studia i Monografie”, Warszawa 2007;

II. Główne wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2007 roku

Mimo znacznych środków unijnych skierowanych na rozwój wsi i rolnictwa, obszarom wiejskim w Polsce trudno będzie nadrobić wieloletnie zacofanie w stosunku do innych krajów UE. Proces wielofunkcyjnego rozwoju przebiega dość wolno, a w związku z tym dywersyfikacja gospodarki wiejskiej jest nadal jednym z ważniejszych priorytetów polityki wiejskiej. Mimo dużej migracji zarobkowej, zmniejszającej znacznie problem bezrobocia na wsi i dobrej koniunkturze gospodarczej (którą w dużym stopniu zawdzięczamy dotacjom unijnym) – poziom rozwoju obszarów wiejskich jest nadal daleki od oczekiwań ich mieszkańców. Przyspieszenie procesów rozwoju jest oczywiście możliwe, ale często jest to związane z poprawą jakości kapitału społecznego i kulturowego.

Ostatni okres, po roku 2000, charakteryzował się nowymi zjawiskami na rynku pracy. Wystąpiły one również na terenach wiejskich. Analiza zmian wskaźników zatrudnienia i stopy bezrobocia w zróżnicowaniu według płci, wieku i poziomu wykształcenia wykazała, że zarówno na wsi jak w miastach z poprawy sytuacji na rynku pracy w latach 2003-2006 najbardziej skorzystali mężczyźni, osoby w młodszym wieku produkcyjnym oraz osoby posiadające zasadnicze lub średnie wykształcenie zawodowe. W całym badanym okresie (2000 – 2006) wskaźniki zatrudnienia ludności bezrolnej na wsi były znacznie niższe niż ludności użytkującej gospodarstwo rolne, a stopa bezrobocia znacznie wyższa. Dane statystyczne nie uwzględniają jednak przerostów zatrudnienia w gospodarstwach rodzinnych; z uwzględnieniem ukrytego bezrobocia różnice byłyby znacznie mniejsze, niż wynika z publikowanych danych. Liczba pracujących w rolnictwie, zarówno ogółem, jak i na wsi, wykazywała tendencję zniżkową w całym badanym okresie, chociaż znacznie słabszą w początkowych niż końcowych latach tego okresu. Wzrost liczby pracujących poza rolnictwem w latach 2003-2006 w znacznie większym stopniu objął pracowników najemnych niż pracujących na własny rachunek.

Szybko zwiększał się poziom wykształcenia pracujących na wsi, zarówno w rolnictwie, jak i poza nim, przy czym w obu grupach tempo wzrostu było szybsze niż w miastach. Mimo to poziom wykształcenia pracujących na wsi pozostaje znacznie w tyle w porównaniu z miastami, a na samej wsi jest znacznie niższy wśród pracujących w rolnictwie niż poza nim.

W populacji bezrobotnych stale utrzymuje się niewielka przewaga kobiet. Podstawowe zmiany w strukturze wieku bezrobotnych na wsi polegały głównie na „starzeniu” się tej populacji. Podobnie jak wśród pracujących, lata 2000-2006 były okresem szybkiego wzrostu poziomu wykształcenia bezrobotnych. Chociaż liczba bezrobotnych znacznie zmalała w ostatnich latach, pozostał, a nawet wyostrzył się, problem długotrwałości bezrobocia na wsi.

Wzrost zatrudnienia i spadek bezrobocia w latach 2003-2006 nie zatrzymał występującego w poprzednich latach procesu wzrostu liczby biernych zawodowo. Średnio w 2006 r. populacja ta stanowiła na obszarach wiejskich 45,1% ludności w wieku 15 lat i więcej. Część biernych zawodowo – pomimo aktualnej sytuacji uniemożliwiającej im podjęcie pracy – chciałaby pracować i uważa, że mogłaby podjąć pracę w bliskiej przyszłości.

Działania PROW 2007-2013 pokrywają się w bardzo dużym stopniu z działaniami PROW i SPO z okresu 2004-2006 (aż 16 działań pochodzi z tamtego okresu finansowego). Z analizy wynika, że skutki poszczególnych działań PROW charakteryzują się dużym zróżnicowaniem ekonomicznym oraz regionalnym.

Największe wsparcie, tj. 49% funduszy na rozwój obszarów wiejskich, przyznano w latach 2004-2006 w formie subsydiów inwestycyjnych, 31% w formie subsydiów obszarowych (land subsidy), prawie 20% w formie transferów bezpośrednich (marginalną część stanowiły subsydia produkcyjne). Subsydia inwestycyjne dzieliły się na subsydia związane z infrastrukturą (budownictwem) i związane z kapitałem ludzkim. Największe wydatki w formie subsydiów obszarowych zrealizowano poprzez działanie „wspieranie działalności rolniczej na obszarach ONW”.

Najefektywniejsze z punktu widzenia skutków ekonomicznych dla całej gospodarki okazały się działania o charakterze subsydiów inwestycyjnych. Działania o tym charakterze w największym stopniu w porównaniu z innymi przyczyniały się do wzrostu PKB, wzrostu zatrudnienia w gospodarce oraz wzrostu eksportu. Jednocześnie, jako jedyne, nie tworzyły przy tym presji inflacyjnej. Analizy wykazują, że dają one 10 razy silniejszy impuls do wzrostu PKB niż pozostałe formy wsparcia.

Subsydia obszarowe jak i transfery bezpośrednie, wykazały bardzo niską efektywność w kreowaniu wzrostu zatrudnienia, przy tym powodowały efekt inflacyjny i przyczyniały się do spadku eksportu na korzyść importu.

Z punktu widzenia skuteczności poszczególnych działań (która zależy oprócz efektywności również od wielkości wydatkowanych funduszy) wyraźnie pozytywnie wyróżniały się subsydia na inwestycje infrastrukturalne.

W ujęciu regionalnym, najwięcej na polityce rozwoju obszarów wiejskich, prowadzonej w latach 2004-2006, zyskało województwo Podlaskie oraz województwa: Kujawsko-Pomorskie i Warmińsko-Mazurskie. Odnotowały one relatywnie najwyższy wzrost w PKB i zatrudnieniu pozarolniczym na skutek działania instrumentów polityki rozwoju obszarów wiejskich z lat 2004-2006.

Jednym z charakterystycznych efektów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich w formie subsydiów obszarowych był wzrost renty ziemi i w konsekwencji cen ziemi.

Cele i założenia ONW nie są dopasowane do potrzeb Polski. Polska postawiła minimalne wymagania rolnikom i nie wprowadziła dodatkowych obwarowań, co świadczy o tym, iż działanie to wykorzystywane jest jako łatwy transfer środków finansowych na tereny wiejskie. Działanie ONW w Polsce może wzmacniać polaryzację gospodarstw z uwagi na zbyt wygórowane, według rolników, wymagania dotyczące dostosowania fitosanitarnego gospodarstwa, co łączy się z wysokimi kosztami (dotyczy to głównie gospodarstw zwierzęcych).

Prowadzono także analizy dotyczące teoretycznych aspektów wspólnej polityki rolnej, jej dotychczasowej ewolucji oraz przyszłych kierunków zmian. Rozważania te koncentrowały się wokół zmieniających się funkcji rolnictwa, które w coraz większym stopniu postrzegane jest nie tylko jako dział gospodarki wytwarzający żywność.

Podstawowym politycznym i społecznym uzasadnieniem stosunkowo wysokich (ok. 40% wspólnotowego budżetu) wydatków na wspieranie rolnictwa jest to, iż rolnictwo spełnia wiele zarówno rynkowych, jak i pozarynkowych, funkcji, ważnych dla społeczeństwa. Część z tych funkcji ma charakter dóbr publicznych i znajduje uzasadnienie finansowania zarówno z funduszy unijnych jak i krajowych. Wielofunkcyjność rolnictwa, jako problem badawczy, wiąże się silnie ze zrównoważonym rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich oraz z nowym podejściem do analizy gospodarowania w krajach wysoko rozwiniętych.

Stopniowe przechodzenie od sektorowej polityki rolnej (jaką była dotychczas CAP) do zintegrowanej polityki rozwoju obszarów wiejskich, wymaga nowego określenia tzw. kompetencji krajowych i kompetencji Wspólnoty w definiowaniu i realizacji tej polityki. W procesie tym najtrudniejszym wyzwaniem zarówno dla naukowców, jak i dla polityków, będzie harmonijne połączenie wielu wartości i kryteriów, takich jak: różnorodność, zrównoważenie, subsydiarność, solidarność, efektywność, konkurencyjność i sprawiedliwość, w ramach polityk realizowanych na różnych szczeblach.

Kwestia konkurencyjności naszych gospodarstw rolnych jest problemem coraz bardziej palącym ze względu na przewidywane zmiany we Wspólnej Polityce Rolnej UE, a także zapowiadane ograniczenie istniejących barier w dostępie do rynku rolnego UE dla krajów spoza UE. Zniesienie ograniczeń w dostępie do wspólnego rynku rolnego zaowocowało znacznym wzrostem eksportu produktów rolno-spożywczych. Analiza sytuacji ekonomicznej naszych gospodarstw rolnych wskazuje jednak, że przeważająca ich część jest nieefektywna i niekonkurencyjna. Proces restrukturyzacji sektora drobnotowarowych gospodarstw chłopskich będzie charakteryzował się z jednej strony ciągłym procesem wypadania części gospodarstw z rynku, a z drugiej rozwojem grupy gospodarstw rolnych dużych ekonomicznie (z reguły większych obszarowo) i jeszcze szybszą koncentracją czynników produkcji w tych gospodarstwach.

W rolnictwie polskim zaawansowanie procesu przekształceń drobnotowarowych gospodarstw w farmy rodzinne, a następnie w rodzinne przedsiębiorstwa wielkotowarowe, jest słabe. W 2002 r. liczba gospodarstw wielkotowarowych (o wartości sprzedaży z działalności rolniczej 100 i więcej tys. zł) wynosiła nieco ponad 42,4 tys., w tym, w sektorze gospodarstw indywidualnych 40,4 tys. W latach 2002-2005 dynamika rozwoju grupy gospodarstw dużych ekonomicznie była większa niż gospodarstw dużych obszarowo.

Rolnictwo polskie jest silnie zróżnicowane przestrzennie. Jest to efekt nie tylko uwarunkowań historycznych, ale także zróżnicowań regionalnych w: jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej,

dynamice powojennego rozwoju, w możliwościach odpływu nadmiaru „rąk do pracy” w rolnictwie do działów pozarolniczych. Silne zróżnicowanie przestrzenne dotyczy nie tylko sektora rolnego, ale ogólniej – poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego.

Jakkolwiek prowadzone są liczne działania typu kohezyjnego, to obszary wiejskie są silnie zróżnicowane pod względem poziomu zagospodarowania przestrzennego, rozwoju gospodarczego i społecznego. Procesy związane z integracją europejską umożliwiają zmianę tego stanu, jednak środowiska wiejskie w różnym stopniu i w odmienny sposób korzystają ze sprzyjających okoliczności. Ich wybory w tym zakresie stają się czynnikami utrzymującego się zróżnicowania kierunków rozwoju obszarów wiejskich.

Założeniem polityki spójności jest przeciwdziałanie powstawaniu nadmiernych różnic poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, zjawiskom marginalizacji i wykluczania społecznego. Polityka spójności UE dotyczy przede wszystkim krajów członkowskich, ale także regionów i subregionów. Krajowe polityki spójności odnoszą się do regionów, subregionów a także układów lokalnych. Tak rozumiana polityka spójności pozostaje w złożonych relacjach do polityki wzrostu konkurencyjności, a niekiedy cele obu deklarowanych kierunków oddziaływania na gospodarkę pozostają w konflikcie.

Mechanizmy rynkowe sprzyjają powstawaniu zróżnicowań zarówno w strukturach społecznych jak i przestrzennych poprzez premiowanie wysokich kompetencji, aktywności społecznej i gospodarczej, elastyczności systemu edukacyjnego, dostępności przestrzennej, wyposażenie infrastrukturalne i instytucjonalne. W efekcie polityka spójności ma za zadanie ograniczanie skutków selektywnego przyznawania korzyści przez mechanizmy konkurencji wbudowane w gospodarkę rynkową, przy czym ich zadaniem nie jest ingerencja w te mechanizmy, a jedynie łagodzenie konsekwencji ich działania.

W polskich warunkach obserwuje się szczególnie szybki rozwój obszarów podmiejskich, znajdujących się w zasięgu łatwego dojazdu do miast dużych i średniej wielkości. Jej wyrazem jest: wzrost gęstości zaludnienia w wyniku napływu migracyjnego z obszarów wiejskich położonych z dala od miast oraz napływu migrantów z miasta (suburbanizacja), wyraźnie bardziej korzystna struktura zasobów pracy w pobliżu miasta niż w obszarach odległych. Objawia się ona również poprzez zróżnicowanie przestrzenne struktur edukacyjnych oraz struktury wieku w ramach grupy wieku produkcyjnego, rozwój pozarolniczy, rynku pracy (przedsiębiorczość pozarolnicza) oraz intensywne wykorzystywanie możliwości, jakie stwarza sąsiedni miejski rynek pracy w jednostce centralnej układu lokalnego lub subregionalnego, głęboko posunięty proces dezagraryzacji struktur gospodarczych, a w ślad za tym rozwój pozarolniczych funkcji, w tym, w szczególności, funkcji mieszkaniowej, bazy magazynowej obsługującej miasto itp.

Zjawisko kształtowania się silnych centrów rozwoju na obszarach wiejskich wokół miast nie występuje (lub występuje w znacznie słabszym stopniu) wokół miast o słabo rozwiniętej strukturze funkcji gospodarczych, np. miast dawnego COP. Jednocześnie – na drugim biegunie – tworzy się typ wiejskich obszarów peryferyjnych, oddalonych od miejskich centrów rozwoju i węzłów komunikacyjnych. Obszary te charakteryzują się znacznie wolniejszym rozwojem społeczno-gospodarczym lub nawet symptomami stagnacji.

Badania pokazały, że obszary wiejskie stanowiące bezpośrednie zaplecze metropolii charakteryzowały się korzystniejszymi warunkami demograficznymi, infrastrukturalnymi i ekonomicznymi dla rozwoju firm pozarolniczych, niż obszary położone peryferyjnie. Dotychczasowe analizy pozwalają na postawienie hipotezy, że polityka spójności realizowana w obecnej formie sprzyja zmniejszaniu różnic rozwojowych na poziomie regionalnym, jednak prawdopodobnie dzieje się to kosztem ich wzrostu wewnątrz regionów.

Stabilność rozkładów dochodów podatkowych w gminach świadczy o ograniczonych możliwościach poprawy dochodów gmin o niskich dochodach, a więc o kreowaniu rozwoju w oparciu o ich własne źródła ekonomiczne. Jednak z uwagi na wieloaspektowość zjawiska rozwoju w układach lokalnych, badania będą kontynuowane w następnych latach.

Szczególne uwagę zwrócono na przestrzenne zróżnicowanie stopnia zrównoważenia lokalnych rynków pracy. Okazuje się, że najwyższym stopniem zrównoważenia rynku pracy odznaczają się wiejskie gminy podmiejskie, położone w rejonach największych aglomeracji w Polsce. Obszary najwyższego poziomu zrównoważenia rynku pracy, oprócz sąsiedztwa ośrodków centralnych, obejmuje również swym zasięgiem niemal całe województwo podlaskie oraz znaczną część gmin woj. lubelskiego. Ta pozornie korzystna sytuacja wynikać może z procesów, dokonujących się na tych

terenach w okresach wcześniejszych. Chodzi tu mianowicie zarówno o procesy dynamicznego rozwoju gospodarczego (obszary aglomeracyjne), jak i negatywnego drenażu struktur demograficznych w wyniku migracji industrialnych w latach 70. W tym drugim przypadku są to obszary charakteryzujące się tym, że w strukturze gospodarstw domowych występuje relatywnie niski udział gospodarstw bezrolnych, populacja charakteryzuje się dużym udziałem ludzi w podeszłym wieku, co w konsekwencji prowadzi do relatywnie niskich zasobów pracy w wieku produkcyjnym.

Drugi biegun stopnia zrównoważenia rynku pracy to przede wszystkim obszar województw popegeerowskich, głównie zachodniopomorskiego i warmińsko-mazurskiego oraz podregionu słupskiego. Do tej grupy dołącza również obszar tzw. COP.

Generalnie tzw. „ściana wschodnia” oraz region łódzki, warszawski, poznański i małopolski wskazują na najkorzystniejszy stopień zrównoważenia rynku pracy. Taki rozkład wyników analizy wskazuje, że podobny rezultat syntetycznych miar może być związany z bardzo różnymi sytuacjami; może wiązać się z rozwiniętym rynkiem pracy, ale również z relatywnie bardzo niską podażą pracy związaną np. z charakterem struktury demograficznej.

Od początku okresu transformacji zasadniczą część wydatków inwestycyjnych jednostek samorządu terytorialnego pochłaniały inwestycje z zakresu infrastruktury. Główna uwaga władz samorządowych i społeczności lokalnych koncentrowała się na wybranych jej elementach, przede wszystkim na rozwoju sieci drogowej, wodociągowej, kanalizacyjnej wraz z oczyszczalniami ścieków, a także na budowie i modernizacji obiektów szkolnych. Najbardziej charakterystyczna zmiana w ostatnich kilku latach to wzrost udziału wydatków na drogi gminne, na tyle duży, że w 2006 po raz pierwszy znalazły się one na pierwszej pozycji, zarezerwowanej do tej pory dla wydatków inwestycyjnych na gospodarkę wodno-kanalizacyjną.

W latach 2004-2006 gminy wiejskie zainwestowały o 44%, a gminy miejsko-wiejskie o 35% więcej środków finansowych niż w okresie poprzedzającym akcesję, chociaż lata 2001-2003 były dla obszarów wiejskich, za sprawą funduszy przedakcesyjnych, w stosunku do lat poprzednich, wyjątkowo korzystne. Średni udział środków pochodzenia zagranicznego w wydatkach inwestycyjnych w latach 2001-2003 kształtował się na poziomie 9% w gminach wiejskich i 8% w gminach miejsko-wiejskich, po wstąpieniu do UE w obydwu przypadkach wzrósł do 23%.

Bardziej szczegółowe badania o charakterze regionalnym przeprowadzono w rejonie Dolnego Śląska (w tym regionie badania dotyczyły problematyki rozwoju zrównoważonego) oraz Karpat (wpływ rozwiązań zawartych w PROW na rolnictwo obszarów górskich). W badaniach tych zwrócono szczególną uwagę na problemy rozwoju funkcji turystycznej oraz roli władz szczebla powiatowego i gminnego w strategicznym jej planowaniu i promocji (Dolny Śląsk ze szczególnym uwzględnieniem Kotliny Kłodzkiej) oraz adekwatność instrumentów wsparcia rolnictwa na terenach górskich do specyfiki gospodarowania na tych terenach.

W ostatnich latach pogłębia się znaczne zróżnicowanie gospodarstw, jedne zajmują się intensywną produkcją, innym (pod względem liczebności - zdecydowanej większości) trudno utrzymać się z rolnictwa. Właściciele tych drugich, jeżeli nie chcą tylko wegetować, zmuszeni są poszukiwać dodatkowych pozarolniczych źródeł dochodu z gospodarstwa lub pracy poza nim. Niekiedy sprzedają całość lub część swojego areалу, co na terenach podmiejskich lub atrakcyjnych turystycznie okazuje się stosunkowo korzystne finansowo. Mieszkańcy wsi położonych nieco dalej od dużych aglomeracji, może poza niewielką grupą rolników z rozwijających się gospodarstw, czują się w większości pozostawieni na marginesie życia. W wielu wsiach likwidowane są szkoły, przedszkola, sklepy, świetlice wiejskie, oddziały poczty, linie autobusowe i kolejowe. Brak perspektyw związanych z własnymi gospodarstwami powoduje zniechęcenie członków wiejskich społeczności, zagubienie i trudności w zdefiniowaniu statusu i przyszłości miejsca w którym żyją.

W tych warunkach specjalnego znaczenia nabiera umiejętność współdziałania mieszkańców wsi, ich samoorganizacji, powstawania instytucji tzw. trzeciego sektora oraz skierowanych do nich „miękkich” programów wsparcia. Dostępne statystyki wskazują, że mieszkańcy wsi w zakresie tworzenia tego rodzaju instytucji są bardziej bierni, niż mieszkańcy miast. Statystyki te są jednak bardzo niedoskonałe. Na wsi z pewnością funkcjonuje wiele podmiotów, które nie mieszczą się w modelu „nowoczesnej” organizacji pozarządowej. Samych tylko ochotniczych straży pożarnych zarejestrowanych jest ponad 15 000 (wszystkie w formie stowarzyszenia). Tradycyjnie w każdej wsi istniały koła gospodyń wiejskich zrzeszające kobiety wiejskie – żony rolników. W miarę jednak rozwiązywania kółek rolniczych (świadczących usługi maszynowe dla rolników), które dawały

większości kół gospodyń osobowość prawną, wiele z tych organizacji nie dopełniło formalnej rejestracji w sądzie. Nie mieszczą się więc one w oficjalnych rejestrach, a jednak działają, spotykają się, organizują wiejskie uroczystości, zajęcia dla dzieci oraz np. wspólne wyjazdy. Do takiego bardzo ograniczonego działania na najniższym poziomie nie potrzeba osobowości prawnej. Zatem organizacje na wsi istnieją, chociaż nie zawsze są dostrzegane i nie „mieszczą się” w oficjalnych bazach danych.

Lokalne organizacje zrzeszające mieszkańców wsi i deklarujące działalność na ich rzecz coraz bardziej dostosowują się do funkcjonowania w nowych warunkach. Ważne jest również to, że wiele z nich korzystając ze wsparcia unijnego potrafi utrzymać własną specyfikę, odrębność i zachować te elementy, które stanowią o tożsamości wsi. Z tego punktu widzenia większym od programów unijnych zagrożeniem dla zachowania tożsamości wiejskiej jest wszechobecna globalizacja i masowa kultura przychodząca do mieszkańców wsi przez różnorodne media.

Na wsi trudno przeprowadzić wyraźne rozróżnienie między organizacjami społecznymi a innymi non-profit, bo łączą one działalność gospodarczą lub zawodową z działalnością społeczną, a także działają w ścisłej symbiozie z organizacjami politycznymi (samorząd). Takiej, nawet formalnej, współpracy wymagają niektóre nowe projekty rozwoju wiejskiego, np. LEADER. Ponadto znaczna część aktywności społecznej na wsi skupiona jest wokół instytucji Kościoła Katolickiego. Wszystko to sprawia, że rzetelna diagnoza stanu obywatelskości wsi, jest bardzo złożona.

Aktywność społeczna mieszkańców wsi jest jej niewykorzystanym i nierozpoznanym zasobem rozwojowym. Mimo, iż na wsi działa wiele organizacji społecznych ich status sprawia, że nie przystają one do klasycznych definicji organizacji pozarządowych za jakie uważa się stowarzyszenia i fundacje. Te ostatnie, są zjawiskiem przede wszystkim miejskim; na wsi działa co trzecia organizacja tego sektora. Są one nierównomiernie rozmieszczone terytorialnie: największe nasycenie terenów wiejskich organizacjami tego rodzaju mamy w województwach północnych i zachodnich, najslabsze w województwach b. Królestwa Polskiego.

Program LEADER jest specyficznym programem KE, zakładającym przy jego realizacji aktywny udział społeczności lokalnej i organizacji pozarządowych. Analizy aktywności społecznej mieszkańców wsi analizowane będą w oparciu o efekty działań podejmowanych w ramach tego programu. Podstawowym formalnym wymogiem ubiegania się o pieniądze w ramach programu LEADER jest przygotowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich (ZSROW) - a więc stworzenie w społeczności lokalnej, podczas wspólnych debat, jasnej i konkretnej wizji zmian na danym obszarze. Mimo, że jak wydawać się może, LEADER poszukuje alternatywnych kierunków dla rozwoju rolnictwa towarowego, w większości przeanalizowanych dokumentów powtarzają się trzy koncepcje kierunku rozwoju lokalnego: w oparciu o funkcję turystyczną, produkty regionalne i rolnictwo ekologiczne.

Badania pokazują, że program LEADER w małym stopniu odwołuje się do tradycyjnych zasobów kapitału społecznego na wsi (OSP czy KGW), a tworzą go głównie instytucje Trzeciego Sektora, niedawno powołane do życia (po roku 1996), przede wszystkim działające w sferze rozwoju lokalnego. Ze strony partnera publicznego dominują Urzędy Gminne. Na dosyć ważnego partnera wyrastają również szkoły i instytucje animujące w gminach kulturę.

Pozycja społeczna inteligencji w strukturze wsi jest wyraźnie skorelowana z pochodzeniem środowiskowym. Związane jest to z faktem, iż mieszkańcy wsi od urodzenia (inteligenci „rdzenni”) dysponują wyraźnie wyższym poziomem kapitału społecznego (jednostkowego) rozumianego jako więzi, kontakty i znajomości. Efektem tego jest znaczna aktywność w społeczności lokalnej oraz poczucie wpływu na nią. Wyraźnie mniejsza jest aktywność i społeczne znaczenie opinii „inteligencji napływowej” na wsi, a w konsekwencji relatywnie mniejsze poczucie wpływu na lokalną społeczność.

Po wejściu Polski do UE nasiliły się procesy migracyjne również ze wsi. Do najważniejszych cech tego migrowania należy zaliczyć: znaczny udział czasowego wychodźstwa zarobkowego (migracje czasowe, wahadłowe, niedefinitywne), migrowanie z „peryferii” topograficznych i społecznych w kraju na także „peryferie” za granicą, zbiorowe, a nie indywidualne, podejmowanie decyzji o wyjeździe („nominowanie” migranta przez grupę rodzinną) duża rola grupowego migrowania (wykorzystywanie i przy organizowaniu wyjazdu i podczas pobytu za granicą tzw. sieci migranckich) jako przejawu kapitału społecznego, stanowiącego substytut niedostatecznego poziomu kapitału ludzkiego osób podejmujących migrację, intensywne podtrzymywanie kontaktu osób wyjeżdżających z grupą pozostawioną w kraju, brak elementów innowacji tak przy wyjeździe (wyjeżdża się po to, by wrócić w to samo miejsce - przestrzennie i społecznie), jak i po powrocie.

Rozwój obszarów wiejskich wymaga tworzenia i utrzymania warunków i jakości życia, satysfakcjonujących mieszkańców, dla których niezbędna jest dywersyfikacja dochodów. W analizach i dyskusjach o potrzebie dywersyfikacji nie uwzględnia się zwykle zagranicznych migracji zarobkowych. Tymczasem ich rozmiar i dynamika wzrasta, a migracje wewnętrzne zmalały prawie do zera. Ewolucji ulega model migracji zagranicznych; skracane są pobyty zarobkowe i trasy migracyjne. W konsekwencji migranci nie tracą kontaktu z rodziną i społecznością wioskową, do których przywożą pieniądze, wzory, obyczaje i nowe umiejętności. Przywożone zasoby finansowe zarobione wyteżoną pracą i zgromadzone, przy ograniczonej za granicą konsumpcji, są wydawane w Polsce. Migracje zagraniczne stają się utrwaloną strategią niektórych rodzin wiejskich, która zapobiega ich marginalizacji i staje się atrakcyjnym stylem życia. Zestawienie opinii o sytuacji własnego gospodarstwa domowego rodzin wspieranych zarobkami z zagranicznej pracy z sytuacją rodzin ich pozbawionych, wskazuje na różnice *in plus* tych pierwszych. Oprócz zasobów materialnych praca za granicą uświadamia migrantom ze wsi ich braki kompetencyjne i zapewnia korzyści pozamaterialne – głównie natury poznawczej: edukacyjne i turystyczne.

Trwałość modelu migracji zarobkowych znajduje wyjaśnienie w fakcie peryferyjnego miejsca zajmowanego we wprowadzanej po roku '89 gospodarce wolnorynkowej przez poszczególne grupy ludności biorące w nich udział (tzw. „przegryni transformacji”), peryferyjnego usytuowania segmentu agrarnego (wsi i rolnictwa) w gospodarce kraju oraz, przede wszystkim, peryferyjnej (od ponad pięciu stuleci) roli Polski w ramach kontynentu europejskiego, a obecnie UE.

W badaniach empirycznych pomiarowi poddano jedno z bardziej charakterystycznych zjawisk procesu długotrwałej systemowej zmiany: poczucie anomii. Oznacza ono - najogólniej - niemożność zrozumienia tego jak działa społeczeństwo, jakie kierują nim zasady, jakie są jego wartości i normy, jak - w związku z tym - należy się w nim poruszać. Poczucie wyobcowania, zagubienia, lęku, towarzyszące anomii, może prowadzić - z jednej strony - do ograniczania aktywności życiowej ludzi, z drugiej zaś do zacieśniania poczucia więzi i solidarności w obrębie grupy własnej.

Potwierdziła się hipoteza zakładająca negatywny wpływ anomii na poziom aktywności życiowej mieszkańców wsi. Polega on na redukowaniu pułapu osiągnięć i dążeń życiowych w stopniu zdecydowanie większym niż ma to miejsce w przypadku mieszkańców dużych miast. Jednocześnie - jak zaobserwowano - wysoki poziom anomii nie ma redukującego wpływu na zaangażowanie mieszkańców wsi w sprawy związane z potrzebami lokalnej wspólnoty. Wręcz przeciwnie - poczucie obcości i nieprzejrzystości dalszego społecznego świata, działa mobilizująco (integrująco) "do wewnątrz" i demobilizująco (dezintegrująco) "na zewnątrz".

Zaobserwowane tu prawidłowości można potraktować jako przesłanki dla praktyk związanych z animacją życia społecznego na wsi, gdzie wykorzystywanie oddolnej inicjatywy winno stronić od zawłaszczania jej przez struktury formalne, które nie budzą zaufania mieszkańców wsi. Jednocześnie przeprowadzone analizy pokazują, że jak długo rzeczywistość społeczna, zwłaszcza jej aksjonormatywne obramowanie, będzie odbierana jako nieczytelna, nieprzejrzysta i nie budząca zaufania, tak długo negatywne psychologiczne konsekwencje tego stanu rzeczy będą hamująco wpływały na aktywność życiową ludzi i ich więzi z szerszym społeczeństwem.

Od początku (2002 rok) istnienia systemu zewnętrznego oceniania można zaobserwować wyraźne różnice w poziomie osiągnięć młodzieży wiejskiej i miejskiej. Generalnie im bardziej zruralizowane środowisko tym niższe wyniki uczniów na sprawdzianie po szkole podstawowej i na egzaminach gimnazjalnych. Jednak zaobserwowane różnice w wynikach uczniów szkół wiejskich i miejskich nie są konsekwencją niższych umiejętności szkolnych młodych mieszkańców wsi, lecz większego udziału w tej grupie osób pochodzących z rodzin o niskim statusie społecznym. Okazuje się, że głównym czynnikiem różnicującym osiągnięcia uczniów w testach zewnętrznych nie jest miejsce zamieszkania, lecz status społeczny rodziny pochodzenia. Wyniki młodzieży z rodzin o takim statusie społecznym są bez względu na miejsce zamieszkania takie same.

O ile w odniesieniu do wyników na sprawdzianie po szkole podstawowej i egzaminach gimnazjalnych, głównym czynnikiem różnicującym jest status społeczny rodziny pochodzenia, o tyle w przypadku egzaminu dojrzałości miejsce zamieszkania zyskuje na znaczeniu. Młodzież wiejska, częściej niż miejska, podejmuje decyzje o przystępowaniu do egzaminów maturalnych na poziomie podstawowym, częściej też ogranicza się wyłącznie do obowiązkowej części matury (rezygnując z możliwości zdawania tzw. przedmiotów dodatkowych). Źródła mniej ambitnych wyborów młodzieży wiejskiej na egzaminie dojrzałości są różne – od niskiego kapitału kulturowego rodziny pochodzenia,

poprzez niższy poziom kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych, do jakich uczęszczają młodzi mieszkańcy wsi, aż do braku wiary we własne możliwości.

Na podstawie przeprowadzonych analiz trudno uznać system zewnętrznego oceniania za czynnik w jakimkolwiek stopniu ograniczający nierówności społeczne w edukacji. Bardziej uzasadniona wydaje się teza, że egzaminy zewnętrzne niejako oficjalnie „usankcjonowały” różnice w poziomie umiejętności szkolnych młodzieży pochodzącej z różnych środowisk.

Zdecydowana większość mieszkańców wsi, mając do wyboru zainwestowanie posiadanych dóbr lub też wydanie ich na przyjemności prezentowała skłonność do inwestowania posiadanych zasobów. Postawa proinwestycyjna najsilniej była obecna, gdy inwestycją miały być nakłady na naukę – opłacenie szkoły, czy opłacenie dodatkowych zajęć z języka.

III. Wyniki badań prowadzonych w Instytucie w 2007 roku

Bariery i priorytety dywersyfikacji gospodarki wiejskiej

(Autor: Marek Kłodziński)

Mimo znacznych środków unijnych skierowanych na rozwój wsi i rolnictwa, obszarom wiejskim w Polsce trudno będzie nadrobić wieloletnie zacofanie w stosunku do innych krajów UE. Proces wielofunkcyjnego rozwoju przebiega dość wolno, a w związku z tym dywersyfikacja gospodarki wiejskiej jest nadal jednym z ważniejszych priorytetów polityki wiejskiej. Polityka państwa, nakierowana na rozwój wsi i rolnictwa, jeszcze do niedawna była polityką wybitnie sektorową, a więc kładącą główny nacisk na rozwój rolnictwa. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 wskazuje na pewne przewartościowanie dotychczasowych tendencji uwzględniając w większym, niż dotychczas, stopniu problematykę rozwoju wsi. Jednak pewien niepokój musi budzić dyskusja nad budżetem unijnym na lata 2014 – 2020, w której padają głosy domagające się zmniejszenia wydatków na wieś i rolnictwo przeznaczając je na te obszary, które mogą przynieść w przyszłości większą wartość dodaną. Abstrahując jednak od kierunków przyszłych reform w UE, a skupiając się na obecnej sytuacji, trzeba podkreślić, że mimo dużej migracji zarobkowej, zmniejszającej znacznie problem bezrobocia na wsi i dobrej koniunkturze gospodarczej (którą w dużym stopniu zawdzięczamy dotacjom unijnym) – poziom rozwoju obszarów wiejskich jest nadal daleki od oczekiwań ich mieszkańców.

Pozostało jeszcze wiele do zrobienia zarówno w rozwoju infrastruktury technicznej, jak i społecznej wsi, w zakresie rozwoju przedsiębiorczości, poziomu oświaty, poziomu kapitału społecznego itd. Wymienione powyżej bariery są główną przyczyną faktu, że proces aktywizacji społeczno-gospodarczej wsi przebiega zbyt wolno. Należy jednak zaznaczyć, że niwelowanie barier wielofunkcyjnego rozwoju nie nastąpi zbyt szybko, a ich likwidacja nie wywoła automatycznie procesu dywersyfikacji gospodarki wiejskiej. Rozwój wielofunkcyjny wymaga bowiem spełnienia wielu warunków np. na danym obszarze, w określonym czasie, powinny jednocześnie zaistnieć: przedsiębiorczość ludzi wspierana przez odpowiednie działania władz lokalnych, kapitał, popyt i wiele innych czynników kreujących rozwój lokalny. Dlatego rozwój wielofunkcyjny będzie przebiegał powoli i będzie różny w różnych regionach kraju. Istniejące zróżnicowanie regionalne jest również jedną z ważnych barier, a więc przyczyn powodujących, że wiele gmin wiejskich jest niejako skazanych na rozwój "drobnymi krokami". Przyspieszenie tego rozwoju jest oczywiście możliwe, ale często jest to związane z poprawą jakości kapitału społecznego i kulturowego. Dlatego inwestycje w człowieka stają się równie ważne jak wydatki na drogi, czy kanalizację. Dość często padają ogólnikowe hasła, skierowane do społeczności lokalnych, aby brały one sprawy w swoje własne ręce i wykazywały się większą przedsiębiorczością i odpowiedzialnością za rozwój gminy, swojej "małej ojczyzny". Tymczasem, poza programami LEADER i "Odnowa wsi", brak jest właściwie pomysłów na szerszy proces aktywizacji społeczności wiejskiej. Wydaje się, że Bruksela z zainteresowaniem przyjęłaby projekt, np. nowego polskiego programu, który służyłby budowie kapitału społecznego na polskiej wsi. Polskiej wsi, w równym stopniu jak nowych inwestycji gospodarczych, potrzeba chęci do współpracy, wzajemnego zaufania i zrozumienia, że rozwój wymaga ogromnego wysiłku, chociażby w postaci wkładu własnej pracy.

Potencjał ekonomiczny gmin i jego wpływ na rozwój lokalny

(Autor: Leszek Klank)

Zgodnie z teoriami ekonomicznymi, zwłaszcza z neoklasyczną teorią wzrostu reprezentowaną m.in. przez Roberta Lucasa, czynnikami decydującymi o wzroście dochodu narodowego są: podaż zasobu kapitału i podaż pracy. W teorii neoklasycznej nie istnieje problem efektywnego popytu, który jest źródłem niestabilności wzrostu. Nie jest również problemem bezrobocie, gdyż przy odpowiednich mechanizmach formalnych (prawnych) reguluje się samo. Warto pamiętać, iż właśnie teorie neoklasyczne wraz z monetarystycznymi i austriacka szkoła Friedricha von Hayek'a stały się podstawą tzw. planu Balcerowicza.

Wychodząc z powyższych założeń teoretycznych w naszych badaniach, postanowiliśmy oszacować potencjał zarówno kapitału jak i zatrudnienia w polskich gminach. Przez kapitał rozumiemy dochody Skarbu Państwa pobieranego w formie podatku od osób fizycznych (PIT)

zamieszkałych w poszczególnych gminach. Zmienną reprezentującą zatrudnienie jest liczba podatników. Nadmieniamy, iż podatek ten jest opłacany zarówno od wynagrodzeń, jak i od działalności gospodarczej osób fizycznych. Źródłem danych są indywidualne statystyki podatków będących w bazie danych Ministerstwa Finansów. Badania obejmują 2480 gmin w okresie 2000-2005. Gminy podzielone zostały na 3 typy : wiejskie, miejsko-wiejskie i miejskie, a ich rozkład wyniósł, odpowiednio (%): 64,2, 21,6 i 14,2. W Polsce dominują więc gminy wiejskie. Badania wykazały silny związek sytuacji ekonomicznej poszczególnych gmin ze wzrostem gospodarczym (związek ten ma też odwrotny charakter). I tak, dochody ogółem z tytułu PIT, w poszczególnych latach kształtowały się następująco (mld zł): 2000 – 356,82, 2001- 380,31, 2002 - 385,65, 2003 - 395,10, 2004 – 426,43, 409,44

Tak więc, dochody wszystkich gmin z tzw. tytułu PIT wzrosły o 14, 7% , liczba podatników z ok. 23 mln do ok. 24 mln (czyli ok. 4%); stąd średni dochód na podatnika wzrósł o ok. 11%. Rozkłady dochodów wg grup podatkowych wykazują bardzo silną stabilność: zaledwie 0,97% podatników znajduje się w ostatniej grupie podatkowej, którzy dysponowali 8% dochodów osobistych ogółem. Średnia ich dochodów w 2005 r. wyniosła ponad 139 tys. zł i była ponad 8 razy wyższa niż średnia krajowa (17,07 tys. zł.).

Badanie potencjału ekonomicznego (poprzez średni dochód na podatnika) nie wykazało istotnych różnic między poszczególnymi typami gmin. Jest też słaba korelacja między średnim dochodem na podatnika a liczbą podatników ($r = 0.334$) oraz typami gmin ($r = 0.08$).

Silna stabilność rozkładów dochodów podatkowych w gminach świadczy o ograniczonych możliwościach poprawy dochodów gmin o niskich dochodach, a więc o kreowaniu rozwoju w oparciu o ich własne źródła ekonomiczne. Jednak z uwagi na wieloaspektowość zjawiska rozwoju, badania będą kontynuowane w następnych latach.

Zmiany aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej w latach 2000-2006

(Autor: *Izastaw Frenkel*)

Badanie poświęcone było głównie analizie zmian zatrudnienia i bezrobocia, a częściowo również ludności biernej zawodowo na wsi w latach 2000-2006 na tle odpowiednich zmian w skali kraju i w miastach. Podstawę statystyczną badania stanowiły wyniki Badań Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) oraz dane urzędów pracy dotyczące bezrobocia rejestrowanego. Badania prowadzone były głównie w skali ogólnokrajowej oraz częściowo w zróżnicowaniu według województw. Poniżej podstawowe wyniki w skali ogólnokrajowej:

1. Sytuacja na rynku pracy w Polsce, zarówno na wsi jak w miastach, była zasadniczo różna w pierwszej i drugiej połowie badanego okresu: w pierwszej zatrudnienie wykazywało tendencję zniżkową, a bezrobocia zwyżkową, w drugiej było odwrotnie. Według danych BAEL średnio w 2006 r. wskaźnik zatrudnienia na wsi był wyższy niż średnio w 2003 r. o 4,1%, a stopa bezrobocia niższa o 27,0%. W obrębie samej ludności wiejskiej tempo wzrostu wskaźnika zatrudnienia i spadku stopy bezrobocia było szybsze wśród ludności bezrolnej niż użytkującej gospodarstwo rolne.
2. Analiza zmian wskaźników zatrudnienia i stopy bezrobocia w zróżnicowaniu według płci, wieku i poziomu wykształcenia wykazała, że zarówno na wsi jak w miastach z poprawy sytuacji na rynku pracy w latach 2003-2006 najbardziej skorzystali mężczyźni, osoby w młodszym wieku produkcyjnym oraz posiadające zasadnicze lub średnie wykształcenie zawodowe.
3. W całym badanym okresie wskaźniki zatrudnienia ludności bezrolnej na wsi były znacznie niższe niż ludności użytkującej gospodarstwo rolne, a stopa bezrobocia znacznie wyższa. Dane dla obu populacji ludności wiejskiej są jednak mało porównywalne ze względu na dominację w gospodarstwach rolnych rodzinnych stosunków pracy i występowanie w nich ukrytego bezrobocia, nie znajdującego odzwierciedlenia w danych BAEL. Z uwzględnieniem ukrytego bezrobocia różnice byłyby znacznie mniejsze, niż wynika z publikowanych danych.
4. Dane dla ludności bezrolnej na wsi i ludności miejskiej wskazują, że przez wszystkie lata sytuacja zatrudnieniowa w pierwszej populacji była zdecydowanie gorsza niż w drugiej. Przyczyny takiego stanu rzeczy wiążą się głównie nie tylko z relatywnie skromniejszą ofertą miejsc pracy dla ludności bezrolnej na wsi, lecz także z jej niższym niż w miastach poziomem wykształcenia. W tych samych bowiem kategoriach wykształcenia wskaźniki zatrudnienia i bezrobocia są w obu populacjach podobne.

5. Zmniejszanie się wskaźników zatrudnienia w latach 2000-2003 i ich wzrost w latach 2003-2006 związane było głównie z odpowiednimi zmianami liczby pracujących poza rolnictwem, która wśród ogółu pracujących zmniejszyła się w pierwszym okresie o 5,9%, (w tym na wsi o 4,3%), a w drugim wzrosła o 10,6%, (w tym na wsi o 18,%). Liczba pracujących w rolnictwie, zarówno ogółem jak i na wsi, wykazywała tendencję zniżkową w całym badanym okresie, chociaż znacznie słabszą w początkowych niż końcowych latach tego okresu.
6. Wzrost liczby pracujących poza rolnictwem w latach 2003-2006 w znacznie większym stopniu objął pracowników najemnych niż pracujących na własny rachunek. Na wsi wzrosty wynosiły odpowiednio 20,0% i 6,8%, a w miastach 8,3% i 4,1%. W rezultacie udział pracujących na własny rachunek zmniejszył się w tym czasie na wsi z 11,3% do 10,2% (w miastach z 12,7% do 12,1%).
7. Odsetek kobiet wśród ogółu pracujących na wsi był taki sam w pierwszym jak i ostatnim roku badanego okresu (w IV kwartale 41,9%), przy niewielkim spadku wśród pracujących w rolnictwie indywidualnym (z 45,4% do 44,6%) i wzroście wśród pracujących poza nim (z 39,2% do 40,5%).
8. Szybko zwiększał się poziom wykształcenia pracujących na wsi, zarówno w rolnictwie jak i poza nim, przy czym w obu grupach tempo wzrostu było szybsze niż w miastach. Mimo to poziom wykształcenia pracujących na wsi pozostaje znacznie w tyle w porównaniu z miastami, a na samej wsi jest znacznie niższy wśród pracujących w rolnictwie niż poza nim.
9. W populacji bezrobotnych stale utrzymuje się niewielka przewaga kobiet. Podstawowe zmiany w strukturze wieku bezrobotnych na wsi polegały głównie na „starzeniu” się tej populacji: odsetek bezrobotnych w wieku 45-59 lat zwiększył się z 13,3% w 2000 r. do 21,7% w 2006 r.
10. Podobnie jak wśród pracujących, lata 2000-2006 były okresem szybkiego wzrostu poziomu wykształcenia bezrobotnych. Na wsi odsetek bezrobotnych z wykształceniem wyższym zwiększył się w tym czasie z 1,9% do 7,0%, średnim z 25,4% do 34,1%, natomiast z wykształceniem podstawowym i niższym zmniejszył się z 24,8% do 18,7%. Tempo wzrostu poziomu wykształcenia było szybsze wśród wiejskich niż miejskich bezrobotnych co doprowadziło do znacznego zmniejszenia się różnic między nimi w tym zakresie (w 2000 r. odsetek bezrobotnych z wyższym wykształceniem był 2,5 razy wyższy w miastach niż na wsi, a z wykształceniem średnim o połowę wyższy, podczas gdy w 2006 r. odpowiednio o dwie trzecie i jedną piątą).
11. Chociaż liczba bezrobotnych znacznie zmalała w ostatnich latach, pozostał, a nawet wyostrzył się problem długotrwałości bezrobocia na wsi. Odsetek długotrwale bezrobotnych (13 miesięcy i więcej) zwiększył się tu z 48,5% w 2002 r. do 52,6% w 2006 r.
12. Wzrost zatrudnienia i spadek bezrobocia w latach 2003-2006 nie zatrzymał występującego w poprzednich latach procesu wzrostu liczby biernych zawodowo. Średnio w 2006 r. populacja ta stanowiła na obszarach wiejskich 45,1% ludności w wieku 15 lat i więcej, z czego wśród ludności użytkującej gospodarstwo rolne 36,1% i ludności bezrolnej 53,3% (w miastach 46,5%). Do najczęstszych przyczyn bierności zawodowej ludności wiejskiej należały: pozostawanie na emeryturze (36,2% ogółu biernych zawodowo) i kontynuacja nauki (25,3).
13. Część biernych zawodowo – pomimo aktualnej sytuacji uniemożliwiającej im podjęcie pracy – chciałaby pracować i uważa, że mogłaby podjąć pracę w bliskiej przyszłości. W IV kwartale 2006 r. opinię taką wyraziło 581 tys. biernych zawodowo na wsi i 1328 tys. w miastach (odpowiednio 11,0% i 14,7% ogółu biernych zawodowo w danym środowisku).

Teoretyczne i praktyczne podstawy koordynacji krajowych i unijnych instrumentów polityki wspierania rolnictwa i obszarów wiejskich

(Autor: Jerzy Wilkin)

Podstawowym politycznym i społecznym uzasadnieniem stosunkowo wysokich (ok. 40% wspólnotowego budżetu) wydatków na wspieranie rolnictwa jest to, iż rolnictwo spełnia wiele zarówno rynkowych, jak i pozarynkowych funkcji, ważnych dla społeczeństwa. Część z tych funkcji ma charakter dóbr publicznych i znajduje uzasadnienie finansowania zarówno z funduszy unijnych i krajowych. O ile wspólnotowość polityki rolnej (kompetencje Wspólnoty) została ustalona i zaakceptowana, to wspólnotowość polityki wobec obszarów wiejskich jest ciągle jeszcze nieokreślona i nie znajduje odpowiedniego przełożenia na instrumenty polityki wspólnotowej. Stopniowe przechodzenie od sektorowej polityki rolnej (jaką była dotychczas CAP) do zintegrowanej polityki rozwoju obszarów wiejskich wymaga nowego określenia tzw. kompetencji krajowych i kompetencji Wspólnoty w definiowaniu i realizacji tej polityki.

Wielofunkcyjność rolnictwa, jako problem badawczy, wiąże się silnie ze zrównoważonym rozwojem rolnictwa i obszarów wiejskich oraz z nowym podejściem do analizy gospodarowania w krajach wysoko rozwiniętych, nazywanym post-produktywizmem (*post-productivism*).

Dotychczasowe badania nad wielofunkcyjnością rolnictwa mogą być podstawą do sformułowania następujących tez:

- Wielofunkcyjność rolnictwa jest niezbędnym warunkiem zrównoważonego rozwoju kraju (*sustainable development*);
- Wiele funkcji realizowanych przez rolnictwo jest słabo rozpoznanych, skwantyfikowanych i opisanych;
- Pozakomercyjne funkcje rolnictwa stają się podstawą legitymizacji i głównym celem publicznego wsparcia dla rolnictwa;
- Zjawisko nierozłączności (*jointness*), a więc powiązanie pozytywnych efektów zewnętrznych rolnictwa z produkcją dóbr rynkowych, uniemożliwia wyłączenie elementów protekcjonizmu z polityki rolnej.

Unia Europejska stoi obecnie przed niezwykle skomplikowanym, ale bardzo ważnym dla jej rozwoju, zadaniem zreformowania strategii i polityki wspólnotowej w odniesieniu do najważniejszych dziedzin funkcjonowania UE, w tym wobec rolnictwa i obszarów wiejskich. Między rokiem 2008 a 2012 członkowie UE muszą uzgodnić i przyjąć nowe zasady tworzenia i wykorzystania wspólnotowego budżetu, w tym jego rozdysponowania pomiędzy różne rodzaje polityki unijnej. Polityka publiczna jest zawsze realizowana w imię określonych wartości, z których wyprowadza się cele poszczególnych polityk, a do nich dostosowuje się narzędzia i fundusze. W projekcie „Konstytucji Unii Europejskiej” (Traktatu Ustanawiającego Konstytucję dla Europy) znaleźć możemy wiele celów i wartości, które realizowane są przez wielofunkcyjny rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich (Konstytucja 2005). Najtrudniejszym wyzwaniem zarówno dla naukowców, jak i dla polityków będzie harmonijne połączenie wielu wartości i kryteriów, takich jak: różnorodność, zrównoważenie, subsydiarność, solidarność, efektywność, konkurencyjność i sprawiedliwość, w ramach polityk realizowanych na różnych szczeblach Wspólnoty: unijnym, krajowym, regionalnym i lokalnym, a następnie wypracowanie systemu ich skutecznej implementacji. Europa ma szansę stać się wzorem dla innych rejonów świata, w tym jak godzić owe wartości realizując zasady demokratycznego systemu politycznego i efektywnej gospodarki.

Aby zrealizować te ambitne cele UE nie może dalej ograniczać wielkości wspólnotowego budżetu (poniżej 1% PKB UE jak to kształtuje się obecnie). Polska powinna zdecydowanie nalegać aby wcześniej ustalony limit wydatków wspólnotowego budżetu Unii, wynoszący 1,27% PKB był nadal w mocy. Nowej conceptualizacji wymaga natomiast kwestia współfinansowania polityki unijnej ze źródeł krajowych.

Sposoby mierzenia potencjalnych skutków Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 w Polsce

(Autor: *Katarzyna Zawalińska*)

Działania PROW 2007-2013 pokrywają się w bardzo dużym stopniu z działaniami PROW i SPO z okresu 2004-2006 (aż 16 działań pochodzi z tamtego okresu finansowego). Zatem jednym ze sposobów przewidzenia skutków PROW 2007-2013 jest przeanalizowanie efektów tych samych działań w latach 2004-2006. Z analizy wynika, że skutki poszczególnych działań PROW charakteryzują się dużym zróżnicowaniem ekonomicznym oraz regionalnym. Wyniki analizy, oparte m.in. na regionalnym modelu równowagi ogólnej RegPOL można w skrócie ująć następująco:

- Największe wsparcie, tj. 49% funduszy na rozwój obszarów wiejskich, przyznano w latach 2004-2006 w formie subsydiów inwestycyjnych, 31% w formie subsydiów obszarowych (land subsidy), prawie 20% w formie transferów bezpośrednich a marginalną część stanowiły subsydia produkcyjne. Subsydia inwestycyjne dzieliły się na subsydia związane z infrastrukturą (budownictwem) i związane z kapitałem ludzkim (doradztwem/szkoleniami). W ramach tych pierwszych największe wydatki zrealizowano w działaniu „dostosowanie do standardów UE” (PROW), w ramach tych drugich z kolei w działaniu „wsparcie doradztwa rolniczego” (SPO). Największe wydatki w formie subsydiów obszarowych zrealizowano poprzez działanie „wspieranie działalności rolniczej na obszarach ONW” (PROW) a w formie transferów

bezpośrednich poprzez „renty strukturalne” (PROW). Subsydia do produkcji przejawiały się jedynie w działaniu „wsparcie grup producenckich” (PROW).

- Najefektywniejsze z punktu widzenia skutków ekonomicznych dla całej gospodarki okazały się działania o charakterze subsydiów inwestycyjnych, zarówno związanych z budownictwem/infrastrukturą jak i kapitałem ludzkim (z małą przewagą tych pierwszych). Działania o tym charakterze w największym stopniu w porównaniu z innymi przyczyniały się do wzrostu PKB, wzrostu zatrudnienia w gospodarce oraz wzrostu eksportu. Jednocześnie jako jedyne, nie tworzyły przy tym presji inflacyjnej. Porównując efekt tej samej kwoty funduszy wydanej w formie subsydiów inwestycyjnych z pozostałymi formami działań stwierdziliśmy, że przynoszą one 10 razy silniejszy impuls do wzrostu PKB niż pozostałe formy wsparcia. Dość efektywnym narzędziem polityki okazały się też subsydia produkcyjne, ale ze względu na ich niepożądane efekty w formie zwiększania produkcji rolnej oraz marginalny udział wsparcia nie można ich uznać za skuteczne narzędzie polityki rozwoju obszarów wiejskich. Z kolei subsydia obszarowe jak i transfery bezpośrednie, wykazały się bardzo niską efektywnością w kreowaniu wzrostu zatrudnienia, przy tym powodowały efekt inflacyjny i przyczyniały się do spadku eksportu na korzyść importu.
- Z punktu widzenia skuteczności poszczególnych działań, która zależy oprócz efektywności również od wielkości wydatkowanych funduszy, wyraźnie pozytywnie wyróżniały się subsydia na inwestycje infrastrukturalne. Przeznaczone na „dostosowanie do standardów UE” wydatki inwestycyjne w wysokości 2 105.7 mln PLN (kumulatywnie w latach 2004-2006) przyczyniły się do wzrostu PKB o 1.7% w długim okresie. Jednocześnie płatności ONW wynoszące 1 144.7 mln PLN i renty strukturalne wynoszące 1 964.4 mln PLN kumulatywnie w latach 2004-2006 okazały się o wiele mniej skuteczne, gdyż przyczyniły się do wzrostu PKB o zaledwie 0.12% i 0.13% w odpowiednio długim okresie.
- W ujęciu regionalnym, najwięcej na polityce rozwoju obszarów wiejskich prowadzonej w latach 2004-2006 zyskało województwo Podlaskie oraz województwa Kujawsko-Pomorskie i Warmińsko-Mazurskie. Odnosiły one relatywnie najwyższy wzrost w PKB i zatrudnieniu pozarolniczym na skutek działania instrumentów polityki rozwoju obszarów wiejskich z lat 2004-2006. Z kolei na polityce tej najmniej korzystnie wyszły województwa Śląskie i Dolnośląskie, które są dużo bardziej zurbanizowane. Województwo Podlaskie, relatywnie biedne (wytwarzające 2% krajowego PKB) gdzie ponad 50% ludności wiejskiej pracuje w rolnictwie, zdobyło wsparcie o wiele wyższe niż przeciętne (o 47% wyższe). W strukturze tego wsparcia dominowały takie działania jak płatności dla ONW (36% wsparcia zrealizowanego w województwie o równowartości 0.8% wojewódzkiego PKB), dostosowanie do standardów UE (14% wsparcia), renty strukturalne (13% wsparcia) oraz inwestycje w gospodarstwach rolnych (13% wsparcia). Z tego największy pozytywny efekt ekonomiczny przyniosły w pierwszej kolejności dostosowania do standardów UE (przyczyniając się do wzrostu wojewódzkiego PKB o 7% i zatrudnienia o 3.2% w długim okresie), płatności dla ONW (wzrost wojewódzkiego PKB o 2,5% i zatrudnienia o 1,5%) i renty strukturalne (wzrost PKB o 0,8% i zatrudnienia o 0,5%).
- Jednym z charakterystycznych efektów wsparcia rozwoju obszarów wiejskich w formie subsydiów obszarowych był wzrost renty ziemi i w konsekwencji cen ziemi. Proces ten był zróżnicowany bardzo geograficznie. Na skutek subsydiów obszarowych w formie płatności dla ONW, największą presję na wzrost cen ziemi odczuły województwa Podlaskie, Łódzkie oraz Lubuskie a najmniejszą Opolskie i Śląskie.

Doradztwo i pomoc instytucjonalna w rozwoju turystyki wiejskiej w Polsce

(Autor: *Andrzej Piotr Wiatrak*)

Z przeprowadzonych badań wynika szereg wniosków, które mogą być wykorzystane w dalszych działaniach związanych z rozwojem turystyki wiejskiej w Polsce oraz zmianami struktury funkcjonalnej obszarów wiejskich. Uwzględnić należy m. in., że:

1. Plany rozwojowe turystyki w małym stopniu odnoszą się bezpośrednio do turystyki wiejskiej w Polsce, chociaż do niej nawiązują. Jednakże obszary priorytetowe i cele operacyjne są na tyle szerokie, że może w nich być realizowane wiele programów rozwoju turystyki wiejskiej, należy się w nie „wpisać” i wykorzystać istniejące możliwości, a mianowicie w ramach następujących celów: rozwój produktów turystycznych, rozwój zasobów ludzkich w turystyce, wsparcie

marketingowe turystyki, kształtowanie przestrzeni turystycznej oraz wsparcie instytucjonalne turystyki.

2. Należy wzmocnić wsparcie instytucjonalne działalności turystycznej na wsi, zwłaszcza obejmujące usługi doradcze dotyczące uruchamiania przedsięwzięć turystycznych, kierowania nimi, prowadzenia działań marketingowych. W obecnych planach rozwoju turystyki działania obejmujące wsparcie instytucjonalne są na ogół zbyt ogólne, a jednocześnie nie gwarantują one pomocy nawet w podstawowych sprawach, takich jak: doradztwo w zakresie prowadzenia działalności turystycznej, szkolenia w zakresie prowadzenia przedsięwzięć turystycznych i wprowadzania systemów kwalifikacji zawodowych, wsparcia przedsiębiorstw turystycznych na wsi. W praktyce doradztwo w zakresie rozwoju turystyki na wsi prowadzą najczęściej tylko ODR, a wsparcie innych instytucji jest niedostateczne.
3. Pomoc taką mogą zapewnić różne instytucje – tworzone przez: państwo i jego agendy, np. samorządy lokalne, fundacje i instytucje o charakterze pomocowym, centra pomocy rozwoju biznesu, inkubatory przedsiębiorczości itp. Zróżnicowana struktura instytucji uczestniczących w rozwoju turystyki wiejskiej pozwoli stworzyć system pomocy doradczej, nastawiany na określone działania i grupy przedsiębiorców, a wraz z tym przygotowanie usług turystycznych o odpowiednim standardzie. Zakres działań tych instytucji może obejmować zarówno problematykę ogólną – dotyczącą indywidualnej i grupowej aktywności gospodarczej, zachowania się przedsiębiorców, zakładanie biznesu itp., jak i problematykę szczegółową – związaną z uruchomieniem działalności turystycznej.
4. Ważne jest współdziałanie instytucji różnych typów, które będzie sprzyjało lepszemu wykorzystaniu zasobów i spojrzeniu na problematykę przedsiębiorczości systemowo, uwzględniając koordynację działań, poczynając od szczebla najniższego, jakim jest gmina. Przygotowana strategia rozwoju gminy może określać kierunki działań szczególnie preferowanych, dlatego też podejmując działania doradcze, lub inne, na terenie konkretnej gminy, instytucje mogą starać się je wykorzystać i dostosować do nich. Podobnie może być na szczeblu powiatu, województwa lub w skali całego kraju.
5. Wyzwaniem dla instytucji działających na rzecz turystyki wiejskiej, zwłaszcza dla doradztwa i instytucji edukacyjnych, jest ciągłe doskonalenie ich pracy w kierunku poprawy jakości ofert turystycznych, wyrażające się w promowaniu wysokiego standardu zakwaterowania, profesjonalnej obsługi, kompleksowości propozycji, walorów środowiska przyrodniczego i kulturowego. W związku z tym duże znaczenie ma ukierunkowanie pracy tych instytucji na poprawę bazy materialnej turystyki wiejskiej oraz podnoszenie i doskonalenie umiejętności menedżerskich szczebla zarządzającego branży turystycznej, a także podnoszenie kwalifikacji personelu bezpośrednio obsługującego turystów. Takie działania kosztują, dlatego też rolą instytucji jest wskazanie na możliwości wykorzystania wsparcia finansowego (zwłaszcza z unijnych funduszy strukturalnych) i pomoc w uzyskaniu tego wsparcia.
6. Podstawą tych działań może być zaproponowany system wspierania, składający się z 10 bloków tematycznych: rozwój społecznego przywództwa, zarządzanie i podejmowanie decyzji, zarządzanie kapitałem i finansami, rozwijanie produktu, rozwijanie rynku, troska o klienta (turystę), uwarunkowania prawne, organizacyjne, ekonomiczne i finansowe prowadzonej działalności turystycznej, proces świadczenia usług turystycznych i ich sprzedaży, rozwój zrównoważony w prowadzeniu działalności turystycznej oraz edukacja i doradztwo.

Regionalne zróżnicowanie wspierania rolniczych obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w Polsce

(Autor: Dorota Klepacka-Kołodziejska)

1. Cele i założenia ONW nie są dopasowane do potrzeb Polski. Polska postawiła minimalne wymagania rolnikom i nie wprowadziła dodatkowych obwarowań, co świadczy o tym, iż działanie to wykorzystywane jest jako łatwy transfer środków finansowych na tereny wiejskie. Należałoby wzmocnić instrumenty strukturalne, edukacyjne, dywersyfikujące dochody, tworzące miejsca pracy, a dopłaty na ONW powinny być jedynie dodatkowym, komplementarnym wzmocnieniem kondycji finansowej rolników.
2. W małych gospodarstwach typowo górskich, położonych w najslabszym, z punktu widzenia warunków naturalnych regionie, udział dopłat kompensacyjnych w dochodzie z gospodarstwa jest

nizszy aniżeli na terenach nizinnych. Występuje niewielkie zróżnicowanie w zasobach oraz sytuacji ekonomicznej gospodarstw ONW nizinnych i poza ONW, co podważa poprawność systemu klasyfikacji ONW nizinnych. Gospodarstwa rolne w Małopolsce i na Pogórzu mają znacznie gorsze wskaźniki we wszystkich grupach ONW niż pozostałe regiony. Wskazuje to na potrzebę wzmocnienia wsparcia regionalnego dla tych terenów. Ocenę instrumentu należy przeprowadzać w poszczególnych grupach ONW. Według przeprowadzonych badań w Polsce następuje nadkompensata na obszarach ONW, które są mniej upośledzone, zaś niedokompensowanie na terenach górskich.

3. Działanie ONW w Polsce może wzmocniać polaryzację gospodarstw z uwagi na zbyt wygórowane, według rolników, wymagania dotyczące dostosowania fitosanitarnego gospodarstwa, co łączy się z wysokimi kosztami (dotyczy to głównie gospodarstw zwierzęcych). Rolnicy ze średnich gospodarstw najczęściej poddawali w wątpliwość inwestowanie w dostosowanie, i jednocześnie pozostanie w gospodarstwie. Rolnicy z gospodarstw małych i największych deklarowali chęć pozostania w gospodarstwach. Z drugiej strony dopłaty są największą szansą właśnie dla tzw. rolników „średnich”.

Wdrażanie unijnego systemu rejestracji oraz ochrony produktów regionalnych i tradycyjnych w Polsce

(Autor: *Marta Błąd*)

Unijny system potwierdzania jakości żywnościowych produktów regionalnych i tradycyjnych wdrażany jest w Polsce systematycznie od 2004 r. Można zaobserwować postęp w liczbie złożonych wniosków do UE, jednakże dopiero jeden produkt (bryndza podhalańska) został zarejestrowany i uzyskał znak Chronionej Nazwy Pochodzenia (Rozporządzenie Komisji nr (WE) 642/2007/ z dnia 12.06.2007). W oczekiwaniu na rejestrację są dwa kolejne produkty (oscypek i miód wrzosowy), których procedura rejestracji dobiega końca (są po pierwszej publikacji w Dzienniku Urzędowym UE).

Jak pokazuje przykład oscypka, nie jest łatwo uzyskać rejestrację, gdyż procedura unijna jest żmudna i długotrwała. W okresie przewidzianym na wnoszenie sprzeciwu inne państwa mogą ingerować, np. tak postąpiła Słowacja jeśli chodzi o oscypek, stąd wynikają opóźnienia w jego rejestracji.

Porównując kraje, które przystąpiły do UE w tym samym roku, co Polska, na pierwsze miejsce wysuwa się Republika Czeska, która ma zarejestrowanych 6 produktów, pozostałe kraje żadnego. Również porównując liczbę produktów złożonych do UE, ale będące w trakcie procedury rejestracji, przed opublikowaniem w Dzienniku Urzędowym UE, obok 25 polskich produktów, oczekuje 11 czeskich produktów i 10 węgierskich. Zatem można stwierdzić, iż Polska sytuuje się w grupie liderów.

Nie upłynęło dość czasu, by móc oceniać w pełni rezultaty wdrażania systemu unijnego w Polsce. Pierwsze kroki zostały już zrobione, są sukcesy: jest podstawa prawna powstała na bazie rozporządzeń unijnych (ustawa o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych nr 10/2005 z dnia 17.12.2004), złożono 28 wniosków do UE (w 2006 r. liczba ta wynosiła 16), ponadto kolejnych 12 wniosków o rejestrację w systemie unijnym jest obecnie przygotowywanych na poziomie kraju.

Wzrasta zainteresowanie potwierdzania regionalności/specyficzności produktów rolniczych u polskich grup producentów. Świadczy o tym szybko rosnąca liczba produktów na Krajowej Liście Produktów Tradycyjnych. Aktualna liczba wynosi 397 (wzrost o ponad 100 produktów rocznie). Pomimo, iż lista ta nie zapewnia ochrony, jest formą promocji i przygotowania do ubiegania się o unijną protekcję. Do aktywności producentów przyczyniły się również kampanie promocyjne i szkolenia pod egidą m.in. Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Izby Produktu Regionalnego i Lokalnego. Grupy producenckie jednak nadal uczą się jak zaistnieć w nowym systemie unijnego wsparcia.

Na podstawie ustawy o wyrobie napojów spirytusowych oraz o rejestracji oznaczeń geograficznych napojów spirytusowych z 2006 r. stworzono również listę oznaczeń geograficznych tych napojów w celu ochrony ich nazw na gruncie krajowym. Dotychczas dokonano w 2007 r. jednego wpisu na taką listę (miódówka litosławska).

W roku 2007 wprowadzono nowe rozwiązanie (decyzją Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi), a mianowicie: krajowy system jakości żywności „Jakość Tradycja” (prawie chroniony Znak towarowy

Q). Ten system wypełnia lukę między systemem ochrony unijnej a krajową listą produktów tradycyjnych. O ile krajowa lista wyróżnia produkty, o tyle system „Jakość Tradycja” skierowany jest do producentów, którzy mogą się zgłaszać o używanie tego znaku na produkcie, który w zamian tego musi być wytwarzany zgodnie ze specyfikacją.

Zarejestrowanie produktu i uzyskanie jego ochrony na obszarze UE, przynajmniej na początkowym etapie, może przynosić pewne problemy dla producentów żywności. Bowiernie producent, jak też sprzedający, muszą okazać się certyfikatem uprawniającym go do używania tej nazwy, co oznacza spełnienie wyspecyfikowanych, często drobiazgowych, wymogów produkcyjnych. Bez wymaganego certyfikatu sprzedaż jest nielegalna. To spowodowało, iż pierwszy zarejestrowany produkt – bryndza, kiedyś powszechnie dostępna, zniknęła z regionalnych stoisk lub też jest sprzedawana pod inną nazwą. Wydaje się jednak, iż taka sytuacja jest normalnym etapem, który przechodzą wszyscy producenci zarejestrowanych produktów. Producent ma dwie możliwości: albo musi dostosować się do wymogów produkcyjnych albo też zaprzestać sprzedaży produktu pod nazwą zastrzeżoną. To zaś ma na celu utrzymanie jakości produktu zarejestrowanego i jego wyróżniałości na rynku, co staje się coraz bardziej pożądaną wartością dla konsumenta na rynku UE.

Reasumując, Polska jest krajem, który w stosunkowo dużym stopniu stara się wykorzystywać unijny system oznakowań produktów regionalnych. Jednocześnie wzrosła aktywność działań promocyjnych w stosunku do polskich produktów, zarówno kierowanych na zewnątrz, jak i do rynku krajowego. Wdrażanie unijnego systemu rejestracji produktów tradycyjnych i regionalnych, jak i działania podejmowane, rozważać można nie tylko w kategoriach ekonomicznych, ale także zachowania dziedzictwa kulturowego.

Studium porównawcze przemian w gospodarce krajów członkowskich OECD ze szczególnym uwzględnieniem wsi i rolnictwa w latach 1996-2006

(Autor: *Jan Górecki*)

Przeprowadzone analizy porównawcze pozwalają na wysunięcie kilku wniosków:

- a. Działalność OECD służyła poprawie zrównoważonego rozwoju krajów członkowskich i wzrostu ich wskaźników rozwoju gospodarczego i społecznego.
- b. Kraje członkowskie wzajemnie wspierały się i uzyskiwały pomoc w ich rozwoju a także w znaczący sposób Organizacja przyczyniła się do stabilizacji globalnego rozwoju ekonomicznego świata poprzez programy pomocy. Łączna wartość pomocy udzielonej przez kraje członkowskie OECD w 2005 r. wynosiła ponad 106460 mln USD i wartość ta stanowiła średnio 0,33% łącznego dochodu narodowego (GNI) krajów OECD.
- c. Polska w swym 10-letnim okresie członkostwa była zarówno aktywnym uczestnikiem wielu przedsięwzięć, jak i beneficjentem, wielu programów pomocowych OECD. Członkostwo Polski w OECD sprzyjało podejmowanym programom transformacji i reform społeczno-gospodarczych, w tym także w zakresie przygotowania do akcesji Polski do UE.

W ramach prowadzonych badań i analiz wykonano kilka opracowań, które opublikowano lub przedstawiono na konferencjach międzynarodowych i krajowych.

Regionalne zróżnicowanie rozwoju dużych gospodarstw rolnych w latach 2002-2005

(Autor: *Włodzimierz Dzun*)

1. W warunkach gospodarki rynkowej, a w szczególności w warunkach pogłębiania się procesów integracji i globalizacji, podstawą funkcjonowania każdej działalności gospodarczej, w tym i rolnictwa, jest jej konkurencyjność. Problem konkurencyjności naszych gospodarstw rolnych jest problemem coraz bardziej palącym ze względu na przewidywane zmiany we Wspólnej Polityce Rolnej UE, a także zapowiadane ograniczenie istniejących barier w dostępie do rynku rolnego UE dla krajów spoza UE.
2. Zniesienie wszelkich ograniczeń w dostępie do wspólnego rynku rolnego zaowocowało znacznym wzrostem eksportu produktów rolno-spożywczych. Równocześnie objęcie naszego rolnictwa instrumentarium wspólnej polityki rolnej, w tym w szczególności dopłatami bezpośrednimi, poprawiło dochodowość naszych gospodarstw rolnych. Sytuacja ta traktowana jest często jako oznaka wysokiej konkurencyjności naszego rolnictwa na wspólnym rynku rolnym UE. Analiza sytuacji ekonomicznej naszych gospodarstw rolnych wskazuje jednak, że przeważająca ich część jest nieefektywna i niekonkurencyjna.

3. Niekonkurencyjność naszych gospodarstw rolnych wymuszać będzie przemiany w strukturze agrarnej rolnictwa. Gospodarstwa chcące utrzymać się na rynku rolnym będą zmuszone do poprawy efektywności, przede wszystkim poprzez zwiększanie skali produkcji, jej intensyfikacji i specjalizacji. Proces restrukturyzacji sektora drobnotowarowych gospodarstw chłopskich będzie charakteryzował się z jednej strony ciągłym procesem wypadania części gospodarstw z rynku, a z drugiej strony rozwojem ilościowym grupy gospodarstw rolnych dużych ekonomicznie (z reguły większych obszarowo) i jeszcze szybszą koncentracją czynników produkcji w tych gospodarstwach.
4. Analizując procesy zachodzące w rolnictwie krajów UE można zauważyć ciągły, dynamiczny proces koncentracji zasobów czynników produkcji w gospodarstwach rolnych coraz większych obszarowo i ekonomicznie. W ostatnich kilkunastu latach w porównywalnych z Polską krajach UE 15 proces ten widoczny jest zasadniczo w gospodarstwach o areale ponad 50 ha UR i gospodarstwach dużych ekonomicznie ponad 40 ESU.
5. W rolnictwie polskim zaawansowanie procesu przekształceń drobnotowarowych gospodarstw w farmy rodzinne, a następnie w rodzinne przedsiębiorstwa wielkotowarowe jest słabe. W 2002 r. liczba gospodarstw wielkotowarowych (o wartości sprzedaży z działalności rolniczej 100 i więcej tys. zł) wynosiła nieco ponad 42,4 tys., w tym, w sektorze gospodarstw indywidualnych 40,4 tys.
6. Udział gospodarstw dużych obszarowo (50 ha UR i więcej) w naszym rolnictwie, mimo że ich liczba rośnie stosunkowo dynamicznie (w latach 1996-2005 z 12,7 do 21,5 tys.) jest wciąż minimalny i wynosi nieco ponad 0,8%. W latach 2002-2005 dynamika rozwoju tej grupy gospodarstw osłabła.
7. Dynamika rozwoju grupy gospodarstw dużych ekonomicznie (40 ESU i więcej) w analizowanym okresie była podobna jak grupy gospodarstw dużych obszarowo. Średnioroczny wzrost liczby analizowanych gospodarstw w pierwszym okresie (1996-2002) w porównaniu z drugim (2002-2005) był ponad 4-krotnie szybszy i wynosił odpowiednio 38% i 9%. Mimo znacznego, ponad 4-krotnego, wzrostu liczby takich gospodarstw w naszym rolnictwie w latach 1996-2005, w 2005 r. było ich tylko 16,6 tys. i stanowiły one tylko 0,67% ogółu gospodarstw prowadzących działalność rolniczą.
8. Rolnictwo polskie jest silnie zróżnicowane przestrzennie. Jest to efekt nie tylko uwarunkowań historycznych, ale także zróżnicowań regionalnych w: jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, dynamice powojennego rozwoju gospodarczego (w tym przede wszystkim przemysłu), w możliwościach odpływu nadmiaru „rąk do pracy” w rolnictwie do działów pozarolniczych, w tym do miast, w jakości czynnika ludzkiego itp. Szczególnie duże zróżnicowanie regionalne widoczne jest pod względem udziału w strukturze gospodarstw rolnych zarówno gospodarstw wielkotowarowych, jak i dużych obszarowo i ekonomicznie.
9. Najwyższy odsetek gospodarstw wielkotowarowych (o wartości sprzedaży 100 tys. zł i więcej), w stosunku do gospodarstw występujących na rynku, jest w województwach odznaczających się wysokim poziomem kultury rolnej i dużym udziałem gospodarstw większych obszarowo i specjalistycznych (drobiarskich, ogrodniczych, warzywniczych, ferm trzodowych i mlecznych). Udział ten waha się od około 6% w województwie wielkopolskim, warmińsko-mazurskim i kujawsko-pomorskim oraz ponad 5% w pomorskim do poniżej 1% w woj. podkarpackim (0,3%), małopolskim (0,4%) i świętokrzyskim (0,6%).
10. Po dynamicznym rozwoju ilościowym grupy gospodarstw dużych obszarowo w latach 90-tych, wynikającym z rozdysponowania ziemi popegeerowskiej, w latach 2002-2005 tempo to osłabło. Zmianie uległ również rozkład przestrzenny dynamiki rozwoju tej grupy gospodarstw. Zdecydowanie zmalała dynamika rozwoju grupy gospodarstw 30-50 ha i 50-100 ha w woj. tzw. popegeerowskich, a wzrosła w większości woj. południowo-wschodnich i centralnych.
11. Wyżej przedstawiona dynamika rozwoju ilościowego grupy gospodarstw dużych obszarowo nie zmieniła jednak, w zauważalnej skali, rozkładu regionalnego tych gospodarstw. Wskazywany najwyższy wzrost liczby tych gospodarstw dokonał się w województwach, w których ich liczba była bardzo mała.
12. W latach 2002-2005 dynamika rozwoju grupy gospodarstw dużych ekonomicznie była większa niż gospodarstw dużych obszarowo. W woj. małopolskim nastąpiło nawet zmniejszenie takich gospodarstw z 264 do 219, a więc o ponad 17%. W pozostałych woj. nastąpił wzrost liczby analizowanych gospodarstw. Wzrost ten był najniższy w woj. warmińsko-mazurskim i

wielkopolskim, a najwyższy w woj. podlaskim, mazowieckim i zachodniopomorskim. Zdecydowanie najwięcej gospodarstw tej wielkości, bo aż 3,6 tys., znajduje się w woj. wielkopolskim a następnie w woj. kujawsko-pomorskim i mazowieckim - po 2 tys., natomiast najmniej w 4 woj. południowo-wschodnich, w których razem znajduje się ich tylko 1,1 tys.

13. Analiza ekonomiczna gospodarstw w poszczególnych regionach wskazuje, że występują między regionami poważne różnice w:

- ziemiochłonności produkcji rolnej: najwyższym wskaźnikiem cechuje się region Pomorze i Mazury (na wytworzenie produkcji rolnej wartości 1 tys. zł potrzeba nieco ponad 0,2 ha UR), a najniższym region „Małopolska i Pogórze” (odpowiednio 0,08 ha);
- nakładach pracy - najniższym poziomem nakładów pracy w przeliczeniu na 100 ha UR odznaczają się gospodarstwa regionu Pomorze i Mazury, a najwyższym regiony Małopolska i Pogórze oraz Mazowsze i Podlasie. Nakłady pracy własnej w przeliczeniu na gospodarstwo są podobne. Różnice w nakładach wynikają z wielkości nakładów pracy najemnej;
- poziomie zainwestowania - najniższym poziomem zainwestowania cechują się gospodarstwa regionu Pomorze i Mazury, a najwyższym Małopolska i Pogórze. Podobnie jest z relacjami w poziomie nakładów inwestycyjnych.

W rezultacie w analizowanych gospodarstwach:

- wydajność pracy liczona wartością produkcji na 1 jednostkę pracy (AWU) w regionach jest podobna, wyższy poziom zatrudnienia na 100 ha UR i wyższy poziom zainwestowania w regionach Małopolska i Pogórze oraz Mazowsze i Podlasie rekompensowany jest wyższą intensywnością produkcji, a co za tym idzie wyższą wartością produkcji;
- wartość dodana netto na jednego pracującego (AWU) jest wysoka, szczególnie w gospodarstwach powyżej 100 ESU i jest podobna w poszczególnych regionach;
- opłata pracy własnej we wszystkich regionach jest wysoka, szczególnie w gospodarstwach powyżej 100 ESU, z tymże nieco wyższa w regionie Pomorze i Mazury.

Efekty renty położenia i polityki spójności dla obszarów wiejskich w Polsce

(Autor: *Andrzej Rosner*)

Założeniem polityki spójności jest przeciwdziałanie powstawaniu nadmiernych różnic poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, zjawiskom marginalizacji i wykluczania społecznego. Polityka spójności UE dotyczy przede wszystkim krajów członkowskich, ale także regionów i subregionów. Krajowe polityki spójności odnoszą się do regionów, subregionów a także układów lokalnych. Tak rozumiana polityka spójności pozostaje w złożonych relacjach do polityki wzrostu konkurencyjności, a niekiedy cele obu deklarowanych kierunków oddziaływania na gospodarkę pozostają w konflikcie.

Mechanizmy rynkowe sprzyjają powstawaniu zróżnicowań zarówno w strukturach społecznych, jak i przestrzennych, poprzez premiowanie wysokich kompetencji, aktywności społecznej i gospodarczej, elastyczności systemu edukacyjnego, dostępności przestrzennej, wyposażenie infrastrukturalne i instytucjonalne. W efekcie polityka spójności ma za zadanie ograniczanie skutków selektywnego przyznawania korzyści przez mechanizmy konkurencji wbudowane w gospodarkę rynkową, przy czym ich zadaniem nie jest ingerencja w te mechanizmy, a jedynie łagodzenie konsekwencji ich działania.

Polityka spójności może być realizowana na dwa sposoby, wspierać bezpośrednio społeczności lokalne (obszary zapóźnione, grupy społeczne zagrożone marginalizacją), ale może też być ukierunkowana na wyzwalać potencjału społecznego, sprzyjać restrukturyzacji gospodarczej, zwiększać mobilność społeczną, pomagać realizować aspiracje edukacyjne, wyzwalać możliwości przekształceń struktur i funkcji. Pierwszy model polityki spójności ma charakter utrwalający rzeczywiste zróżnicowania (a nawet pogłębiający je, a łagodzi jedynie ich konsekwencje społeczne), drugi - sprzyja zmniejszaniu dysproporcji społecznych, gospodarczych i przestrzennych. W rzeczywistości z reguły występują przemieszane oba rodzaje polityki spójności, a na rzeczywistość społeczną oddziałuje ich wypadkowa.

Mechanizm przyspieszonego rozwoju niektórych regionów (subregionów) związany z rentą położenia rozpatrywać trzeba jako działanie przewagi konkurencyjnej występującej w strukturze przestrzennej, związanej z położeniem w pobliżu ważnych dla gospodarki miejsc (rynków zaopatrzenia i zbytu, węzłów komunikacyjnych itp.). Proces ten jest modyfikowany przez rezultaty prowadzonej polityki spójności. W przypadku jej modelu polegającego na wspieraniu społeczności

lokalnych występuje wzrost zróżnicowania przestrzennego szybszy, niż pod działaniem samej tylko renty położenia. Przewaga instrumentów pro-restrukturyzacyjnych w polityce spójności powoduje osłabienie tempa różnicowania się przestrzennego poziomu rozwoju lub nawet zmniejszanie się dystansów rozwojowych.

W polskich warunkach obserwuje się szczególnie szybki rozwój obszarów podmiejskich, znajdujących się w zasięgu łatwego dojazdu do miast dużych i średniej wielkości. Jej wyrazem jest:

- wzrost gęstości zaludnienia w wyniku napływu migracyjnego z obszarów wiejskich położonych z dala od miast oraz napływu migrantów z miasta (suburbanizacja),
- wyraźnie bardziej korzystna struktura zasobów pracy w pobliżu miasta niż w obszarach odległych. Objawia się ona w postaci struktur edukacyjnych oraz struktury wieku w ramach grupy wieku produkcyjnego,
- rozwój pozarolniczego rynku pracy (przedsiębiorczość pozarolnicza) na obszarze wiejskim w rejonach podmiejskich oraz intensywne wykorzystywanie możliwości, jakie stwarza sąsiedni miejski rynek pracy w jednostce centralnej układu lokalnego lub subregionalnego,
- głęboko posunięty proces dezagrarnizacji struktur gospodarczych, a w ślad za tym rozwój pozarolniczych funkcji, w tym w szczególności funkcji mieszkaniowej, bazy magazynowej obsługującej miasto itp.

Rozwój obszarów podmiejskich nie ma charakteru stref koncentrycznych, wyznaczonych przez odległość, ale związany jest z układem tras komunikacyjnych i możliwościami dojazdu do miasta - jednostki centralnej układu.

Zjawisko kształtowania się silnych centrów rozwoju na obszarach wiejskich wokół miast nie występuje (lub występuje w znacznie słabszym stopniu) wokół miast o słabo rozwiniętej strukturze funkcji gospodarczych, np. miast dawnego COP.

Prowadzone analizy wskazują, że polityka spójności w niedostatecznym stopniu wyrównuje szansę rozwoju obszarów o szczególnych atutach położenia i pozostałych, co prowadzi do kształtowania się silnego różnicowania obszarów wiejskich według kryteriów wyznaczanych przez oś centrum - peryferie. Obszary peryferyjne w tej sytuacji pozostają nadal w znacznym stopniu monofunkcyjnie rolnicze, przy czym wykazują tendencję do wyludniania się i związanymi z tym niekorzystnymi zmianami struktur demograficznych i niewielkimi przekształceniami struktur gospodarczych. Tendencja taka w dłuższym okresie może prowadzić do zjawisk znanych z lat siedemdziesiątych z terenu tzw. ściany wschodniej, jednak obejmujących znaczne obszary kraju słabo skomunikowane i położone z dala od ośrodków miejskich o rozwiniętych funkcjach społecznych i gospodarczych.

Jest to wynikiem faktu, że realizowany model polityki spójności charakteryzuje się nadmiernym udziałem instrumentów wsparcia bezpośredniego na obszarach opóźnionych, a zbyt małym rozwiązań aktywizujących lokalne potencjały i sprzyjających przyspieszaniu zmian strukturalnych gospodarki.

Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich. Czynniki związane z integracją polskiej wsi

(Autor: *Krzystian Heffner*)

Jakkolwiek prowadzone są liczne działania typu kohezyjnego, to obszary wiejskie są silnie zróżnicowane pod względem poziomu zagospodarowania przestrzennego, rozwoju gospodarczego i społecznego. Procesy związane z integracją europejską umożliwiają zmianę tego stanu, jednak środowiska wiejskie w różnym stopniu i w odmienny sposób korzystają ze sprzyjających okoliczności. Ich wybory w tym zakresie stają się czynnikami utrzymującego się zróżnicowania kierunków rozwoju obszarów wiejskich.

Z jednej strony chodzi o działania prowadzące do osiągnięcia (zorganizowania) możliwie najlepszych warunków i jakości życia mieszkańców przy utrzymaniu walorów środowiska przyrodniczego i zachowaniu kulturowego dziedzictwa, z drugiej o inicjatywy przybliżające ekonomiczny sukces podmiotom gospodarczym przy maksymalizowaniu lokalnych korzyści związanych z ich działalnością. Chodzi przede wszystkim o gospodarczą aktywizację społeczności wiejskich, pobudzanie lokalnej przedsiębiorczości i innowacyjne myślenie oraz przyciąganie zewnętrznych inwestycji i inicjatyw organizacyjnych.

Można wskazać przynajmniej kilka grup czynników uważanych za kluczowe, jeśli chodzi o tempo i kierunki zmian, a także osiągnięty poziom rozwoju obszarów wiejskich. Duża część spośród nich ma

charakter uwarunkowań rozwoju (czynniki oddziaływujące): zasoby lokalnego środowiska przyrodniczego, walory przestrzeni lokalnej i jej środowiska, istniejące zainwestowanie infrastrukturalne, cechy terenu i korzyści położenia, cechy i charakterystyki społeczno-kulturowe społeczności lokalnej.

Czynnikami charakteryzującymi poziom rozwoju społeczno-gospodarczego wsi oraz dynamikę zmian w tym zakresie są: potrzeby lokalnych społeczności (egzystencjalne, podstawowe, rezydencjalne, mieszkaniowe, kulturalne, społeczno-kulturowe i in.), zasoby pracy i charakter lokalnego rynku pracy (np. zamknięty, otwarty), istniejący potencjał gospodarczy, lokalny rynek i jego powiązania z rynkami zewnętrznymi, zasoby kapitałowe i finansowe, kapitał inwestycyjny, kapitał ludzki, potencjał naukowy, techniczny, wykształcenie i umiejętności, kapitał społeczny, przedsiębiorczość, innowacyjność i mobilność mieszkańców, otwartość na zmiany, stosowane nowoczesne technologie wytwarzania, międzynarodowe stosunki i kontakty oraz współpraca.

Rozwój społeczno-gospodarczy następuje dopiero wówczas, gdy czynniki rozwojowe przechodzą ze stanu typowych zasobów (a praktycznie wszystkie można traktować jako lokalne zasoby rozwojowe) w sytuację rozpoznania i oceny wartości użytkowej i właściwego wykorzystania (można też mówić o sytuacji niewłaściwego wykorzystania). Tylko w sprzyjających okolicznościach czynniki rozwojowe (np. ograniczenia związane z możliwościami finansowymi) mogą przekształcić się w konkretne działania zmieniające osiągnięty dotąd poziom rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich. W efekcie dopiero uruchomione i wykorzystane zasoby lokalne stają się aktywnymi czynnikami rozwoju.

Zróźnicowanie przestrzenne wybranych elementów struktury demograficzno-społecznej obszarów wiejskich w Polsce

(Autor: *Monika Stanny*)

Celem badań było przedstawienie zróźnicowania przestrzennego, stopnia zrównoważenia lokalnego rynku pracy na wsi oraz wychwycenie pewnych prawidłowości (współzależności) z sytuacją demograficzną w regionie (analizowaną w zakresie struktury wieku i płci).

Zmiany gospodarcze, społeczne, polityczne, a nawet administracyjne, dokonujące się w ostatnich dwóch dekadach spowodowały, że zmieniła się rola wielu czynników tkwiących u podstaw regionalnych zróźnicowań w strukturze demograficzno-społecznej obszarów wiejskich. Krytyczne determinanty wpływające na stopień zróźnicowania rozkładu przestrzennego poszczególnych elementów tych struktur grupują się zasadniczo w aspektach:

- zróźnicowania przestrzennego o charakterze historycznym, będącego efektem rozbiorów oraz przesunięć granic w wyniku II wojny światowej,
- przemianach systemowych, czyli procesach restrukturyzacji wraz ze skutkami oddziaływania ich na struktury lokalne w zależności od siły i kierunku zmian,
- zróźnicowaniu gospodarczej struktury obszarów wiejskich,
- zróźnicowaniu struktury wiejskiej sieci osadniczej,
- renty położenia (szczególnie wobec ośrodków aglomeracyjnych).

Klasyfikacja gmin prowadząca do wyłonienia grup obiektów podobnych za pomocą przyjętej w badaniu procedury taksonomicznej wskazała, iż niekorzystna charakterystyka struktur demograficznych obejmuje gminy skupione niemal wyłącznie na obszarach dawnego tzw. zaboru rosyjskiego. Zasadniczo przestrzeń środkowo-wschodniej Polski, za wyjątkiem obszarów podmiejskich Warszawy, Kielc, Radomia, Białegostoku, Siedlec, Lublina, sklasyfikowana została poniżej średniego stopnia oceny sytuacji według przyjętego w badaniu kryterium.

Przeciwny biegun najkorzystniejszej oceny w tym zakresie występuje w postaci znacznych skupień na Opolszczyźnie, Kaszubach, Żuławach, Warmii i Przedgórzu Karpackim z Podhalem.

Dużym zróźnicowaniem wewnątrzwojewódzkim w zakresie struktur demograficznych odznaczają się podregiony: koszaliński, gorzowski, zielonogórski, ostrołęcki, gdzie współwystępują miary syntetyczne wszystkich przedziałów klasowych, a gminy klasy bardzo niskiej sąsiadują z jednostkami klasy bardzo wysokiej. Są to regiony bardzo specyficzne, gdyż charakter ich struktur demograficznych w zasadniczym stopniu ukształtowany został przez powojenne procesy imigracyjne (zaś w latach 70. emigracyjne), tworząc mozaikę kulturową i etniczną o niskiej koherencji społecznej.

Najwyższym stopniem zrównoważenia rynku pracy odznaczają się wiejskie gminy podmiejskie, położone w rejonach największych aglomeracji w Polsce. Na obszarach o niskim poziomie miernika

syntetycznego wykazują wyższy poziom podmiejskie jednostki wszystkich byłych (do 1999 r.) miast wojewódzkich (z kilkoma wyjątkami, np. Radomia, czy Nowego Sącza).

Grupa jednostek najwyższego poziomu zrównoważenia rynku pracy, oprócz sąsiedztwa ośrodków centralnych, obejmuje również swym zasięgiem niemal całe województwo podlaskie oraz znaczną część gmin woj. lubelskiego. Ta korzystna aktywność ekonomiczna wynikać może z procesów, których uchwycenie w obrazie statycznym jest niemożliwe. Chodzi tu mianowicie zarówno o procesy dynamicznego rozwoju gospodarczego (obszary aglomeracyjne) jak i negatywnego drenażu struktur demograficznych w wyniku migracji industrialnych w latach 70. W tym drugim przypadku są to obszary w strukturze gospodarstw domowych relatywnie niskiego udziału gospodarstw bezrolnych.

Drugi biegun stopnia zrównoważenia rynku pracy, to przede wszystkim obszar województw popegeerowskich, głównie zachodniopomorskiego i warmińsko-mazurskiego oraz podregionu śląskiego. Tu odsetek zatrudnionych w rolnictwie uspołecznionym wśród czynnych zawodowo wynosił w 1988 roku ponad 30%, przy średniej dla obszarów wiejskich w Polsce 7%. Ponadto niski poziom rozwoju wskazują gminy zachodnich i południowo-wschodnich województw. Do tej grupy dołącza również obszar tzw. COP.

Generalnie tzw. „ściana wschodnia” oraz region łódzki, warszawski, poznański i małopolski wskazują na najkorzystniejszy stopień zrównoważenia rynku pracy. Taki rozkład wyników analizy wskazuje, że podobny rezultat syntetycznych miar może być związany z bardzo różnymi sytuacjami; może wiązać się z rozwiniętym rynkiem pracy, ale również z relatywnie bardzo niską podażą pracy związaną np. z charakterem struktury demograficznej.

Finansowanie inwestycji infrastrukturalnych w ramach funduszy strukturalnych UE

(Autor: *Beata Pięćek*)

Od początku okresu transformacji zasadniczą część wydatków inwestycyjnych jednostek samorządu terytorialnego pochłaniały inwestycje z zakresu infrastruktury. Główna uwaga władz samorządowych i społeczności lokalnych koncentrowała się na wybranych jej elementach, przede wszystkim na rozwoju sieci drogowej, wodociągowej, kanalizacyjnej wraz z oczyszczalniami ścieków, a także na budowie i modernizacji obiektów szkolnych. Sumaryczne nakłady na infrastrukturę techniczną dominowały w strukturze wydatków inwestycyjnych. Biorąc za podstawę wielkość nakładów finansowych na poszczególne dziedziny, układ najważniejszych priorytetów inwestycyjnych, zarówno w okresie przed wstąpieniem do UE jak i w okresie funkcjonowania funduszy strukturalnych, uległ pewnej modyfikacji.

Najbardziej charakterystyczna zmiana w ostatnich kilku latach to wzrost udziału wydatków na drogi gminne, na tyle duży, że w 2006 po raz pierwszy znalazły się one na pierwszej pozycji, zarezerwowanej do tej pory dla wydatków inwestycyjnych na gospodarkę wodno-kanalizacyjną. Druga, to poszerzenie, na razie, co prawda, jeszcze w nieznacznym stopniu, zakresu inwestycji podejmowanych przez samorządy terytorialne. Wydaje się, że jest to rezultat większych, po uruchomieniu funduszy strukturalnych, środków przeznaczanych na rozwój obszarów wiejskich, a także możliwości finansowania w ramach programów UE, tych dziedzin, które do tej pory nie podlegały dodatkowemu finansowemu wsparciu.

W latach 2004-2006 gminy wiejskie zainwestowały o 44%, a gminy miejsko-wiejskie o 35% więcej środków finansowych niż w okresie poprzedzającym akcesję, chociaż lata 2001-2003 były dla obszarów wiejskich za sprawą funduszy przedakcesyjnych, w stosunku do lat poprzednich, wyjątkowo korzystne.

Średni udział środków pochodzenia zagranicznego w wydatkach inwestycyjnych w latach 2001-2003 kształtował się na poziomie 9% w gminach wiejskich i 8% w gminach miejsko-wiejskich, po wstąpieniu do UE w obydwu przypadkach wzrósł do 23% (jest to średnia dla całego okresu). O ile w 2004 roku udział funduszy strukturalnych był jeszcze minimalny (był to okres składania wniosków i uruchamiania inwestycji), to już w 2006 roku środki te stanowiły ponad 22% wydatków inwestycyjnych (w obydwu typach gmin udział ten był jednakowy). O znaczeniu środków z Funduszy Strukturalnych UE świadczyć może fakt, że w 2006 roku stanowiły one w gminach wiejskich 92%, a w gminach miejsko-wiejskich 86% ogółu środków pochodzenia zagranicznego.

W trzech pierwszych latach funkcjonowania funduszy strukturalnych UE, gminy zainwestowały o blisko 35% więcej pieniędzy na rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej aniżeli w okresie 2001-2003. Spadek zaangażowania własnych funduszy (tzn. z budżetu gminy) na budowę infrastruktury

wodno-kanalizacyjnej był rzędu 3,5% w gminach wiejskich i 8,1% w gminach miejsko-wiejskich. Środki zagraniczne (głównie z UE) zrekomensowały ten ubytek i umożliwiły samorządom zainwestowanie większych kwot na rozwój omawianej dziedziny niż w poprzednim okresie.

Zewnętrzne źródła w strukturze wydatków inwestycyjnych na infrastrukturę wodno-kanalizacyjną, zarówno w okresie przed, jak i po wstąpieniu do UE, miały znacznie wyższy udział niż w przypadku ogółu wydatków. Był on także wyższy w porównaniu do analogicznego udziału w wydatkach na inne elementy infrastruktury, np. drogi.

Pomimo, że wzrost wydatków na infrastrukturę wodno-kanalizacyjną w badanych okresach był sporo niższy aniżeli na inne działy, jak np. infrastrukturę drogową, nadal zajmowały one najważniejszą pozycję w strukturze wydatków inwestycyjnych. Ponad dwukrotne zwiększenie nakładów na drogi przyczyniło się do zmniejszenia dysproporcji w wielkości inwestowania na obydwie te rodzaje infrastruktury. W okresie 2004-2006 wydatki na infrastrukturę wodno-kanalizacyjną były w gminach wiejskich o blisko 50%, a w gminach miejsko-wiejskich o 38% większe aniżeli na budowę i modernizację dróg.

Skala zróżnicowania w poziomie nakładów finansowych na dwa najważniejsze elementy infrastruktury technicznej potwierdza ważne znaczenie dla jednostek samorządu terytorialnego inwestycji z zakresu gospodarki wodno-ściekowej. Analiza kierunku zmian w strukturze wydatków inwestycyjnych wskazuje, że udział ich jednak będzie maleć, ale nie na skutek zmniejszania się nakładów przeznaczanych na ich rozwój, ale w wyniku wzrostu środków przeznaczanych na rozwój innych dziedzin, przede wszystkim na budowę i modernizację sieci drogowej.

Sposób finansowania inwestycji infrastrukturalnych rozpatrywany pod kątem wielkości środków przeznaczanych na ten cel, źródeł ich pochodzenia, dynamiki wzrostu nakładów - wskazuje na ważne miejsce infrastruktury wodno-kanalizacyjnej i drogowej w strategii inwestycyjnej obydwu typów gmin. Relatywnie niski poziom rozwoju obydwu tych dziedzin (poza siecią wodociągową) wskazuje, że będą one jeszcze przez długi czas należeć do głównych priorytetów inwestycyjnych gmin.

Procesy urbanizacji obszarów wiejskich i ich związki z integracją polskiej wsi

(Autor: Adam Czarnecki)

Podjęto się weryfikacji następującej hipotezy: urbanizacja w istotny sposób determinuje przeobrażenia w kierunku wielofunkcyjności wsi. Tym samym nie jest ona (wielofunkcyjność) zjawiskiem charakterystycznym w jednakowym stopniu dla wszystkich gmin obszarów metropolitalnych. Oparto się na badaniach zależności między poziomem zurbanizowania wsi w sferze demograficznej, ekonomicznej, przestrzennej i społecznej, a poziomem i dynamiką rozwoju działalności pozarolniczych przez ludność wiejską.

Główne wnioski z płynące z tych badań są następujące:

1. Przeobrażenia wsi w kierunku wielofunkcyjności były w znacznym stopniu uzależnione od poziomu jej zurbanizowania. Poziom zurbanizowania znajdował zatem swoje implikacje w skali i dynamice rozwoju wielofunkcyjnego obszarów wiejskich.
2. W całym okresie badania ujawniało się silne powiązanie skali rozwoju działalności pozarolniczych ze zjawiskami i procesami demograficznego i ekonomicznego aspektu urbanizacji, a szczególnie z korzystną strukturą wieku (wysokim udziałem ludności w wieku produkcyjnym i niskim wskaźnikiem obciążenia demograficznego), z wysokim, dodatnim przyrostem migracyjnym i korzystną strukturą zatrudnienia (ze znacznym udziałem pracujących poza rolnictwem).
3. Potwierdzono wpływ procesu przechodzenia do wielofunkcyjności na poziom zurbanizowania wsi, poprzez dywersyfikację jej struktury funkcjonalnej. Wpływ ten był jednak bardzo ograniczony, ze względu na stosunkowo niski poziom rozwoju działalności pozarolniczych wśród rolników.
4. Ogólny poziom zurbanizowania wsi zdeterminowany był przede wszystkim stopniem zaawansowania urbanizacji w sferze demograficzno-ekonomicznej, niewielki wpływ miały natomiast przemiany w aspekcie społecznym i przestrzennym.
5. Ogólny spadek poziomu zurbanizowania i wielofunkcyjności wsi wraz ze wzrostem odległości od metropolii, jaki obserwowano w badaniu, modyfikowany był lokalnie m. in. przez czynniki związane z rentą położenia.

6. Obszary wiejskie stanowiące bezpośrednie zaplecze metropolii, charakteryzowały się korzystniejszymi warunkami demograficznymi, infrastrukturalnymi i ekonomicznymi dla rozwoju firm pozarolniczych, niż obszary położone peryferyjnie.
7. Nie udało się potwierdzić, że wielkość metropolii i gęstość sieci miejskiej w obrębie obszarów metropolitalnych, decydują o wyższym poziomie zurbanizowania i wielofunkcyjności wsi. Wykazano natomiast, iż to odległość od miasta stanowi jeden z ważniejszych czynników różnicujących pod tym względem przestrzeń geograficzną.

Silna zależność o charakterze sprzężenia zwrotnego między urbanizacją a wielofunkcyjnością wsi, nie oznacza, że mamy do czynienia z procesami tożsamymi. I choć urbanizacja w znacznym stopniu determinuje przemiany wsi w kierunku wielofunkcyjności, to nie należy umniejszać roli innych czynników: aktywności władz samorządowych i sfery instytucjonalnej, tradycji i kondycji ekonomicznej regionu, renty położenia oraz potencjału społeczno-ekonomicznego i możliwości jego wykorzystania.

Realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na Dolnym Śląsku

(Autor: *Barbara Kutkowska*)

Koncepcja rozwoju zrównoważonego obszarów wiejskich ma na celu trwałą poprawę jakości życia obecnych i przyszłych pokoleń poprzez harmonijną realizację celów: środowiskowego, produkcyjno-ekonomicznego, społecznego, instytucjonalnego oraz przestrzennego. Wdrażanie instrumentów umożliwiających stopniowe osiąganie tych celów ma szczególne znaczenie na terenach o wysokich walorach przyrodniczych Dolnego Śląska jakimi są tereny górskie i podgórskie.

Celem podjętych badań była ocena stopnia wdrażania zasad rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich Sudetów. Jako studium przypadku potraktowano teren powiatu kłodzkiego obejmującego Kotlinę Kłodzką.

1. W ramach badań oceniono działania Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Zasobów Wodnych we Wrocławiu oraz programy zalesień jako przykłady praktycznej realizacji celu środowiskowego:
 - a) w latach 2005-2006 na terenie powiatu kłodzkiego zrealizowano 46 zadań na kwotę 23 mln zł. Zadania te nakierowane były na inwestycje infrastrukturalne istotne z punktu widzenia jakości środowiska naturalnego oraz na realizację programów edukacyjnych podwyższających świadomość ekologiczną mieszkańców,
 - b) oceniono stan zalesień i możliwości podjęcia nowych programów zalesieniowych, niestety barierą zalesień okazał się brak planów zagospodarowania przestrzennego i granicy rolno-leśnej w gminach,
 - c) około 170 gospodarstw powiatu kłodzkiego realizowało w latach 2005-2006 pakiety programów rolnośrodowiskowych. Ekonomiczna ocena ich wdrażania wykazała wzrost dochodu rolniczego w granicach od 34% do 61%. Wyższe efekty ekonomiczne tych programów zaobserwować można w gospodarstwach większych obszarowo,
 - d) ponad 4 tys. gospodarstw kłodzkich zyskało dopłaty z tytułu lokalizacji na terenach ONW, przeciętnie ok. 1,9 tys. złotych na 1 gospodarstwo. Ich efekt ekonomiczny był niejednakowy, zależny od strefy utrudnień i powierzchni gospodarstw.
2. Stopień realizacji celu ekonomicznego oceniono skalą oddziaływania takich instrumentów jak: dopłaty bezpośrednie, programy modernizacyjne w ramach SPO oraz zaangażowanie mieszkańców w działalności pozarolnicze, w tym w turystykę wiejską.
 - a) Około 60% gospodarstw powiatu kłodzkiego uzyskało płatności bezpośrednie. Płatności te w istotny sposób powiększyły dochody gospodarstw, zwłaszcza w przedziale obszarowym 20-50 ha.
 - b) Większe znaczenie modernizacyjne miały działania realizowane w ramach SPO. Niestety, skala tego przedsięwzięcia była niewielka, tylko 1% rolników uczestniczyło w tych programach.
 - c) Jak wykazały badania, podstawę dochodów mieszkańców wsi powiatu kłodzkiego stanowi przedsiębiorczość pozarolnicza. W powiecie kłodzkim zarejestrowane są 72 podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców, czyli o 15% więcej, niż przeciętnie w woj. dolnośląskim, dominuje handel i naprawy (34%) oraz rolnictwo i leśnictwo (12,5%).

- d) Istotne znaczenie z punktu widzenia celu ekonomicznego ma działalność agroturystyczna i inne usługi związane z turystyką wiejską. W powiecie kłodzkim funkcjonuje 170 takich gospodarstw.
3. Praktyczną realizację celów społecznych oceniono na podstawie działania „Odnowa wsi i ochrona dziedzictwa kulturowego” (9 zadań) oraz na podstawie realizacji programu Leader.
 4. Funkcjonowanie instytucji działających na rzecz rolnictwa i obszarów wiejskich oraz około 200 stowarzyszeń w powiecie kłodzkim przyczynia się do tworzenia ładu instytucjonalnego.
 5. Realizację celu produkcyjnego oceniono na podstawie określenia możliwości prowadzenia produkcji rolniczej w warunkach rolnictwa zrównoważonego, zwłaszcza integrowanej produkcji rolniczej oraz rolnictwa ekologicznego.
 6. Rozszerzając badania w gospodarstwach agroturystycznych o teren Kotliny Kamiennogórskiej oceniono stan kategoryzacji tych obiektów, jako czynnika bezpośrednio wpływającego na jakość oferty. Tylko około 10% gospodarstw agroturystycznych poddało się temu procesowi.

Na podstawie studiów literatury oraz badań zaproponowano działania wspierające rozwój obszarów górskich na poziomie europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym. Działania podejmowane na poziomie UE sprowadzać się powinny do określenia ram wspólnej polityki obszarów górskich i na jej podstawie do uwzględnienia specyfiki terenów górskich w działaniach wspieranych z Funduszy Strukturalnych i z Funduszu Rolnego. Aktywność w zakresie polityki górskiej, podejmowana na poziomie kraju, przejawiać się powinna w inicjowaniu regulacji prawnych dotyczących rozwoju terenów górskich w Polsce, w koordynowaniu działań samorządów funkcjonujących w regionach górskich (Region Karpacki i Sudecki oraz Gór Świętokrzyskich). Na poziomie krajowym, i to za pośrednictwem mediów, powinny być podejmowane działania mające na celu kreowanie w świadomości społecznej ogólnonarodowego znaczenia terenów górskich i konieczności ich wspierania ze środków publicznych. Na poziomie regionów ważną kwestią jest uwzględnianie w dokumentach strategicznych specyfiki terenów górskich oraz inicjowanie powstawania organizacji funkcjonujących na rzecz tych obszarów jak np. regionalnej organizacji turystyki wiejskiej. Istotne znaczenie ma poziom lokalny. To na terenie powiatów i gmin powinny powstawać zespoły działające na rzecz szeroko rozumianego rozwoju zrównoważonego, rolą władz lokalnych są zadania promocyjno-szkoleniowe oraz wszechstronne wspieranie aktywności społecznej i gospodarczej mieszkańców obszarów wiejskich.

Stan oraz wstępna ocena wspierania rozwoju wsi i rolnictwa na obszarach górskich (poprzez PROW 2007-2013)

(Autor: Wiesław Musiał)

Powszechność wsparcia obszarów górskich w Europie nadal nie opiera się – pomimo starań organów UE – o jednolite i ścisłe kryteria delimitacyjne. Dopłaty górskie, chociaż stosowane są w rolnictwie od 1975 r. (w ramach wsparcia wspólnotowego), to jednak wiedza o ich oddziaływaniu na rolniczą sieć osadniczą, gospodarstwa i strukturę przestrzeni rolno-leśnej wsi jest dość ograniczona. Wobec częstego braku odrębnych ograniczeń prawnych, dotyczących ochrony środowiska w górach, mogą stanowić one zarówno asumpt do intensyfikacji produkcji rolnej, co zaprzecza sensowności ich istnienia, jak też jej porzucenia. Stosowanie ich rzadko wiąże się ze specjalnymi i dodatkowymi wymogami dotyczącymi ochrony środowiska i kształtowania krajobrazu w górach. Często wystarcza spełnianie tzw. zwykłej, dobrej praktyki rolniczej, gdyż maksymalne normy obsady inwentarza trawożernego na 1 ha zwykle są takie same jak dla pozostałych obszarów objętych działaniami wynikającymi z WPR. Często spotkać można pogląd, że rolnicy gospodarujący w górach otrzymują nadkompensatę za utracone korzyści wynikające z utrudnień przyrodniczych i gospodarczych. Polityka gospodarcza UE, dążąca do zrównoważenia bilansu żywności, zezwala na wspieranie gospodarstw górskich nawet wówczas, gdy odłogują one ziemię lub nie prowadzą na niej produkcji zwierzęcej. Powyższe rozważania wskazują na raczej słabe oddziaływanie bodźcowe dotychczasowych instrumentów wsparcia gór, ich małą elastyczność i słabą skuteczność. Dopłaty te przyzwyczyły bowiem rolników do pobierania korzyści finansowych raczej bez konieczności spełniania dodatkowych świadczeń rolnośrodowiskowych.

Inaczej kwestie ochrony środowiska przyrodniczego ujmowane są w programach rolno środowiskowych stosowanych obligatoryjnie we wszystkich krajach UE. W ramach tego działania w Polsce wdrażanych było siedem pakietów, których zastosowanie obwarowano konkretnymi

wymogami [PROW, 2004]. Dla obszarów górskich bardzo istotnymi zapisanymi w PROW 2004-2006 była większość pakietów rolnośrodowiskowych, gdyż znacząca część gór to obszary priorytetowe. Jednakże specjalnie adresowanymi do obszarów górskich były pakiety:

- zachowanie lokalnych ras zwierząt gospodarskich, w tym bydła polskiego czerwonego i polskiej owcy górskiej – odmiany barwnej,
- utrzymanie ekstensywnych pastwisk, wariant: pastwiska górskie (i podgórskie do 500 m n.p.m.).

W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich przewidzianych na lata 2007-2013 zawarto zapisy w dużej części podobne do pomocy przewidzianej w PROW 2004-2007 [PROW 2006]. Za pakiety i działania adresowane specjalnie dla obszarów górskich można uznać wsparcie:

- ekstensywnych trwałych użytków zielonych i promocji wypasu zwierząt na pastwiskach powyżej 300 m n.p.m.,
- ochrony zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk przyrodniczych, poza obszarami objętymi programem Natura 2000 (promocja wypasu ekstensywnego),
- ochrony górskich (i nizinnych torfowisk) muraw ciepłolubnych i muraw bliźniczkowych.

Podtrzymano również wspieranie zachowania zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie, rozszerzając wsparcie dla owiec ras *cakiel podhalański* i *merynos polski w starym typie*. Nie wprowadzono jednak specjalnych pakietów (czy wariantów) dla obszarów *stricte* górskich – tj. w warunkach polskich – położonych powyżej 500 m n.p.m.

Specjalnie przygotowane i dostosowane do warunków przyrodniczych i społeczno-kulturowych działania mogłyby lepiej spełniać wymogi ekologiczne i ekonomiczne, a także krajobrazowe i kulturowe. Celowym i uzasadnionym rozwiązaniem jest wsparcie wypasu stad zwierząt prowadzonych w systemie ekstensywnym i półintensywnym. Wprowadzenie proekologicznych i wspierających ekstensywną produkcję rozwiązań może zyskać akceptację samych rolników, gdy dostrzegą w nich zasadność stawianych im wymogów i adekwatność stosowanych rekompensat finansowych. Istotne jest tu określenie do jakiej wysokości, w jakich pasmach gór, z uwzględnieniem skłonów i wystawy terenu, powinna być akceptowana instytucjonalnie produkcja na gruntach ornych (i w jakim udziale, w stosunku do innych agrosystemów i lasów). Należy określić, czy i w jakim zakresie należy zwiększyć udział trwałych użytków zielonych i na jakim poziomie intensywności, jaka powinna być subregionalna struktura i proporcje użytków rolnych do lasów i jak mają przebiegać granice rolno-leśne, do jakiej wysokości bezwzględnej powinno być prowadzone użytkowanie kośne, a do jakiej pastwiskowe. Bardzo istotne jest określenie jaka powinna być dopuszczalna wielkość obsady inwentarza (trawożernego), jakie mogą być maksymalne dopuszczalne wielkości stad i gdzie je można lokalizować. Istotnym jest tu zwrócenie uwagi na rujnący dla turystyki i rekreacji charakter ferm zwierząt, zwłaszcza trzody chlewnej i drobiu, ale także i bydła, zlokalizowanych we wsiach, które mogą stracić dotychczasowy atrakcyjny rynkowo *image*. Powyższe rozważania wskazują, że programy rolnośrodowiskowe adresowane do obszarów górskich mogłyby nawet zastąpić dopłaty górskie, winny być jednak dostosowane do konkretnych pasm górskich, a nawet subregionów. Stąd poza programem podstawowym horyzontalnym – ogólnopolskim, celowym wydaje się utworzenie ponowne programów o charakterze regionalnym np. małopolskie, dolnośląskie, podkarpackie itd.

Społeczności lokalne w Unii Europejskiej. Jak lokalne organizacje wspierają mieszkańców wsi w rzeczywistości „unijnej”?

(Autor: *Ryszard Kamiński*)

W pierwszych latach po przystąpieniu do Unii Europejskiej proces zmian w różnych dziedzinach życia polskiej wsi znacząco przyspieszył. Wieś staje się bardzo zróżnicowana, coraz mniej ludzi żyje wyłącznie z produkcji rolniczej. Wielu mieszkańców wsi nie ma już związku z rolnictwem. Następuje znaczne zróżnicowanie gospodarstw, jedne zajmują się intensywną produkcją, innym (pod względem liczebności - zdecydowanej większości) trudno utrzymać się z rolnictwa. Właściciele tych drugich, jeżeli nie chcą tylko wegetować, zmuszeni są poszukiwać dodatkowych pozarolniczych źródeł dochodu z gospodarstwa, lub pracy poza nim. Niekiedy sprzedają całość lub część swojego areалу, co na terenach podmiejskich, lub atrakcyjnych turystycznie, okazuje się stosunkowo korzystne finansowo. Mieszkańcy wsi położonych nieco dalej od dużych aglomeracji, może poza niewielką grupą rolników z rozwijających się gospodarstw, czują się w większości pozostawieni na marginesie życia. W wielu wsiach likwidowane są szkoły, przedszkola, sklepy, świetlice wiejskie, oddziały

poczty, linie autobusowe i kolejowe. Brak perspektyw związanych z własnymi gospodarstwami powoduje zniechęcenie członków wiejskich społeczności, zagubienie i trudności w zdefiniowaniu statusu i przyszłości miejsca w którym żyją.

Rzeczywistość „unijna” przyniosła mieszkańcom wsi tak wiele przemian i nowych wyzwań, że potrzeby udzielania różnorodnego wsparcia wydają się obecnie jeszcze większe niż w momencie przystępowania do UE.

Na podstawie informacji gromadzonych przez podmioty zajmujące się monitorowaniem oficjalnej aktywności organizacji pozarządowych¹ tylko 20% zarejestrowanych organizacji ma swoją siedzibę na wsi. Przeświadczenie o relatywnie słabszej gotowości mieszkańców wsi do samoorganizacji może jednak wynikać z odrębności form i tradycyjnych sposobów budowania więzi i wzajemnej współpracy, które nie zawsze mieszczą się w ramach oficjalnych badań statystycznych. Taki pogląd wyraża wielu badaczy kapitału społecznego i kultury wsi. Na wsi z pewnością funkcjonuje wiele podmiotów, które nie mieszczą się w modelu „nowoczesnej” organizacji pozarządowej. Samych tylko ochotniczych straży pożarnych zarejestrowanych jest ponad 15 000 (wszystkie w formie stowarzyszenia). Tradycyjnie w każdej wsi istniały koła gospodyń wiejskich zrzeszające kobiety wiejskie – żony rolników. W miarę jednak rozwiązywania kółek rolniczych (świadczących usługi maszynowe dla rolników), które dawały większości kół gospodyń osobowość prawną, wiele z tych organizacji nie dopełniło formalnej rejestracji w sądzie. Nie mieszczą się więc one w oficjalnych rejestrach, a jednak działają, spotykają się, organizują wiejskie uroczystości, zajęcia dla dzieci oraz np. wspólne wyjazdy. Do takiego bardzo ograniczonego działania na najniższym poziomie nie potrzeba osobowości prawnej. Zatem organizacje na wsi istnieją, chociaż nie zawsze są dostrzegane i nie „mieszczą się” w oficjalnych bazach danych.

Można zakładać, że większa dostępność środków na przedsięwzięcia inicjowane przez organizacje wiejskie przyczyni się do większej formalizacji ich działania – choćby dlatego, że korzystanie ze środków pomocowych coraz częściej wymaga osobowości prawnej. Należy jednak mieć nadzieję, że tego typu procesy nie zlikwidują bogatego wachlarza form aktywności społecznej na wsi. Lokalne organizacje zrzeszające mieszkańców wsi i deklarujące działalność na ich rzecz coraz bardziej dostosowują się do funkcjonowania w nowych warunkach. Ważne jest również to, że wiele z nich korzystając ze wsparcia unijnego potrafi utrzymać własną specyfikę, odrębność i zachować te elementy, które stanowią o tożsamości wsi. Z tego punktu widzenia większym od programów unijnych zagrożeniem dla zachowania tożsamości wiejskiej jest wszechobecna globalizacja i masowa kultura przychodząca do mieszkańców wsi przez różnorodne media. Jest to jednak raczej intuicja i obserwacja, niż pewność, gdyż nie udało się przeprowadzić badań potwierdzających tę tezę.

Zasoby własne wsi a zewnętrzne programy rozwoju wiejskiego

(Autor: *Maria Halamska*)

Prace koncentrowały się w dwóch głównych wątkach.

Pierwszy, to diagnoza stanu specyficznych zasobów własnych wsi, jakimi są organizacje pozarządowe, inaczej zwane „organizacjami trzeciego sektora”. Była to kontynuacja prac rozpoczętych w 2006 roku, a w realizacji tego wątku uczestniczyła także mgr Ruta Śpiewak oraz mgr Jan Herbst (umowa-zlecenie).

Aktywność społeczna mieszkańców wsi jest jej niewykorzystanym i nierozpoznanym zasobem rozwojowym. Mimo, iż na wsi działa wiele organizacji społecznych, ich status sprawia, że nie przystają one do klasycznych definicji organizacji pozarządowych, za jakie uważa się stowarzyszenia i fundacje. Te ostatnie są zjawiskiem przede wszystkim miejskim; na wsi działa co trzecia organizacja tego sektora. Są one nierównomiernie rozmieszczone terytorialnie: największe nasycenie terenów wiejskich organizacjami tego rodzaju mamy w województwach północnych i zachodnich, najsłabsze w województwach b. Królestwa Polskiego. Ma to związek ze stopniem agrarnośći obszarów wiejskich, a także typem kultury społecznej i politycznej regionu.

Jednakże sprowadzenie organizacji pozarządowych do stowarzyszeń i fundacji nie ujmuje całej sfery aktywności obywatelskiej ludności wiejskiej. Na wsi, w znacznie większym stopniu niż w mieście, działania obywatelskie sytuują się na pograniczu, między oficjalnie działającymi instytucjami

¹ M.Gumkowska, J.Herbst Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – raport z badania 2005.Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006

a sferą działań nieformalnych, choć w socjologicznym znaczeniu zinstytucjonalizowanych. Znaczna część organizacji, składających się na trzeci sektor, jest specyficzna dla środowiska wiejskiego i jest odpowiedzią na jego problemy. Ma on hybrydowy charakter: trudno przeprowadzić wyraźne rozróżnienie między organizacjami społecznymi a innymi non-profit, bo łączą one działalność gospodarczą lub zawodową z działalnością społeczną, a także działają w ścisłej symbiozie z organizacjami politycznymi (samorząd). Takiej, nawet formalnej współpracy, wymagają niektóre nowe projekty rozwoju wiejskiego, np. LEADER. Ponadto znaczna część aktywności społecznej na wsi skupiona jest wokół instytucji Kościoła Katolickiego. Wszystko to sprawia, że rzetelna diagnoza stanu obywatelskości wsi, jest bardzo złożona.

Wstępny zarys tej diagnozy przedstawiliśmy na seminarium IRWiR PAN w dniu 26 marca br., a ostatecznym efektem są następujące opracowania:

1. Trzeci sektor, NGO, organizacje społeczne w życiu społecznym wsi (13 stron, M. Halamska)
2. Inny trzeci sektor. Organizacje pozarządowe na terenach wiejskich (47 stron, J. Herbst)
3. Po co wsi są potrzebne organizacje pozarządowe? (28 stron, R. Śpiewak).

Teksty te, wraz z dwoma innymi oczekiwanymi (M. Rogaczewska o roli parafii oraz U. Budzich-Szukała o FAOW), złożą się na zbiorową monografię organizacji pozarządowych na terenach wiejskich, która zostanie złożona do druku w wydawnictwie IRWiR PAN w pierwszym kwartale 2008 roku.

Drugim wątkiem, wokół którego koncentrowała się aktywność, były przygotowania do badań nad wpływem programu LEADER+ na zmiany w społecznościach lokalnych. Program LEADER jest specyficznym programem KE, zakładającym przy jego realizacji aktywny udział społeczności lokalnej i organizacji pozarządowych. Opracowano zarys badań empirycznych (Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model rozwoju wsi), w którym zakładamy, że skoncentrujemy się na analizie wpływu tego programu na zmiany metod zarządzania rozwojem wiejskim, zmiany struktury lokalnych sił politycznych oraz wpisywanie się programu w rozwiązywanie lokalnych problemów. Badania w Polsce wpisywać się będą w międzynarodowy projekt badawczy, koordynowany przez Francję. Przygotowaniu tych badań poświęcone było międzynarodowe seminarium „Les acteurs du développement local à l'épreuve du modèle européen”, które odbyło się w IRWiR PAN w dniu 6 grudnia 2007 r.

Kierunki rozwoju wsi prezentowane przez Lokalne Grupy Działania, realizujące program LEADER w Polsce.

(Autor: *Ruta Śpiewak*)

Podstawowym formalnym wymogiem ubiegania się o pieniądze w ramach programu LEADER jest przygotowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich (ZSROW) - a więc stworzenie w społeczności lokalnej, podczas wspólnych debat, jasnej i konkretnej wizji zmian na danym obszarze. Badania oparte zostały na analizie 70 ZSROW-ów, które otrzymały finansowanie w obecnym okresie realizacji projektu (realizowanych w 2007-2008 roku), udostępnionych przez instytucje wdrażającą – FAPA. Przede wszystkim, zwrócono uwagę na analizę SWOT poszczególnych Strategii oraz analizę „wizji”, która jest kluczowym elementem strategii (celem dalekosiężnym).

Autorzy wizji wyobrażają sobie przede wszystkim, że ich gminy będą pełniły funkcje turystyczne. Drugą często pojawiającą się możliwością rozwoju (niekiedy powiązaną z poprzednią) jest rozwój produktów lokalnych. Na trzecim miejscu znalazło się rolnictwo ekologiczne. Wiele społeczności stawia na rozwój przedsiębiorczości. Mimo, że jak wydawać się może, LEADER poszukuje alternatywnych kierunków dla rozwoju rolnictwa towarowego, wśród wizji rozwoju pojawiły się plany rozwoju dużych i dobrze prosperujących gospodarstw. Podstawowym warunkiem do spełnienia zakładanych planów jest zapewnienie mieszkańcom odpowiedniej infrastruktury technicznej oraz edukacji. Można więc uznać, że społeczności biorące udział w analizowanym programie oczekują tzw. „wędkę” a nie ryby, czyli narzędzi ułatwiających im rozwój a nie zastępujących ich.

Do głównych celów strategicznych (określają one jak realizować wizje), pojawiających się w analizowanych dokumentach należy: rozwijanie różnych form turystyki w oparciu o lokalne zasoby (agroturystyka lub ekoturystyka), aktywizacja gospodarcza mieszkańców (wsparcie małej i średniej przedsiębiorczości), rozwijanie energii odnawialnej, rozwijanie rolnictwa ekologicznego, produktów lokalnych, integracja mieszkańców i poprawa komunikacji społecznej.

Wśród pytań o przyszłość wsi związanych z program LEADER – pojawiło się pytanie czy nie spowoduje on dalszej polaryzacji obszarów wiejskich, a więc czy gminy biorące udział w nim nie są tymi lepszymi pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego i czy korzystanie z narzędzi jakie on oferuje nie spowoduje, że te społeczności nie będą się jeszcze szybciej rozwijać, zostawiając w tyle inne. Na podstawie dostępnych i wybranych przeze mnie wskaźników, można stwierdzić, że społeczności, które zdecydowały się na realizację tego projektu, w punkcie wyjścia należą do przeciętnych, jeżeli chodzi o rozwój społeczno-gospodarczy (mierzony przy użyciu dwóch typologii rozwoju społeczno-gospodarczego, zaprojektowanych przez A. Rosnera). Jeżeli chodzi o kapitał społeczny to w gminach tych zwraca uwagę większa liczba organizacji pozarządowych oraz, co ważniejsze, ich większa sprawność niż przeciętna. Biorąc jednak pod uwagę inne, klasyczne wskaźniki wielkości kapitału społecznego okazuje się, że społeczności „leaderowskie” również nie wybijają się ponad ogólnopolską średnią.

Pytanie o kierunki rozwoju planowane przez mieszkańców społeczności realizujących program LEADER zaowocowało szczegółową analizą instytucji zarówno społecznych, jak i publicznych, zainteresowanych rozwojem – można z dużym przekonaniem stwierdzić, że instytucje angażujące się w ten program są instytucjami nastawionymi na myślenie w kategoriach rozwojowych, zajmujących się przyszłością obszarów wiejskich. Okazuje się, że program ten w małym stopniu odwołuje się do tradycyjnych zasobów kapitału społecznego na wsi (OSP czy KGW), a tworzą go głównie instytucje Trzeciego Sektora, niedawno powołane do życia (po roku 1996), przede wszystkim działające w sferze rozwoju lokalnego. Ze strony partnera publicznego dominują Urzędy Gminne. Na dosyć ważnego partnera wyrastają również szkoły i instytucje animujące w gminach kulturę.

Kapitalizacja i dekapitalizacja zasobów społecznych wsi

(Autor: *Maria Wieruszewska*)

Kapitał społeczny był traktowany w badaniach jako cecha jednostek, ale też jako atrybut zbiorowości. Sprawdziła się hipoteza, że zawartość kapitału społecznego w wymiarach: zaufania, sieci społecznych i wzajemnych zobowiązań, jest kontekstowa i nie można jej generalizować. Z tym wiąże się podjęty w pracy wątek polemiczny na temat deficytu kapitału społecznego wsi – waloryzowanego w powiązaniu z założeniami doktryny i paradygmatem transformacji. Autorka wykazuje błędy nader częstego kalkowania ocen kapitału społecznego, opisanego przez klasyków (Putnam, Coleman, Bourdieu, Fukuyama) w nieprzystających do siebie kontekstach społeczno-kulturowych.

Z badań wynika, że istniejące zasoby społeczne wsi budują kapitał migracyjny. Teza ta nie ma charakteru zwrotnego. Nie ma w wynikach badań podstaw do stwierdzenia, że proces migracji sprzyja kapitalizowaniu zasobów społecznych wsi. Są natomiast podstawy do stwierdzenia, że migracje osłabiają kapitał wspólnotowy oraz sferę publiczną wsi, migracje zawężają sieć relacji interpersonalnych.

Kapitał kulturowy polskiej wsi jako kapitał ucieleśniony

(Autor: *Izabella Bukraba-Rylska*)

Zagraniczne migracje zarobkowe z terenów wiejskich są bardzo trwałym, bo liczącym już około sto pięćdziesiąt lat zjawiskiem. Ich utrzymywanie się po wejściu Polski do UE skłania do podjęcia analizy zmierzającej do określenia najważniejszych cech tego fenomenu oraz rozważenia przyczyn warunkujących jego trwałość. Bogata literatura przedmiotu (opracowania socjologiczne, prace historyków, monografie i pamiętniki) pozwalają zrekonstruować wzór polskiego migrowania, który nie ulega zmianie od ponad wieku. Do najważniejszych cech tego migrowania należy zaliczyć:

- znaczny udział czasowego wychodźstwa zarobkowego (migracje czasowe, wahadłowe, niedefinitywne),
- migrowanie z „peryferii” topograficznych i społecznych w kraju na takież „peryferie” za granicą,
- zbiorowe, a nie indywidualne podejmowanie decyzji o wyjeździe („nominowanie” migranta przez grupę rodzinną),
- duża rola grupowego migrowania (wykorzystywanie i przy organizowaniu wyjazdu i podczas pobytu za granicą tzw. sieci migranckich) jako przejawu kapitału społecznego, stanowiącego substytut niedostatecznego poziomu kapitału ludzkiego osób podejmujących migrację,
- intensywne podtrzymywanie kontaktu osób wyjeżdżających z grupą pozostawioną w kraju („wspólnoty diasporyczne”),

- brak elementów innowacji tak przy wyjeździe (wyjeżdża się po to, by wrócić w to samo miejsce - przestrzenie i społecznie), jak i po powrocie (stagnacja i retradycjonalizacja jako efekt migrowania; „nieruchomi biegnący” - wg określenia Zygmunta Seręgi).

Opisany tu typ „migrowania po polsku”, dowodzący trwałości wzorów i norm, a więc kapitału kulturowego polskiej wsi, potwierdzony był badaniami przedwojennymi np. Krystyny Dudy-Dziewierz w 1938 r., badaniami Marka Okólskiego z połowy lat czterdziestych i badaniami zrealizowanymi w latach 2005-2007 przez Marię Wieruszewską i zespół pracowników IRWiR PAN. Trwałość zjawiska znajduje wyjaśnienie w fakcie peryferyjnego miejsca zajmowanego we wprowadzanej po roku '89 gospodarce wolnorynkowej przez poszczególne grupy ludności, biorące udział w zagranicznych migracjach zarobkowych (tzw. „przegrani transformacji”), peryferyjnego usytuowania segmentu agrarnego (wsi i rolnictwa) w gospodarce kraju oraz, przede wszystkim, peryferyjnej (od ponad pięciu stuleci) roli Polski w ramach kontynentu europejskiego, a obecnie UE (Jadwiga Staniszkis, Jerzy Jedlicki).

Przemiany gospodarcze na wsi jako efekt kapitalizacji zasobów własnych

(Autor: *Barbara Perepeczko*)

Rozwój obszarów wiejskich wymaga tworzenia i utrzymania satysfakcjonujących mieszkańców warunków i jakości życia, dla których niezbędna jest dywersyfikacja dochodów. W analizach i dyskusjach o potrzebie dywersyfikacji nie uwzględnia się zwykle zagranicznych migracji zarobkowych. Tymczasem ich rozmiar i dynamika wzrasta, a migracje wewnętrzne zmalały prawie do zera. Ponadto utrzymanie się z gospodarstwa rolniczego wymaga coraz większego areалу, a sprostanie wymogom UE wymusza ponoszenie kosztów czyli posiadanie kapitału na niezbędne inwestycje, podobnie jak uruchomienie działalności pozarolniczej. W latach 2000-2005 proces migracji mieszkańców wsi nasilił się i dotyczy w większym stopniu ludności rolniczej niż bezrolnej.

Wyniki badań prowadzonych w różnych ośrodkach badawczych i w świetle statystyk potwierdzają nasilenie zjawiska migracji zarobkowej i ukazują jej wiejską i regionalną specyfikę. Zmieniają się cechy migracji: kiedyś w przewadze z osiedleńczej i długookresowej na okresową - coraz częściej wahadłową i cyrkulacyjną. Skracane są pobyty zarobkowe i trasy migracyjne. W konsekwencji migranci nie tracą kontaktu z rodziną i społecznością wioskową, do których przywożą pieniądze, wzory, obyczaje i nowe umiejętności. Przywożone zasoby finansowe zarobione wyteżoną pracą i zgromadzone, przy ograniczonej za granicą konsumpcji, są wydawane w Polsce. Migracje zagraniczne stają się utrwaloną strategią niektórych rodzin wiejskich, która zapobiega ich marginalizacji i staje się atrakcyjnym stylem życia. Jak twierdzi 74% badanych migrantów, realizują w ten sposób swoje marzenia mimo wyrzeczeń, a 37% zamierza kontynuować taki podzielony terytorialnie sposób życia. Przywożone zarobki są przeznaczane na bieżącą konsumpcję (60% badanych), inwestycje domowe (60%) oraz na narzędzia, maszyny i edukację własną lub dzieci (34%). Są przykłady w analizowanych wywiadach planów własnej działalności gospodarczej, skonkretyzowanych w trakcie pracy za granicą, w postaci pomysłu, doświadczenia i zgromadzonych środków finansowych na ich urzeczywistnienie. Czynione przez migrantów inwestycje rokuja ich „zakotwiczenie” w ojczyźnie. Można więc liczyć, że będą oni zapobiegać depopulacji i pustoszeniu wsi. Wzrost aspiracji życiowych, w tym edukacyjnych - zwłaszcza młodzieży - jest faktem, ale ich realizacja staje się możliwa także dzięki zarobkom z pracy za granicą. Zestawienie opinii o sytuacji własnego gospodarstwa domowego rodzin wspieranych zarobkami z zagranicznej pracy z sytuacją rodzin ich pozbawionych wskazuje na różnice *in plus* tych pierwszych.

Oprócz zasobów materialnych praca za granicą uświadamia migrantom ze wsi ich braki kompetencyjne i zapewnia korzyści pozamaterialne – głównie natury poznawczej: edukacyjne i turystyczne. Ponadto satysfakcja ze sprostania wyzwaniu, zmierzenia się z nową sytuacją, skutkuje poczuciem własnego rozwoju. Migracja dla wracających „z tarczą” jest radykalną terapią kompleksów mniejszej wartości, braku zaufania do siebie i innych. Można oczekiwać, że stają się aktorami oddolnej modernizacji wsi. Różnice cywilizacyjne między polską wsią a krajami przyjmującymi migrantów zarobkowych stymulują ten proces, ale zwrótnie je zmniejszają.

Syndrom anomii a życiowe i społeczne orientacje mieszkańców

(Autor: Krystyna Szafraniec)

Obszary wiejskie w Polsce są miejscem aktywnej polityki rolnej, a od ich mieszkańców oczekuje się równie aktywnych, dotrzymujących kroku zmianom, strategii działania. Wszyscy staramy się uchwycić czynniki mogące mieć na nie istotny wpływ. W badaniach empirycznych pomiarowi poddano jedno z bardziej charakterystycznych zjawisk procesu długotrwałej systemowej zmiany: poczucie anomii. Oznacza ono - najogólniej - niemożność zrozumienia tego jak działa społeczeństwo, jakie kierują nim zasady, jakie są jego wartości i normy, jak - w związku z tym - należy się w nim poruszać. Poczucie wyobcowania, zagubienia, lęku, towarzyszące anomii, może prowadzić - z jednej strony - do ograniczania aktywności życiowej ludzi, z drugiej zaś do zacieśniania poczucia więzi i solidarności w obrębie grupy własnej.

W badaniu ustalono, że najwyższe wskaźniki anomii pojawiły się wśród rolników w gminach o przeciętnych charakterystykach rozwojowych. Da się to wytłumaczyć zarówno specyficznym typem doświadczeń życiowych przedstawicieli tej grupy (dorastanie w warunkach ubogiej stymulacji, mało zróżnicowany typ doświadczeń życiowych, m.in. związany z charakterem wykonywanej pracy, nieoswojenie ze zmianą), jak i typem wyzwań, jakie podjęli (przetrwac w warunkach gospodarki rynkowej).

Potwierdziła się hipoteza zakładająca negatywny wpływ anomii na poziom aktywności życiowej mieszkańców wsi. Polega on na redukowaniu pułapu osiągnięć i dążeń życiowych w stopniu zdecydowanie większym niż ma to miejsce w przypadku mieszkańców dużych miast. Jednocześnie - jak zaobserwowano - wysoki poziom anomii nie ma redukującego wpływu na zaangażowanie mieszkańców wsi w sprawy związane z potrzebami lokalnej wspólnoty. Wręcz przeciwnie - poczucie obcości i nieprzejrzystości dalszego społecznego świata działa mobilizująco (integrująco) "do wewnątrz" i demobilizująco (dezintegrująco) "na zewnątrz". Anomijni mieszkańcy wsi wykazują gotowość do angażowania się w działania na rzecz lokalnej wspólnoty i bardzo słabą gotowość do przejawiania postaw obywatelskich oferowanych przez procedury demokratycznego państwa (zwłaszcza w odniesieniu do spraw nie dotyczących lokalnej wspólnoty). Widać to np. w ich niskim uczestnictwie w wyborach.

Zaobserwowane tu prawidłowości można potraktować jako przesłanki dla praktyk związanych z animacją życia społecznego na wsi, gdzie wykorzystywanie oddolnej inicjatywy winno stronić od zawłaszczania jej przez struktury formalne, które nie budzą zaufania mieszkańców wsi. Jednocześnie przeprowadzone analizy pokazują, że jak długo rzeczywistość społeczna, zwłaszcza jej aksjonormatywne obramowanie, będzie odbierana jako nieczytelna, nieprzejrzysta i nie budząca zaufania, tak długo negatywne psychologiczne konsekwencje tego stanu rzeczy będą hamująco wpływały na aktywność życiową ludzi i ich więzi z szerszym społeczeństwem.

Ludzie z wyższym wykształceniem na wsi – ich rola i miejsce w życiu środowiska

(Autor: Krzysztof Wasielewski)

Pozycja społeczna inteligencji w strukturze wsi jest wyraźnie skorelowana z pochodzeniem środowiskowym. Związane jest to z faktem, iż mieszkańcy wsi od urodzenia (inteligencji „rdzenni”) dysponują wyraźnie wyższym poziomem kapitału społecznego (jednostkowego) rozumianego jako więzi, kontakty i znajomości. Kapitał ów jest rozlokowany przede wszystkim (jeśli nie wyłącznie) w obrębie miejsca zamieszkania (wsi). Efektem tego jest znaczna aktywność w społeczności lokalnej oraz poczucie wpływu na nią. Z kolei kapitał społeczny przybyszów z miasta jest rozlokowany pogranicznie. Zasadnicza jego część – kontakty, znajomości – związana jest z miejscem wychowania i poprzedniego zamieszkania, czyli miastem. Na wsi jest on (kapitał społeczny) dopiero w fazie budowy. Stąd wyraźnie mniejsze znaczenie opinii tej grupy na wsi oraz relatywnie mniejsze poczucie wpływu na lokalną społeczność.

Większość (75%) spośród rdzennych inteligentów postrzega siebie jako jednego z członków wiejskiej wspólnoty. Są to osoby, które poprzez swoje zakorzenienie i zaufanie, którym obdarzyli ich inni mieszkańcy wsi, dysponują dużymi możliwościami (dużym kapitałem) do inicjowania przemian oraz realnymi szansami ich przeprowadzenia. Z kolei co piąty (22%) uważa, że istnieje między nim a innymi mieszkańcami wsi pewien dystans. Jest to grupa, która dysponuje znacznym społecznym potencjałem, którego jednak – z powodu nie identyfikowania się ze społecznością wiejską – nie do końca wykorzystuje. Mimo to wydaje się, że, wbrew deklaracjom braku identyfikacji ze wspólnotą i

wpływu na nią, ulega presji (konformizmowi) i dostosowuje się do reguł tam panujących. Potwierdza to relatywnie wysoki poziom aktywności i zaangażowania w sprawy wsi właśnie tej grupy społecznej.

Z kolei grupa inteligentów przybyłych z miasta na wieś dzieli się po połowie na tych, którzy czują się na wsi jak u siebie, i na tych, którzy odczuwają pewien dystans dzielący ich od innych mieszkańców wsi. Ta pierwsza grupa chce zmieniać wiejską rzeczywistość oraz ma poczucie, że owych zmian dokonuje. Wnosi przy tym na wieś cały bagaż swoich „miejskich” doświadczeń i kapitałów (chodzi zarówno o kapitał ekonomiczny, społeczny, jak i kulturowy), które mogą w znaczący sposób wpłynąć na szybszy przepływ wiedzy czy wartości pomiędzy oboma środowiskami. Proces ten odbywa się w wyniku swoistej dyfuzji międzyśrodowiskowej, której elementem jest wzajemna adaptacja rdzennych mieszkańców wsi i tej właśnie grupy przybyłych z miasta na wieś inteligentów.

System zewnętrznego oceniania – rzeczywisty czy fasadowy mechanizm egalitaryzacji szans edukacyjnych młodzieży wiejskiej?

(Autor: *Jarosław Domalewski*)

Wprowadzony w ramach reformy edukacji system zewnętrznego oceniania miał być jednym ze środków do realizacji celu zmian w oświacie, jakim było wyrównanie szans edukacyjnych młodzieży pochodzącej ze środowisk społecznie i kulturowo upośledzonych, w tym młodzieży wiejskiej. W zamierzeniu reformatorów ocena umiejętności ucznia, dokonywana na podstawie ujednoliconych i ocenianych przez zewnętrznych egzaminatorów testów, miała być dużo bardziej obiektywna aniżeli oceny wystawiane przez nauczycieli w szkole. W argumentacji na rzecz wprowadzenia egzaminów zewnętrznych można odnaleźć zawarte *implicite* przekonanie, że „zewnętrzna ocena” może przyczynić się do zwiększenia szans edukacyjnych pewnych kategorii młodzieży „pokrzywdzonej” podczas oceniania wewnątrzszkolnego. Nie wdając się w dyskusję nad zasadnością tego toku rozumowania należy podjąć pytanie, czy wprowadzenie standardowych testów przyczyniło się do ograniczenia nierówności społecznych w edukacji.

Od początku (2002 rok) istnienia systemu zewnętrznego oceniania można zaobserwować wyraźne różnice w poziomie osiągnięć młodzieży wiejskiej i miejskiej. Generalnie im bardziej zruralizowane środowisko tym niższe wyniki uczniów na sprawdzianie po szkole podstawowej i na egzaminach gimnazjalnych. Jednak zaobserwowane różnice w wynikach uczniów szkół wiejskich i miejskich nie są konsekwencją niższych umiejętności szkolnych młodych mieszkańców wsi, lecz większego udziału w tej grupie osób pochodzących z rodzin o niskim statusie społecznym. Okazuje się, że głównym czynnikiem różnicującym osiągnięcia uczniów w testach zewnętrznych nie jest miejsce zamieszkania, lecz status społeczny rodziny pochodzenia. Wyniki młodzieży z rodzin o takim statusie społecznym są bez względu na miejsce zamieszkania takie same.

Oddzielną kwestią jest problem zmiany poziomu umiejętności szkolnych uczniów w trakcie nauki w gimnazjum. Porównanie wyników młodzieży na sprawdzianie pod koniec nauki w szkole podstawowej i na egzaminach przeprowadzanych pod koniec nauki w gimnazjum wskazuje, że w przypadku zdecydowanej większości uczniów mamy do czynienia z utrzymaniem się takiego samego poziomu umiejętności szkolnych. Innymi słowy poziom osiągnięć ucznia kończącego gimnazjum jest zbliżony do poziomu jego osiągnięć pod koniec nauki w szkole podstawowej. Świadczy to o wybitnie reprodukcyjnej funkcji gimnazjum, które wyposażając uczniów w nową wiedzę i umiejętności szkolne odtwarza jednocześnie istniejące wśród nich zróżnicowanie kompetencji edukacyjnych.

O ile w odniesieniu do wyników na sprawdzianie po szkole podstawowej i egzaminach gimnazjalnych głównym czynnikiem różnicującym jest status społeczny rodziny pochodzenia, o tyle w przypadku egzaminu dojrzałości miejsce zamieszkania zyskuje na znaczeniu. Młodzież wiejska częściej niż miejska podejmuje decyzje o przystępowaniu do egzaminów maturalnych na poziomie podstawowym, częściej też ogranicza się wyłącznie do obowiązkowej części matury (rezygnując z możliwości zdawania tzw. przedmiotów dodatkowych). Źródła mniej ambitnych wyborów młodzieży wiejskiej na egzaminie dojrzałości są różne – od niskiego kapitału kulturowego rodziny pochodzenia, poprzez niższy poziom kształcenia w szkołach ponadgimnazjalnych do jakich uczęszczają młodzi mieszkańcy wsi, aż do braku wiary we własne możliwości. Konsekwencją tych wyborów są ograniczone możliwości kontynuacji przez młodzież wiejską nauki na atrakcyjnych kierunkach studiów w dobrych uczelniach publicznych.

Na podstawie przeprowadzonych analiz trudno uznać system zewnętrznego oceniania za czynnik w jakimkolwiek stopniu ograniczający nierówności społeczne w edukacji. Bardziej uzasadniona wydaje się teza, że egzaminy zewnętrzne niejako oficjalnie „odnotowały” i „usankcjonowały” różnice w poziomie umiejętności szkolnych młodzieży pochodzącej z różnych środowisk.

Kapitał symboliczny polskich rolników – trwanie i zmiana postaw

(Autor: *Barbara Fedyszak-Radziejowska*)

Rolnicy to szczególnie grupa społeczna, posiadająca ponad stuletnią tradycję odwoływania się do kapitału symbolicznego w działaniach na rzecz własnego środowiska. Kapitał symboliczny, tj. „zdolność do posługiwania się symbolami w celu tworzenia ideologicznych uzasadnień”² bywa używany przez grupy społeczne, których kapitał kulturowy, tj. kompetencje kulturowe i językowe, nawyki i umiejętności nabyte w rodzinie są na tyle ubogie, że nie pozwalają osiągać sukcesów, także edukacyjnych na równi z przedstawicielami klas, grup, czy stanów społecznych lepiej w ten kapitał wyposażonych (np. klasa średnia, inteligencja). Wyrównywanie szans mniejszości etnicznych, środowisk nędzy, biedy, upośledzenia, marginesowości społecznej praktykowane współcześnie jako *affirmative action* nie jest w swej istocie odmienne od tego, co w chłopskiej tradycji wyrażało się tworzeniem partii politycznych, czy związków zawodowych. W programach tych organizacji formułowane były ideologie, czyli zbiory idei dostarczających uzasadnień dla wzmocnienia grupowych interesów oraz sprzyjających budowaniu grupowej tożsamości.

Począwszy od 2 połowy XIX wieku większość chłopskich ruchów (Niemcy, Polska, państwa Europy Środkowo – Wschodniej) nawiązywała do doktryny agrarnej, uznającej chłopów za najbardziej wartościową warstwę społeczeństwa. Począwszy od Związku Stronnictwa Chłopskiego S.J. Potoczków (1893 r) z Nowego Sącza, poprzez Stronnictwo Ludowe założone w Rzeszowie w 1895 roku i wszystkie dalsze metamorfozy, połączenia i rozbitcia ruchu ludowego przywiązanie chłopów, rolników i mieszkańców wsi do własnej politycznej reprezentacji przetrwało ponad 100 lat, czyli nie tylko II RP, lecz także PRL oraz pierwsze 17 lat Trzeciej Rzeczypospolitej.

Wyniki wyborów 2005 roku oraz deklarowane w sondażach CBOS preferencje wyborcze rolników w 2006 i 2007 roku zdawały się sugerować, że siła przywiązania rolników do „własnych” partii słabnie, a mieszkańcy wsi w coraz większym stopniu skłaniają się ku formacjom politycznym reprezentującym nie tylko wiejski i rolniczy elektorat. Ważną przesłanką tych zmian okazała się integracja Polski z UE, czyli przesunięcie centrum decyzyjnego w kwestii rolnictwa do UE i Brukseli.

Jednak dobry wynik, jaki w 2006 roku uzyskały obie „chłopskie partie” - PSL - 22% poparcia i Samoobrona - 19% oraz fakt, że PSL ma dzisiaj największą, spośród wszystkich partii, liczbę radnych (4 840) pokazuje, że kapitał symboliczny ma nadal duże znaczenie dla rolniczego elektoratu. Także wybory 2007 potwierdziły jego żywotność. Koalicja PO PSL wzmacnia ciągłość trwania chłopskiej reprezentacji na politycznej scenie, bowiem perspektywa wchłonięcia przez liberałów z PO elektoratu wiejskiego jest mało prawdopodobna. Wydaje się, że kapitał symboliczny rolników nie uległ tak znacznemu osłabieniu, jak to się wydawało w świetle sondaży 2006 i 2007 roku.

Marzyciele czy realiści? Samoocena i zaradność mieszkańców wsi a rodzaj ich orientacji życiowej

(Autor: *Sylwia Michalska*)

Realne postrzeganie własnych możliwości może uchronić przed życiowymi rozczarowaniami, może też jednak prowadzić do samoograniczenia aspiracji i marzeń. Jeśli jednak realistyczne spojrzenie łączy się z zaradnością i pragnieniem realizacji swoich marzeń może dawać szansę na poprawę własnego losu i realizację planów, nawet tych bardzo ambitnych. Samoocena to uogólniona postawa w stosunku do samego siebie, która wpływa na nastrój oraz wywiera silny wpływ na pewien zakres zachowań osobistych i społecznych. Podstawą samooceny jest samowiedza, czyli zespół sądów i opinii, które jednostka odnosi do własnej osoby. Te sądy i opinie dotyczą właściwości fizycznych, psychicznych i społecznych. Nas, co wynika z zainteresowań społecznymi aspektami życia mieszkańców wsi, najbardziej interesuje odpowiedź na pytanie, czy osoby, prezentujące poszczególne

² Za Słownik socjologiczny pod red. K. Olechnickiego i P. Załęckiego, wyd. Graffiti BC Toruń 2002 a także Słownik Socjologii i Nauk Społecznych Oxford, PWN Warszawa 2005 oraz rozważania nad kapitałem kulturowym w P. Sztompka Socjologia wyd. Znak Kraków, 2002

typy życiowych orientacji będą różniły się w tym, jak postrzegają samych siebie i czy to, jaki typ orientacji życiowej prezentują, wpływa na ich gotowość do podejmowania pewnych działań na rzecz społeczności, w której funkcjonują.

Co w oparciu o zrealizowane badania możemy powiedzieć o zaradności i samoocenie mieszkańców wsi?

- Zdecydowana większość mieszkańców wsi, mając do wyboru zainwestowanie posiadanych dóbr, lub też wydanie ich na przyjemności, prezentowała skłonność do inwestowania posiadanych zasobów. Wpływ na ich odpowiedzi miał rodzaj inwestycji, jak również rodzaj konsumpcji będącej dla niej alternatywą. Postawa proinwestycyjna najsilniej była obecna, gdy inwestycją miały być nakłady na naukę – opłacenie szkoły, czy opłacenie dodatkowych zajęć z języka obcego. Te proinwestycyjne orientacje badanych nieco osłabły, gdy alternatywą dla niej była wycieczka zagraniczna, która w pewnym sensie także może być postrzegana jako inwestycja w siebie. Tego typu postawy, gotowość do odkładania natychmiastowej gratyfikacji oraz skłonność i gotowość do inwestowania posiadanych zasobów wydają się dobrze świadczyć o zaradności mieszkańców terenów wiejskich.
- Aż 43% ogółu mieszkańców wsi postrzega siebie jako „optymistów”, kolejne 44% uważa się za „trochę optymistów, trochę pesymistów”. Jako „zdecydowanych pesymistów” zadeklarowało się 7% badanych mieszkańców wsi. Grupą o ponad dwukrotnie większej liczbie osób postrzegających siebie jako „pesymistów” są przedstawiciele orientacji życiowej o najtrudniejszych warunkach życiowych i najbardziej zredukowanych aspiracjach – „zrezygnowanych minimalistów”. Osób, które same siebie postrzegają jako pesymistów w ogóle nie znajdziemy w grupie „osiadłych na laurach”, także niewielu (3,2%) spośród „ambitnych” określa siebie w ten sposób. Im lepsze warunki życia i im bardziej rozbudzone ambicje badanych tym częściej odnajdujemy wśród nich osoby, które same siebie postrzegają jako ludzi pozytywnie patrzących na rzeczywistość.
- Znacznie bardziej pozytywnie mieszkańcy wsi postrzegali sami siebie, gdy poproszono ich o ocenę własnej pracowitości. Pracowitość, w kulturze i etosie chłopskim była cechą niezwykle pożądaną, podobnie jest i dzisiaj. Niemal 1/5 badanych mieszkańców wsi uważa się za bardzo pracowitych, jako pracowitych określa się niemal 44% z nich, 1/3 uważa, że jest dość pracowita. Jako niezbyt pracowitych oraz trochę leniwych określiło samych siebie tylko niespełna 5% badanych.
- Daje się zaobserwować istotne różnice pomiędzy odpowiedziami poszczególnych typów orientacji, wynikające z odmiennego interpretowania przyczyn tego, co się w życiu zdarza. Osoby reprezentujące te typy orientacji życiowych, które wskazują, że osiągnęły satysfakcjonującą sytuację materialną, a także mają aspiracje zorientowane na realizację potrzeb konsumpcyjnych, lub więcej, związane z samorealizacją i rozwojem także w innych sferach, częściej samym sobie przypisują sprawstwo odnoszonych sukcesów, uważają, że są one naturalną konsekwencją wysiłków całego życia. Osoby, których sytuacja materialna wskazuje, że nie odniosły sukcesu w tej dziedzinie, częściej swe sukcesy tłumaczą szczęśliwym splotem okoliczności, łatwością zadania, brakiem konkurencji itd.
- Dokładnie odwrotnie jest, gdy pytamy o interpretację porażek, które każdemu przytrafiają się w życiu. Osoby reprezentujące „ambitnych” czy „osiadłych na laurach” - orientacje charakteryzujące się dobrymi warunkami materialnymi i rozbudzonymi aspiracjami - częściej swe porażki postrzegają jako jednorazowe, wynikające z chwilowego nieprzygotowania lub posiadania nieodpowiednich do zadania kompetencji. Umieją one oddzielać porażkę w zadaniu od negatywnego obrazu siebie jako osoby w ogóle, rzadziej skłonne są uogólniać porażki uznając, że do niczego się nie nadają, czy też, że nie mają szczęścia w życiu, bądź też, że takim, jak oni nigdy w życiu nic się nie udaje. Tego typu mechanizmy racjonalizacji porażek częściej spotykamy wśród reprezentantów tych orientacji życiowych, którym, przynajmniej pod względem materialnego zaspokojenia potrzeb, nie powiodło się w życiu najlepiej. Swe niepowodzenia znacznie częściej tłumaczą oni brakiem kompetencji, niemożnością pokonania trudności – szukają przyczyn porażki w sobie, uznając się za niekompetentnych i sobie samym przypisując odpowiedzialność za brak sukcesu. Takie podejście na pewno demotywuje i zniechęca do podejmowania aktywności i działań.

IV. Projekty badawcze „granty”

Projekty badawcze krajowe finansowane ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	koszt projektu
1. Lokalne inicjatywy pozarządowe w przemianach strukturalnych obszarów wiejskich.	Dr Ryszard Kamiński	2004-2008	60.000
2. Pomoc społeczna wobec wiejskich rodzin problemowych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania.	Prof. dr hab. Krystyna Gutkowska	2005-2007	109.800
3. Wpływ migracji międzynarodowych na zasoby społeczności wiejskich. Świadomość dyskursywna, świadomość praktyczna.	Prof. dr hab. Maria Wieruszewska	2005-2007	200.000
4. Żróźnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian.	Prof. dr hab. Andrzej Rosner	2005-2007	150.000
5. „Porzucona generacja” – ścieżki edukacyjne i wchodzenie w dorosłość.	Doc. Dr hab. Krystyna Szafraniec	2006-2009	274.000
6. Aktywizacja rolnicza Karpat Polskich poprzez implementację traktatu akcesyjnego z Unią Europejską.	Doc. Dr hab. Wiesław Musiał	2006-2008	85.000
7. Badanie porównawcze efektów wpływu polityki rozwoju obszarów wiejskich na gospodarkę krajową i regiony w Polsce i Finlandii.	Doc. dr hab. Leszek Klank	2007-2009	246.000

Projekty badawcze promotorskie finansowane ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego:

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	koszt projektu
1. Wsparcie Unii Europejskiej dla obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania – doświadczenia i wnioski dla Polski.	Prof. dr hab. Jerzy Wilkin	2005-2007	22.800
2. Urbanizacja a wielofunkcyjność obszarów wiejskich,	Prof. dr hab. Krystian Heffner	2005-2007	20.000

Projekt badawczy finansowany ze środków Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi zlecony bezpośrednio IRWiR PAN

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	Koszt projektu
Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2013-2020	Prof. dr hab. Marek Kłodziński	IX – XI 2007	18.103,69

Projekty badawcze finansowane przez podmioty/institucje zagraniczne

Tytuł projektu	Kierownik projektu	Okres realizacji	Koszt projektu
1. Development and Application of Advanced Quantitative Methods to Ex-ante and Ex-post Evaluations of Rural Development Programmes in the EU ADVANCED-EVAL VI Ramowy Program UE	Doc. dr hab. Leszek Klank Dr Katarzyna Zawalińska	2006-2009	177.000 euro +288.381 zł SPUB 146.279 zł (2007 r.)

2. Comparative Evaluation Study of UE Rural Funds Management in Poland and Finland – national economic effects of new Rural Development Plans SERGE Projekt finansowany przez Bank Światowy	Dr Katarzyna Zawalińska	2007-2008	8.000 USD
--	----------------------------	-----------	-----------

W 2007 roku został zakończony grant „*Zróżnicowanie przestrzenne poziomu społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*” –finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, realizowany w latach 2005-2007; kierownikiem projektu był: **prof. dr hab. Andrzej Rosner**

Prowadzone badania nad zróżnicowaniem przestrzennym obszarów wiejskich skupiały się wokół budowy syntetycznych miar poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz dynamiki zachodzących przemian, które pozwoliłyby na próbę odpowiedzi na merytoryczne pytania dotyczące: obecnego zróżnicowania przestrzennego poziomu rozwoju obszarów wiejskich, zróżnicowania dynamiki zachodzących przemian, roli, jaką odgrywają w tym procesie władze lokalne za pośrednictwem instrumentów polityki pozostających w ich gestii, znaczeniu dostępności rynków miejskich dla ludności wiejskiej, zwłaszcza miast dużych i średniej wielkości, dla kształtowania się przestrzennych zróżnicowań społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich.

Warunkiem poszukiwania odpowiedzi na postawione pytania była konstrukcja miar poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, dynamiki przemian oraz aktywności władz lokalnych. W rezultacie szeregu prób oraz wielu dyskusji oparto się na koncepcji miar biorących pod uwagę szereg zbudowanych wskaźników i relacji między nimi. Najbardziej złożonym zadaniem była konstrukcja miar rozwoju społeczno-gospodarczego, która brała pod uwagę dwa komponenty (gospodarczy i społeczny) o różnych względnych wagach, z których każdy oparty był o kilka subkomponentów i dla których dobierano wskaźniki empiryczne. Prace statystyczne prowadzono dwiema konkurencyjnymi metodami, których wyniki okazywały się zbieżne, co potwierdza trafność wybranej koncepcji badań.

Najważniejsze rezultaty analizy, prowadzonej na zbiorze 2171 gmin (gminy wiejskie i obszary wiejskie gmin miejsko-wiejskich), stanowią następujące konstatacje:

- obecne zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego stanowi wypadkową dwóch porządków: wielokrotnie opisywanego, uwarunkowanego historycznie, wyższego poziomu rozwoju obszarów Polski Zachodniej niż Wschodniej oraz względnie nowego kryterium zróżnicowania na obszary wokół dużych i średnich miast oraz obszary położone peryferyjnie w stosunku do rynków miejskich;
- dynamiczny rozwój obszarów wiejskich dokonuje się w sąsiedztwie miast o znaczeniu regionalnym i subregionalnym. Obszary te charakteryzują się wysoką atrakcyjnością migracyjną (zarówno dla przybyszów z miast, jak i peryferyjnie położonych obszarów wiejskich), wzrastającym zaludnieniem, korzystną strukturą demograficzną mieszkańców, wysokim ruchem budowlanym, relatywnie wysokim wzrostem lokalnych budżetów, wzrastającą ilością pozarolniczych miejsc pracy;
- relatywnie mała dynamika rozwoju cechuje obszary wiejskie położone z dala od większych miast oraz węzłów komunikacyjnych. W gminach tych w dalszym ciągu pozarolnicze miejsca pracy w znacznym stopniu (w 20% gmin ponad 1/3 pozarolniczych miejsc pracy) tworzone są przez instytucje świadczące podstawowe usługi publiczne (Urząd Gminy, szkoły, Ośrodek Zdrowia, Policja, Ośrodek Opieki Społecznej itp.);
- zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich wykazuje tendencję do wzrostu. Współczynnik korelacji między syntetyczną miarą poziomu rozwoju i syntetyczną miarą dynamiki przemian sięga +0,6;
- aktywność władz lokalnych, w korzystaniu z dostępnych na szczeblu lokalnym instrumentów polityki gospodarczej, praktycznie nie ma wpływu na rzeczywiste tempo dokonujących się zmian. Spośród dwóch czynników: związanych z położeniem względem rozwiniętych rynków miejskich i aktywności władz lokalnych, w kreowaniu lokalnej polityki rozwoju czynnik pierwszy zdecydowanie dominuje nad drugim.

Uzyskane wyniki badań pozwalają postawić hipotezę, że prowadzona polityka spójności, wykorzystująca jako instrument tzw. koperty regionalne, być może prowadzi do wzrostu spójności w agregacji regionalnej, ale jednocześnie sprzyja wzrostowi nierówności w układzie wewnątrzregionalnym. Prawdopodobnie sprzyjają temu tzw. wskaźniki realizacji programów, które w regionie łatwiej jest osiągnąć wówczas, gdy środki są kierowane na realizację projektów zlokalizowanych w układach lokalnych lepiej rozwiniętych (i lepiej wyposażonych np. pod względem infrastruktury), niż w obszarach opóźnionych.

Rezultaty badań opublikowane zostały w książce pt. „Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian”, IRWiR PAN, seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” Warszawa 2007, s.279; redakcja naukowa: Andrzej Rosner; ponadto ich fragmenty wykorzystano w referatach na kilku konferencjach krajowych i dwóch zagranicznych (w Bukareszcie i w Pekinie), a także przy opracowywaniu ekspertyzy na użytek Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

W 2007 roku został zakończony grant „*Wpływ migracji międzynarodowych na zasoby społeczności wiejskich. Świadomość dyskursywna, świadomość praktyczna*” finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, realizowany w latach 2005-2007; kierownikiem projektu była: *prof. Maria Wieruszewska*

Badania empiryczne o charakterze ilościowo-jakościowym prowadzono w trzech środowiskach wiejskich o odmiennych tradycjach migracji zagranicznych. Zastosowano porównawczą analizę, która zmierzała do zadośćuczynienia dyrektywie metodologicznej polegającej na „ukontekstowaniu” badań, a tym samym uniknięciu nieuprawnionych generalizacji. Kluczowymi kategoriami, które strukturyzowały narzędzie badania – ankietę-wywiad, adresowaną do wszystkich dostępnych gospodarstw domowych w każdym rejonie (ogółem 270, po 90 w każdym środowisku).

Wyniki potwierdziły zróżnicowany poziom trzech rodzajów kapitału (ludzki, społeczny i kulturowy), zrelatywizowany do określonego kontekstu - środowisk wysyłających migrantów - ale także przybierający odmienne wartości w zbiorowości migrantów na tle pozostałych grup mieszkańców badanych wsi

Kapitał kulturowy, mierzony wartościami tradycyjnymi, osiągnął najwyższe wskaźniki na Podkarpaciu, we wsiach pod Rzeszowem, zaś najniższe na Podlasiu, na wschód od Siemiatycz. W całej próbie osoby wyjeżdżające sytuowały się w większości (41,5%) na niskim poziomie kapitału kulturowego, odwrotnie niż osoby nie posiadające żadnych doświadczeń migracyjnych, które w większości (38,1%) charakteryzował wysoki poziom kapitału kulturowego (Izabella Bukraba-Rylska). Kapitał społeczny na niskim poziomie cechował także (rejon wsi na wschód od Siemiatycz) Podlasie (42,9%), odwrotnie niż na Opolszczyźnie, gdzie badani sytuowali się w 46,7% na wysokim poziomie kapitału społecznego. Na wskaźniki złożyły się takie komponenty, jak: zaufanie, sieci społeczne, współpraca, zobowiązania (Maria Wieruszewska).

Osoby podejmujące migracje osiągały, odwrotnie niż w przypadku kapitału kulturowego, najwyższe wskaźniki kapitału społecznego. Ujemna korelacja kapitału społecznego i kulturowego wystąpiła w dwóch rejonach - na Opolszczyźnie i Podlasiu. Dotyczyła też dwóch kategorii respondentów (migrantów oraz osoby bez żadnych doświadczeń migracyjnych). Wyjątkiem jest grupa respondentów, których doświadczenia migracyjne były zapośredniczone przez wyjazdy kogoś z rodziny. Można sądzić, że jest to szczególna grupa, która korzysta z atutów dwóch światów („tu i tam”), a nie ponosi kosztów bezpośredniego włączenia się w sieć migracyjną (Maria Wieruszewska).

Dopełnieniem ukontekstowania badań i poszerzenia ich aspektów jakościowych była analiza treści prasy lokalnej, odpowiedniej dla wybranych rejonów badań. Obraz migracji wyłaniający się z artykułów prasowych przedstawia ją jako „zło konieczne”, skupiając się na negatywnych następstwach migracji, co znajduje też zróżnicowany rezonans wśród samych respondentów w odniesieniu do funkcjonowania ich rodzin, ale też kraju.

Wyniki badań umożliwiły zbilansowanie korzyści i strat, jakie w opinii respondentów, przynosi współczesna migracja zagraniczna w odniesieniu do życia rodziny, wsi oraz kraju. Zaznacza się regionalne zróżnicowanie pozytywnych i negatywnych wskazań. Pozytywne oceny, które dotyczą podniesienia standardu materialnego gospodarstw domowych, a także poprawy relacji rodzinnych na Opolszczyźnie i Podkarpaciu, nie znajdują potwierdzenia w rezultatach pozyskanych na Podlasiu. To rejon specyficznych, kobiecych migracji, głównie do prac domowych w Brukseli. Najniższy poziom

obu rodzajów kapitału: kulturowego i społecznego cechował respondentów w rejonie na wschód od Siemiatycz. Potwierdziła się hipoteza, że kapitał społeczny ma istotny wpływ na generowanie różnic regionalnych (Jerzy Bartkowski).

Perspektywa lokalna, która została odsłonięta w badaniach, pokazuje trwałe przywiązanie mieszkańców wsi do „migrowania po polsku”. Nawiązuje też do ponad stuletniej tradycji badań nad migracjami rozpoczętych klasycznym dziełem Thomasa i Znanieckiego („Chłop polski w Europie i Ameryce”). Wypełnia też lukę w wiedzy o zasobach społeczno-kulturowych wsi w Polsce, poddanych szczególnej mobilności po przystąpieniu Polski do UE, a nadto w tle procesów globalizacji.

Wyniki badań prezentowane były na konferencji pt. „Dawne i współczesne migracje zagraniczne ze wsi”, która odbyła się 25. IX. 2007 r. w IRWiR PAN w Warszawie. Efektem projektu jest zbiorowa publikacja pod redakcją naukową Marii Wieruszewskiej zatytułowana „Tu i tam. Migracje z polskich wsi za granicę”, IRWiR PAN, seria: „Problemy Rozwoju Wsi i Rolnictwa” Warszawa 2007 (283 str.).

W roku 2007 został zakończony grant „*Pomoc społeczna wobec rodzin problemowych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania*” finansowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, realizowany w latach 2005-2007, kierownikiem grantu była *prof. dr hab. Krystyna Gutkowska*.

Celem projektu była diagnoza potrzeb rodzin problemowych w rejonach rolniczych o niekorzystnych warunkach gospodarowania, rozpoznanie opinii o wykorzystywanych przez instytucje pomocy społecznej instrumentach wsparcia oraz ocena ich efektywności.

Głównemu celowi projektu podporządkowana została strategia realizacji badań terenowych, począwszy od projekcji narzędzi badawczych, wyboru kategorii respondentów, po określenie instytucji, w których były one przeprowadzane. Zgodnie z założeniami projektu uwzględniono dwie grupy respondentów. Pierwsza obejmowała osoby korzystające z różnego typu świadczeń opieki społecznej, druga natomiast osoby świadczące różnego rodzaju usługi w zakresie szeroko rozumianej opieki społecznej. Badania terenowe zostały zlokalizowane w ściśle określonym typie środowiska wiejskiego tzn. w strefach kumulacji różnego typu problemów o charakterze społeczno-ekonomicznym, zakładając, że mieszkańcy są tu szczególnie narażeni na ubóstwo, a rodziny na dezorganizację. Wybrano siedem gmin, spełniających te kryteria, które położone są na terenie województw: mazowieckiego, podlaskiego i świętokrzyskiego.

Badanie rodzin problemowych obejmowało ich warunki socjalno-bytowe oraz opinie respondentów o funkcjonowaniu instytucji pomocy społecznej jak też oczekiwania wobec tych placówek. Ważnym aspektem badania było rozpoznanie stanowiska osób korzystających z pomocy opieki społecznej, jak i pracujących na rzecz ubogich w kwestii wybranych kierunków i rozwiązań stosowanych w krajach UE.

Wyniki badań jednoznacznie potwierdzają konieczność dalszego doskonalenia strategii postępowania wobec rodzin i jednostek wymagających wsparcia socjalnego, doskonalenia kryteriów przyznawania pomocy oraz koniecznej integracji poszczególnych podmiotów uczestniczących w systemie pomocy społecznej.

Stwierdzono również przestrzenną kumulację rodzin problemowych na peryferiach miejscowości wiejskich i obrzeżach gminy. Uzyskany materiał badawczy nie daje co prawda podstaw do jednoznacznych stwierdzeń, wskazujących na przyczyny różnicowania się sytuacji rodzin wiejskich na linii centrum – peryferia gminy, ale stanowić może przesłankę do kontynuowania badań, które wskażą powody koncentracji ubóstwa i patologii w specyficznych strefach gminy.

V. Współpraca z zagranicą

W 2007 r. IRWiR PAN prowadził szeroko zakrojoną współpracę z zagranicą z ponad 10 krajami, szczególnie w ramach wymiany dwustronnej oraz w ramach międzynarodowych projektów naukowych.

Współpracę dwustronną Instytut realizował z: Chinami (Instytut Rozwoju Wsi Chińskiej Akademii Nauk Społecznych), Węgrami (Instytut Ekonomiki Węgierskiej Akademii Nauk), Francją (Francuskie Centrum Badań Społecznych), Finlandią (Ruralia Institute Uniwersytet Helsiński), Wielką

Brytanią (Uniwersytet Exeter), Rosją (Instytut Ekonomiki Rosyjskiej Akademii Nauk) oraz Rumunią (Instytut Ekonomiki Rolnictwa Rumuńskiej Akademii Nauk) – z tą ostatnią umowa została zawarta po raz pierwszy natomiast z Francją, Rosją oraz Wielką Brytanią umowy zostały przedłużone w 2007 r.

Projekty zagraniczne Instytut realizował we współpracy z: Niemcami (Kiel University), Finlandią (Helsinki University) oraz towarzyszącymi partnerami z Niemiec, Holandii i Słowacji oraz Francją. Projekt pt. „Development and application of advanced quantitative methods to ex-ante and ex-post evaluations of rural development programmes in the EU” – ADVANCED-EVAL, finansowany w ramach FP6, był kontynuacją z 2006 roku, a dwa kolejne zostały rozpoczęte w 2007 r. Pierwszy z nich pt.: „Comparative Evaluation Study of EU Rural Funds Management in Poland and Finland” prowadzony jest z Ruralia Institute (Uniwersytet Helsiński) i finansowany przez Bank Światowy (GDN – CERGE) a drugi pt. „Badanie porównawcze efektów wpływu polityki rozwoju obszarów wiejskich na gospodarkę krajową i regiony w Polsce i Finlandii”, finansowany przez MNiSW, realizowany równolegle z funduszy Uniwersytetu Helsińskiego, przez Ruralia Institute w Finlandii.

W wyniku wieloletniej współpracy naukowej z Francją, w 2007 roku, IRWiR PAN rozpoczął realizację międzynarodowego projektu badawczego: „*Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model rozwoju wsi*” (*PICS Les acteurs du développement local a l’epreuve du modele europeen*). Projekt koordynowany jest przez prof. Marię Halamską (IRWiR PAN) i prof. Marie-Claude Maurel, Dyrektor CEFRES (Francuskie Centrum Badań Społecznych) w Pradze. W badaniach, oprócz Francji i Polski uczestniczyć będą badacze z Czech, Węgier, Litwy.

* **6 Program Ramowy „Development and application of advanced quantitative methods to ex-ante and ex-post evaluations of rural development programmes in the EU” – ADVANCED-EVAL (Rozwój i zastosowanie zaawansowanych metod ilościowych do ewaluacji ex-ante i ex-post programów rozwoju obszarów wiejskich w UE).**

W projekcie bierze udział 8 placówek naukowych z Niemiec, Holandii, Anglii, Słowacji i Polski. Koordynatorem projektu jest Uniwersytet w Kilonii a ze strony IRWiR PAN doc. dr hab. Leszek Klank.

Zgodnie z tytułem projekt ma na celu wypracowanie metod oceny projektów, ze szczególnym naciskiem na ocenę ex-post i ex-ante. Projekt, oprócz celu praktycznego, zawiera cele poznawcze, między innymi, opracowanie nowych metod badawczych w zakresie rozwoju wsi i jakości życia jej mieszkańców. Z tym ostatnim wiąże się jedno z głównych zadań projektu a mianowicie - opracowanie nowego, syntetycznego Indeksu Jakości Życia (QLI), który utożsamiamy z Indekssem Rozwoju Wsi (RDI).

Realizacja projektu, który ma charakter modelowy, wymaga m.in.:

- Zastosowania skomplikowanych metod ekonometrycznych, w tym ekonometrii przestrzennej;
- Właściwych metod doboru prób do badań (np. Propensity Score Matching);
- Bardzo dużej liczby zmiennych i danych statystycznych;
- Łączenia zmiennych ilościowych ze zmiennymi jakościowymi nowego typu (sieci);
- Nowych metod testowania modeli ekonometrycznych.

Testowanie modeli teoretycznych odbywa się w oparciu o doświadczenia Polski i Słowacji z realizacji programu SAPARD.

Obecnie projekt wkroczył w drugą fazę realizacji. W dniu 17 stycznia 2008 r. w Komisji Europejskiej odbyło się seminarium, na którym prezentowaliśmy wstępne wyniki. Projekt cieszył się bardzo dużym zainteresowaniem i uzyskał bardzo wysoką ocenę przedstawiciela Komisji, z Dyrekcji Generalnej – Nauka (DG-Science). Ze strony IRWiR PAN prezentacji metod oceny programu SAPARD (ex-ante, mid-term i ex-post) dokonał doc. dr hab. Leszek Klank.

* **Projekt finansowany przez Bank Światowy (GDN – CERGE) pt “Comparative Evaluation Study of EU Rural Funds Management in Poland and Finland – national and regional economic effects of new Rural Development Plans”.**

Głównymi wykonawcami projektu są: z Polski - dr Katarzyna Zawalińska (koordynator ze strony polskiej) i Radosław Hoffmann, ze strony fińskiej koordynatorem jest prof. Hannu Törmä.

W ramach projektu, w dniach 8-21 sierpnia 2007 r., dr Katarzyna Zawalińska i prof. Hannu Törmä uczestniczyli w konferencji „Regional Research Competition”, organizowanej przez CERGE-EI i Bank Światowy w Pradze; wygłosili tam referat zatytułowany „Is LFA support a good value for money: regional CGE analysis for Finland and Poland”. Następnie w dniach 24-30 sierpnia 2007 roku w IRWiR PAN gościł prof. Hannu Törmä, którego pobyt poświęcony był warsztatom naukowym z uczestnikami projektu. Obejmowały one m.in. pracę nad udoskonaleniem narzędzi badawczych (tj. modelu równowagi ogólnej Reg POL) oraz pisanie porównawczego polsko-fińskiego artykułu naukowego, przeznaczonego do publikacji w „Journal of Comparative Economics”, na temat regionalnych skutków wsparcia dla obszarów „o niekorzystnych warunkach gospodarowania” w Polsce i Finlandii w latach 2004-2006. W końcu roku, od 5 do 15 listopada 2007 r., dr Katarzyna Zawalińska odbyła wizytę studialną w Finlandii, w Ruralia Institute, w czasie której kontynuowała z profesorem Hannu Törmä prace nad artykułem naukowym.

Główne wnioski z pracy można podsumować następująco:

- w obu krajach pierwszym, bezpośrednim skutkiem płatności ONW jest presja na wzrost renty ziemi a w konsekwencji presja na wzrost cen ziemi.
- ONW, zgodnie z założeniem jego pomysłodawców jest narzędziem nie mającym wpływu na wielkość produkcji, w związku z czym nie obserwujemy na poziomie kraju zmian w produkcji rolnej. Jednakże uwidoczniły się regionalne różnice w specjalizacji produkcji rolnej, gdyż regiony bardziej zależne od rolnictwa odnotowały presję na wzrost produkcji rolnej (np. Podlaskie), podczas gdy bardziej zurbanizowane regiony odnotowały presję na odchodzenie od produkcji rolniczej (np. Śląskie). W Finlandii, efekt specjalizacji nie uwidocznił się tak wyraźnie, prawdopodobnie dlatego, że instrument ten od dawna był stosowany i efekty te, jeśli miały się ukazać, to musiały być dawno temu. Jednak i tam, generalnie bardziej pozytywny efekt ONW, dało się zauważyć w relatywnie rolniczych regionach (np. Południowej Ostrobotni), niż w zurbanizowanych (jak Uusima), region, w którym znajduje się stolica Finlandii, Helsinki.
- wsparcie ONW najbardziej efektywnie (tj. gdy jednostka wsparcia ONW w ujęciu pieniężnym przynosiła więcej niż jednostkę przyrostu PKB w ujęciu pieniężnym) wykorzystywały relatywnie biedniejsze regiony w obu krajach.
- z badań nad wpływem ONW na migracje i zatrudnienie pozarolnicze wynika, że instrument ten nie ma na nie żadnego istotnego wpływu.

Dalsze działania w projekcie będą dążyły do finalizacji artykułu naukowego, jego publikacji w „Journal of Comparative Economics”. Koniec projektu przewidziany jest na czerwiec 2008 r.

* **Międzynarodowy projekt badawczy: „Aktorzy rozwoju wiejskiego a europejski model rozwoju wsi” (PICS Les acteurs du developpement local a l’epreuve du modele europeen.)** koordynowany jest przez prof. Marię Halamską (IRWiR PAN) i prof. Marie-Claude Maurel, Dyrektora CEFRES (Francuskiego Centrum Badań Społecznych) w Pradze. W badaniach, oprócz Francji i Polski uczestniczyć będą badacze z Czech, Węgier, i Litwy.

Wiejskie społeczności lokalne w Europie Środkowej przechodzą głęboką transformację, której przyczyny są trójakiego rodzaju. Wdrożenie zasad gospodarki rynkowej zmieniło układ relacji społecznych i ekonomicznych w ich łonie, reformy polityczne przyniosły demokratyzację lokalnych procedur politycznych, co zintensyfikowało procesy rozwoju lokalnego i umożliwiło rozwój endogeny. W nim szczególna rola przypada aktorom lokalnym: lokalnym elitom władzy, liderom opinii, przedsiębiorcom, organizacjom pozarządowym. Trzecia grupa czynników wiąże się z akcesją do UE i możliwą do uzyskania pomocą w ramach tzw. II filaru Wspólnej Polityki Rolnej. Pomoc ta ma dwojaką postać: środków finansowych, przeznaczonych na rozwój lokalny, oraz transferu wypróbowanych wcześniej w dawnych krajach UE programów i modeli rozwoju. Przedmiotem analizy w niniejszym projekcie będzie wpływ tej właśnie, trzeciej grupy czynników zmian, co prześledzone zostanie na przykładzie Programu LEADER, zapoczątkowanego w UE w 1991 roku. Obecnie w dawnych krajach UE (także we Francji) realizowana jest trzecia edycja tego programu (LEADER+), która w niektórych nowych państwach członkowskich przybrała postać Pilotażowego Programu LEADER+.

Celem wspólnego projektu będzie analiza reakcji społeczności lokalnych na możliwości, jakie daje wykorzystanie PP LEADER+ dla tworzenia oddolnych, odwołujących się do endogennych

zasobów, strategii i programów rozwoju społeczności lokalnych. Skoncentrujemy się przede wszystkim na analizie zachowań lokalnych aktorów i ich działaniach na rzecz rozwoju wiejskiego oraz podejmowanych krokach dla wykorzystania przez nie istniejących możliwości. Szczególna uwaga zwrócona zostanie na sposób aplikacji modelu rozwoju, proponowanego przez Program (wzrost zaangażowania społeczności w procesy rozwoju, wykorzystanie i wzmocnienie kapitału ludzkiego i społecznego) oraz jego konsekwencje w postaci zmian w strukturze lokalnych sił społecznych.

Analiza zostanie oparta na badaniach empirycznych, zlokalizowanych w kilku gminach, wdrażających Schemat II PP LEADER+, a charakteryzujących się odmiennymi terytorialnymi, ekonomicznymi i społecznymi zasobami. W każdym z *case study* pokazane zostanie na ile podejmowane przedsięwzięcia wynikają ze specyfiki lokalnych problemów, w jakiej mierze zależą od lokalnej struktury sił społecznych a w jakiej są wynikiem oddziaływania czynników zewnętrznych: środków finansowych i transferowanego, europejskiego modelu rozwoju. Płaszczyzną odniesienia będą francuskie doświadczenia w ramach programu LEADER Przewidujemy dwuletni (lata 2008-2009) okres realizacji tego projektu.

6 grudnia 2007 roku w IRWiR PAN w Warszawie odbyło się pierwsze, robocze spotkanie grupy badawczej tego projektu, na które złożyły się: prezentacje programu LEADER w krajach biorących udział w projekcie (Francja, Litwa, Węgry) oraz problemy organizacyjno- metodologiczne projektowanych badań. Dyrektor Instytutu prof. Marek Kłodziński przewodniczył pierwszej sesji obrad, a referaty wygłosili: prof. Maria Halamska i mgr Ruta Śpiewak (ze strony polskiej) oraz prof. Marie-Claude Maurel (Dyrektor Francuskiego Centrum Badań Społecznych w Pradze), Jurgita Maciulyte (Litwa) i Pascal Chavalier (Francja).

* W dniach 8-13 lipca 2007, w Monte Verita, Ascona w Szwajcarii, odbyła się międzynarodowa konferencja pt. ***Expected and Unexpected Consequences of Educational Expansion***. Organizatorem konferencji był Wydział Socjologii Edukacji Uniwersytetu w Bernie w Szwajcarii, a uczestniczyli w niej badacze-socjologowie z kilkunastu krajów świata, m.in. Szwajcarii, Niemiec, Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Meksyku, Hiszpanii, Czech, Węgier i Rosji. W trakcie sesji posterowej prezentację, poświęconą trajektoryzacji biografii edukacyjnych w Polsce, jako niezamierzonemu efektowi ekspansji szkolnictwa, zaprezentowali dr J. Domalewski i dr K. Wasielewski z IRWiR PAN oraz dr P. Mikiewicz z DSWE TWP.

* W dniach 26 i 27 września 2007 r. w Instytucie Rozwoju Wsi ChANS w Pekinie odbyła się konferencja, której współorganizatorem był IRWiR PAN, zatytułowana ***Globalization and Rural Development – Chinese and Eastern European Perspectives***. W konferencji wzięło udział sześć osób pracowników Instytutu: prof. A. Rosner, prof. K. Heffner, doc. dr hab. K. Szafraniec, dr. M. Błąd, dr K. Zawalińska oraz mgr S. Michalska. W konferencji uczestniczyła również prof. M. Drozd – Piasecka (Z-ca Przewodniczącego Wydziału I PAN) a także prof. I. Benet z Instytutu Ekonomiki Węgierskiej Akademii Nauk w Budapeszcie. W trakcie konferencji wygłoszonych zostało ze strony polskiej sześć referatów. Wszystkie wzbudziły duże zainteresowanie zebranych i wywołały żywą dyskusję; trwają prace nad skompletowaniem materiałów i przygotowaniem publikacji w obu krajach, w językach angielskim, chińskim i polskim.

* W dniach 5 i 6 października 2007 r., w Stacji Badawczej Polskiej Akademii Nauk w Paryżu, odbyło się polsko-francuskie seminarium, poświęcone problemom rolnictwa obu krajów, a także wymianie doświadczeń i przemyśleń dwóch członków Unii Europejskiej o różnym stażu i historii. Organizatorami spotkania były: Centrum Polskiej Akademii Nauk w Paryżu, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, a także Centrum Ekonomiczne Sorbony. W seminarium wzięło udział kilkudziesięciu przedstawicieli różnych placówek naukowych, studenci, przedstawiciele paryskiej Polonii. Dyrektor Instytutu prof. M. Kłodziński przewodniczył sesji poświęconej rozwojowi terenów wiejskich w UE, a referaty wygłosiły: prof. Maria Halamska, mgr Sylwia Michalska i mgr Ruta Śpiewak. Referaty, przygotowane przez uczestników konferencji, zostaną wydane w specjalnej publikacji, przygotowanej przez Stację Badawczą PAN w Paryżu.

* W 2007 roku w **IRWiR PAN gościło 14 naukowców z zagranicy**, do których zaliczali się kolejno: dr K. Howe i dr S. Barr (Wielka Brytania), prof. L. Albu, dr M. Nicolae i dr M. Voicilas (Rumunia), dr B. Frumkin oraz dr O. Frołowa (Rosja); prof. H. Törmä (Finlandia), prof. I. Benet (Węgry), prof. Ch. Henning oraz dr J. Michałek (Niemcy), prof. M.-C. Maurel (Francja), prof. Chen Jinsong (Chiny) oraz stażyści: Natalia Horin, uczestniczka Programu Stypendialnego im. Lane'a Kirklanda, Agnieszka Niewiedział-Bedu (EHES Francja), Emilia Chantre (Uniwersytet Paris X), Catherine Darrot (LADYSS – Paris X) i Laure Michaud (Uniwersytet w Poitiers – Francja).

Goście zagraniczni angażowani byli przez IRWiR PAN w różnego rodzaju wydarzenia, m.in. seminaria (np. seminarium dr S. Barr'a nt. rozwoju zrównoważonego czy seminarium prof. M.-C. Maurel nt. europejskiego modelu wsi), wyjazdy studyjne (spotkania prof. K. Howe i dr S. Barr w Krakowie), spotkania z przedstawicielami różnych środowisk związanych z rolnictwem (np. spotkania prof. Chen Jinsong'a z przedstawicielami Ministerstwa Rolnictwa, FAPA, ARiMR i wieloma innymi instytucjami).

Jednocześnie pracownicy Instytutu bardzo aktywnie **uczestniczyli w wyjazdach zagranicznych** – aż **11 pracowników** (w tym niektórzy wielokrotnie) wzięło udział w różnego rodzaju wydarzeniach w Europie, Azji i Ameryce Północnej. Wyjazdy te obejmowały: 1) wizytę studyjną prof. M. Kłodzińskiego i mgr R. Śpiewak w Exeter oraz Plymouth University (UK); 2) uczestnictwo w warsztatach naukowych w Ruralia Institute (Finlandia) doc. dr hab. L. Klanka oraz dr Katarzyny Zawalińskiej, 3) pobyt doc. dr hab. L. Klanka w Niemczech w ramach prac naukowych z Kiel University, 4) uczestnictwo doc. dr hab. L. Klanka w międzynarodowej konferencji w Ottawie (Kanada) nt. sukcesji gospodarstw rolnych, 5) wygłoszenie referatów przez doc. dr hab. L. Klanka, dr M. Stanny oraz dr K. Zawalińską na międzynarodowej konferencji poświęconej rozwojowi obszarów wiejskich w Europie odbywającej się w Sinaia (Rumunia), 6) wygłoszenie prezentacji przez dr K. Zawalińską na międzynarodowym seminarium Global Development Network Banku Światowego w Pradze (Czechy), 7) udział dr hab. L. Klanka i dr K. Zawalińskiej w kursie modelowania ekonomicznego Regional General Equilibrium Modeling w Prado (Włochy), 8) pobyt prof. M. Kłodzińskiego na Węgrzech, obejmujący wizytację placówek naukowych w Budapeszcie i w Szeged, 9) wizytę studialną oraz wygłoszenie referatów na konferencji w Pekinie (Chiny) przez K. Heffnera, prof. A. Rosnera, doc. dr hab. K. Szafraniec, dr K. Zawalińską, dr M. Bład, i mgr S. Michalską, 10) prezentacja plakatowa zaprezentowana przez dr J. Domalewskiego, dr K. Wasielewskiego z IRWiR PAN na konferencji w Monte Merita (Szwajcaria), 11) uczestnictwo w polsko-francuskim seminarium w Paryżu prof. M. Hałamskiej, prof. M. Kłodzińskiego, mgr S. Michalskiej oraz mgr R. Śpiewak poświęconemu problemom rolnictwa obu krajów.

* Współpraca zagraniczna objęła również **działalność wydawniczą**. W ramach tej działalności, prof. K. Howe z Exeter University został zaproszony do redakcji naukowej angielskiego wydania kwartalnika „Wieś i Rolnictwo”. Ponadto nasi pracownicy zostali zaproszeni do redakcji naukowej kwartalnika Instytutu Ekonomiki Rolnictwa Rumuńskiej Akademii Nauk (osobą zaproponowaną ze strony polskiej została dr K. Zawalińska). Pracownicy naukowcy publikują artykuły i rozdziały w wydawnictwach współpracujących z IRWiR PAN ośrodków zagranicznych. Wymienić tu należy: książkę wydaną na Węgrzech pod redakcją naukową prof. I. Beneta, zatytułowaną „Agricultural Transition and Rural Development - some experiences from Finland, Hungary and Poland”, w której znajdują się rozdziały pracowników naszego Instytutu: prof. dr hab. M. Kłodzińskiego, prof. dr hab. K. Heffnera, doc. dr hab. L. Klanka oraz mgr S. Michalskiej; książkę zawierającą referaty pracowników IRWiR PAN oraz pracowników ChANS, opracowywaną w Chinach i w Polsce, w językach angielskim, chińskim i polskim, oraz dwa artykuły autorstwa prof. A. Rosnera opublikowane w kwartalniku Rumuńskiej Akademii Nauk. W kwartalniku Instytutu Ekonomiki Rolnictwa Rosyjskiej Akademii Nauk ukazał się artykuł prof. Marka Kłodzińskiego na temat rozwoju obszarów wiejskich w Polsce.

* IRWiR PAN stworzył dodatkową platformę współpracy z uznanymi naukowcami z zagranicy, zapraszając ich do uczestnictwa w swojej **Radzie Doradczej (Advisory Council)**. W jej poczet wchodzi: prof. Ivan Benet (Węgierska Akademia Nauk), prof. Shaila Fennel (Cambridge University), prof. Keith S. Howe (Exeter University), prof. Tapani Köppä (Helsinki University), Assoc. prof. Andrzej Kwieciński (OECD, Paris), prof. Matt Lobley (Exeter University), prof. Marie-Claude Maurel (Francuskie Centrum Badań Społecznych w Pradze), prof. Pirjo Siiskonen (Helsinki University).

* Ważnym wydarzeniem roku 2007 był **wybór prof. Marii Halamskiej na członka Akademii Rolnictwa Francji** (Sekcji Ekonomii, Polityki Rolnej i Wiejskiej)

* Znaczącym aspektem współpracy zagranicznej IRWiR PAN są **stypendia zagraniczne**. W 2007 r. **dr Katarzyna Zawalińska** odbyła 10. miesięczne stypendium Post Doktorskie w Ruralia Institute, Seinäjoki (Uniwersytet Helsiński) w Finlandii.

* * *

Mały, bo 30 osobowy, zespół pracowników naukowych IRWiR PAN realizuje bardzo szeroko zakrojoną współpracę z zagranicą, której konkretne i wymierne rezultaty są jednoznacznie pozytywnie oceniane przez naszych partnerów. W rezultacie powstają coraz to nowe projekty, realizowane przez rozszerzające się z każdym rokiem, zespoły badawcze.

Sprawozdanie opracowali:

Prof. dr hab. Marek Kłodziński – dyrektor IRWiR PAN

Prof. dr hab. Andrzej Rosner – z-ca dyrektora ds. .naukowych IRWiR PAN

Dr Katarzyna Zawalińska (współpraca z zagranicą IRWiR PAN)

Romualda Grams i mgr Jan Caliński - Dział Organizacyjny IRWiR PAN

**VI. Seminaria ogólnoinstytutowe w Instytucie Rozwoju Wsi i Rolnictwa
PAN
2007 rok**

Data	Referent	Tytuł
8 stycznia	Dr Janusz Rowiński	Program rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013
5 lutego	Doc. dr hab. Leszek Klank	Sukcesja gospodarstw rolnych w Polsce
26 marca	Prof. Maria Halamska, Mgr Ruta Śpiewak	Trzeci sektor, NGO, organizacje społeczne* w życiu społecznym wsi * niepotrzebne skreślić
2 kwietnia	Prof. Krystian Heffner, Prof. Andrzej Rosner, Dr Monika Stanny	Zróżnicowanie przestrzenne poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian
10 września	Dr Stewart Baar (University of Exeter, Anglia)	Sustainability, policy and the citizen
5 listopada	Dr Krzysztof Wasielewski	Nierówności społeczne w dostępie do wyższego wykształcenia młodzieży wiejskiej – nowe uwarunkowania, stare mechanizmy

Raz w miesiącu Instytut organizuje seminaria ogólnoinstytutowe, na których spotykają się pracownicy naukowcy z całego kraju, zajmujący się problemami rozwoju wsi. Często w tych spotkaniach uczestniczą również osoby spoza środowiska naukowego, pracownicy ministerstw, agencji, organizacji międzynarodowych i pozarządowych.

Celem tych seminariów jest integracja rozproszonego środowiska naukowego, zajmującego się problematyką wiejską i dyskusja nad prowadzonymi w Instytucie badaniami.

Referentami, oprócz pracowników naukowych Instytutu, są zapraszane uznane w Polsce autorytety naukowe a także osoby z praktyki gospodarczej. Są to jedyne seminaria w kraju, które w sposób multidyscyplinarny omawiają poszczególne zagadnienia przedstawiane przez referentów.